

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

**ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ – ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ
ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ, 1981 - 1996**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χρήστος Δαμασκηνός

Αθήνα, 2017

Τριμελής επιτροπή

Γεράσιμος Καραμπελιάς, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Τρύφων Κωστόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μιλτιάδης Κήπας, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

*Αφιερώνεται στην κοπέλα μου Γωγώ για την στήριξη
και την κατανόησή της το όλο αυτό διάστημα της συγγραφής,
στην οικογένειά μου και στη γιαγιά μου που έφυγε πρόσφατα.*

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	σελ. 5
Πρώτο κεφάλαιο: Περίοδος 1981 – 1985.....	σελ. 9
• Ενότητα 1.1: Οι σχέσεις Παπανδρέου με τον στρατό.....	σελ. 9
• Ενότητα 1.2: Ο ρόλος του Κωνσταντίνου Καραμανλή και οι σχέσεις του με τον Ανδρέα Παπανδρέου.....	σελ. 14
• Ενότητα 1.3: Φόβοι Παπανδρέου και μέτρα πολιτικής – Γεγονότα που επιβεβαιώνουν τους φόβους ανατροπής της κυβέρνησης - Έλεγχος στρατού.....	σελ. 17
• Ενότητα 1.4: Οικονομικά, εθνικά και νομικά στοιχεία της πολιτικής ΠΑΣΟΚ αναφορικά με τις ένοπλες δυνάμεις.....	σελ. 26
Δεύτερο κεφάλαιο: Περίοδος 1985 – 1989.....	σελ. 32
• Ενότητα 2.1: Αναθεώρηση Συντάγματος.....	σελ. 34
• Ενότητα 2.2: Οικονομικά, εξοπλιστικά και νομικά στοιχεία.....	σελ. 36
• Ενότητα 2.3: Ελληνοτουρκική κρίση Μαρτίου 1987.....	σελ. 40
Τρίτο κεφάλαιο: Περίοδος 1993 – 1996.....	σελ. 49
• Ενότητα 3.1: Ζήτημα ηγεσίας ενόπλων δυνάμεων.....	σελ. 50
• Ενότητα 3.2: Οικονομικά και νομικά στοιχεία.....	σελ. 53
• Ενότητα 3.3: Ελληνοτουρκική κρίση Ιμίων 1996.....	σελ. 58
Επίλογος.....	σελ. 65
Βιβλιογραφία.....	σελ. 68

Εισαγωγή

Οι σχέσεις στρατού και πολιτείας ιδιαίτερα κατά την μεταπολεμική περίοδο, πέρασαν από πολλές φάσεις, καθώς τα κατάλοιπα του εμφυλίου πολέμου και ο διαχωρισμός της κοινωνίας σε αριστερά και δεξιά, η επίδραση του ξένου παράγοντα και η επτάχρονη δικτατορία επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τη συνοχή τόσο των ενόπλων δυνάμεων όσο και της κοινωνίας – πολιτικής. Ο σχηματισμός κυβέρνησης από τον Ανδρέα Παπανδρέου τον Οκτώβριο του 1981, υπήρξε καθοριστικό γεγονός για την πορεία εξέλιξης της μεταπολεμικής πολιτικής ζωής της χώρας, καθώς συνέβαλε αποφασιστικά στον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων στρατού και πολιτείας. Επιπλέον, η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και ο ηγετικός του ρόλος στην πολιτική ζωή της χώρας τα επόμενα είκοσι περίπου χρόνια, έδωσαν την ευκαιρία να προσδιοριστούν οι σχέσεις στρατού και πολιτείας καθώς και ο βαθμός της δημοκρατικής συνοχής. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1981-1989, ο πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου επιδίωξε να λάβει εκείνα τα μέτρα που θα εξασφάλιζαν την εξάλειψη της παρεμβατικής συμπεριφοράς των αξιωματικών, χωρίς ωστόσο να προβεί στη λήψη μέτρων που θα έθιγαν τα σωματειακά τους συμφέροντα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ το ΠΑΣΟΚ αντιπροσώπευε ένα μεγάλο μέρος των πολιτικών δυνάμεων ενάντια στο κατεστημένο, ο ίδιος ο Παπανδρέου υιοθέτησε μια πιο μετριοπαθή στάση προς το σώμα των αξιωματικών. Ισχυριζόμενος ότι η δικτατορία των συνταγματαρχών της περιόδου 1967-1974 ήταν προϊόν μιας «μικρής μειοψηφίας που είχε παγιδεύσει την πλειοψηφία των αξιωματικών», ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ προσπάθησε να εξαλείψει τις ανησυχίες που είχαν δημιουργηθεί στις τάξεις των αξιωματικών αναφορικά με την πορεία της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας έπειτα από μια αλλαγή της πολιτικής ηγεσίας. Παράλληλα, επαινώντας την τυφλή αφοσίωσή τους στα στρατιωτικά καθήκοντα, όπως η διασφάλιση της εθνικής ανεξαρτησίας και η προστασία των δημοκρατικών θεσμών της χώρας, ο Α. Παπανδρέου προσπάθησε να υπογραμμίσει τη σημασία του ρόλου των αξιωματικών στη διαμόρφωση του ελληνικού κράτους κατά την μεταδικτατορική περίοδο. Γι' αυτό, παρότι από τη μια μεριά δέχθηκε ότι οι αξιωματικοί, όπως όλοι οι Έλληνες πολίτες, είχαν το δικαίωμα να έχουν τις δικές τους πολιτικές απόψεις, από την άλλη υποστήριξε ότι η μοναδική αποστολή των ενόπλων δυνάμεων ήταν η άμυνα της χώρας.

Ακολουθώντας την πολιτική του Κ. Καραμανλή ως προς την υπάρχουσα κατάσταση στις ένοπλες δυνάμεις, ο Α. Παπανδρέου έδωσε έμφαση στη συντήρηση κάποιων εξουσιών και ταυτόχρονα στην αλλαγή. Η πρώτη του κίνηση ήταν να μην εισαγάγει επαναστατικές αλλαγές στις υπάρχουσες πολιτικό-στρατιωτικές σχέσεις ώστε να μην ωθήσει τους στρατιωτικούς να νιώσουν ανασφαλείς με τη νέα κυβέρνηση που προέκυψε από τις εκλογές του Οκτωβρίου του 1981. Έτσι, διατήρησε το νόμο 660 του 1977 που καθόριζε τα καθήκοντα και τα δικαιώματα των πολιτικών και στρατιωτικών αρχών, ο οποίος ήταν προϊόν προηγούμενων κυβερνήσεων. Βέβαια, όσο αφορά το νόμο του 1977, είχαν δημιουργηθεί αντιφάσεις ως προς τη διατήρηση εξουσιών εκ μέρους της στρατιωτικής ηγεσίας που της επέτρεπαν να εξελιχθεί σε έναν ημιαυτόνομο οργανισμό. Επιπλέον, την περίοδο 1981-1985 κατά την οποία Πρόεδρος της Δημοκρατίας ήταν ο Κ. Καραμανλής, ο Παπανδρέου φρόντισε να διατηρήσει καλές σχέσεις δημιουργώντας παράλληλα κλίμα αρμονικής συνεργασίας. Ιδιαίτερα στα θέματα σχέσεων στρατού και πολιτείας, ο Παπανδρέου ζήτησε και έλαβε την στήριξη και την σύμφωνη γνώμη του Καραμανλή, ο οποίος απολάμβανε της υποστήριξης του στρατού, να διαδραματίσει έναν πιο ενεργό ρόλο. Παράλληλα, ο Παπανδρέου δεν επιδίωξε να πραγματοποιήσει τα αντιαμερικανικά και εναντίον της Ευρωπαϊκής Ένωσης προεκλογικά του συνθήματα και να γκρεμίσει τις στενές σχέσεις που είχαν αναπτυχθεί μεταξύ του στρατού της Ελλάδας και αυτών των δυτικών κρατών. Παρά την έντονη κριτική που άσκησε προς τις Η.Π.Α., διατήρησε τη χώρα στο ΝΑΤΟ, σίγουρος ότι μια τέτοια κίνηση όχι μόνο θα ήταν ενάντια στην ασφάλεια της Ελλάδας, αλλά και ότι θα μπορούσε να εγείρει ισχυρή αντίσταση από τους φιλονατοϊκούς Έλληνες αξιωματικούς. Ο Α. Παπανδρέου έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ικανοποίηση των σωματειακών συμφερόντων των ενόπλων δυνάμεων. Αφιέρωνε περίπου το 20% των κρατικών δαπανών στην άμυνα, έδινε πλούσιες συντάξεις, παρείχε ιατρική περίθαλψη και στέγη στους αξιωματικούς και φρόντιζε η προαγωγή νέων και η συνταξιοδότηση παλαιών αξιωματικών να γίνεται κάθε χρόνο. Με αυτόν τον τρόπο, ο πρωθυπουργός Παπανδρέου θέλησε να αυξήσει την επιρροή του στους νέους και επαγγελματικά φιλόδοξους αξιωματικούς αλλά και να αποφύγει τη δημιουργία πιθανής συμφόρησης στο μέσο της ιεραρχίας, κοινό χαρακτηριστικό των περισσότερων στρατιωτικών επεμβάσεων που πραγματοποιήθηκαν κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Ταυτόχρονα, όμως, ο Α. Παπανδρέου προχώρησε σε ορισμένες καινοτομίες οι οποίες ήταν φυσικό ότι θα διατάρασσαν κάποιες παλιές συνήθειες των ενόπλων

δυνάμεων και θα συνέβαλλαν στη σταδιακή αλλαγή του χαρακτήρα τους. Για παράδειγμα, αναβάθμισε τις στρατιωτικές ακαδημίες ανάγοντάς τες στο ίδιο επίπεδο με τα κρατικά πανεπιστήμια, γεγονός που συνέβαλε στην εισαγωγή νέων αξιωματικών με βάση τις δικές τους πνευματικές και σωματικές δυνάμεις και όχι με τη στήριξη ή την εύνοια αυτών που τους προωθούσαν. Εκσυγχρόνισε τη διδακτική τους ύλη αφαιρώντας την αυστηρή αντικομμουνιστική προπαγάνδα και προωθώντας τις αξίες του πλουραλισμού και της ιδεολογικής διαφοροποίησης. Βελτίωσε τα δίκτυα επικοινωνιών μέσα στο στρατό και εισήγαγε νομοθεσία που αφαιρούσε από τις ένοπλες δυνάμεις τον έλεγχο τμήματος των κρατικών Μ.Μ.Ε. Επιπλέον, προσπάθησε να αλλάξει την εσωτερική δομή εξουσίας στις ένοπλες δυνάμεις πλήττοντας την πρωτοκαθεδρία του στρατού ξηράς. Η τάση να ορίζονται υψηλόβαθμοι αξιωματικοί από το ναυτικό και την αεροπορία στη θέση του αρχηγού ΓΕΕΘΑ, αποκλειστικό προνόμιο των αξιωματικών του στρατού ξηράς από το τέλος του δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ήταν σημάδι ότι η νέα κυβέρνηση υποστήριζε τη δημιουργία τριών σωμάτων, ισοδύναμων αλλά και ανεξάρτητων. Με την πολιτική του αυτή, ο Α. Παπανδρέου πίστευε ότι θα μπορούσε να περιορίσει τις πιθανότητες εκδήλωσης πραξικοπήματος από δυσαρεστημένους με την πολιτική του βούληση αξιωματικούς, καθώς δεν είχαν την υποστήριξη συναδέλφων τους από τα δύο άλλα σώματα.

Ως προς τα ζητήματα ανατροπής της νεοφερμένης κυβέρνησης, ενώ τα ΜΜΕ ανέφεραν ότι υπήρξαν δύο περιπτώσεις στις οποίες εν ενεργεία αξιωματικοί που υποστήριζαν τη χούντα κινήθηκαν προς τη δημιουργία πραξικοπήματος εναντίον της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το Μάιο του 1982 και το Μάρτιο του 1983, δεν υπήρξαν, όμως, συγκεκριμένα στοιχεία που να αποδείκνυαν κάτι τέτοιο. Η προετοιμασία για την καταπολέμηση αυτών των υποτιθέμενων αποπειρών χρησιμοποιήθηκε περισσότερο για τον απόλυτο έλεγχο του στρατού από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ. Οι συνθήκες για επέμβαση των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή μετά το 1974 ήταν λιγιστές έως μηδαμινές δείγμα της ισχυροποίησης των δημοκρατικών θεσμών. Πράγματι, το σύνολο των Ελλήνων αξιωματικών συμπεριφέρθηκε με τέτοιο τρόπο κατά την περίοδο 1981 – 1996 ώστε έδωσε την εντύπωση ότι ήταν διατεθειμένοι να υπακούσουν στις εντολές της νόμιμα εκλεγμένης κυβέρνησης ή τουλάχιστον να αποφύγουν να αντιδράσουν δυναμικά σε περίπτωση ισχυρής διαφωνίας. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι οι αξιωματικοί δεν αντέδρασαν όπως τον παλαιότερο καιρό αλλά αποδέχθηκαν με ηρεμία την απόφαση του Ανδρέα Παπανδρέου να υποστηρίξει την υποψηφιότητα του Χρήστου

Σαρτζετάκη για Πρόεδρο της Δημοκρατίας, το 1985, αντί του Κωνσταντίνου Καραμανλή, μιας πολιτικής προσωπικότητας που έχαιρε της εκτίμησης και του σεβασμού ενός μεγάλου τμήματος των αξιωματούχων. Επίσης, οι αξιωματούχοι δεν προέβλεψαν αντίδραση στην αναθεώρηση του Συντάγματος που κατοχύρωσε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και είχε στόχο τη σημαντική μείωση της εξουσίας του Προέδρου και την αύξηση των εξουσιών του πρωθυπουργού και του κοινοβουλίου.

Πάνω απ' όλα, όμως, η έλλειψη θέλησης του σώματος των αξιωματούχων ή τμήματος αυτού για άμεση επέμβαση στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας κατά τη δεκαετία του 1990 επιβεβαίωσε τα περί ισχυροποίησης των δημοκρατικών θεσμών στη χώρα. Πράγματι, παρά την αναστάτωση που προκλήθηκε στο σώμα των αξιωματούχων από την ανεπιθύμητη πολιτική των κυβερνήσεων Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, το 1990 – 1993, και Ανδρέα Παπανδρέου, το 1993-1995, με την επαναφορά εν αποστρατεία αξιωματούχων σε νευραλγικές θέσεις, η χώρα δεν οδηγήθηκε σε πρακτικές περασμένων δεκαετιών. Το ίδιο συνέβη και με την αντικατάσταση του Νόμου 660/1977 με το Νόμο 2292/1995, ο οποίος περιόρισε την ελευθερία κινήσεων στους ΑΓΕΣ, ΑΓΕΝ, ΑΓΕΑ και αύξησε τις αρμοδιότητες του ΑΓΕΕΘΑ αλλά κυρίως αυτές του υπουργού Άμυνας και της εκλεγμένης κυβέρνησης γενικότερα. Επίσης, οι χειρισμοί της κυβέρνησης του Κωνσταντίνου Σημίτη στην κρίση των βραχονησίδων Ίμια τον Ιανουάριο του 1996, παρά τη δυσαρέσκεια που προκάλεσαν στο σώμα των αξιωματούχων, δεν οδήγησαν σε κινήσεις ανατροπής του πολιτικού καθεστώτος με στρατιωτικά μέσα. Για τους πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες της Ελλάδας σημαντικό μάθημα αποτέλεσε όχι μόνο το πάθημα της επταετίας 1967-1974, αλλά και η είσοδος της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση που συνέβαλε στην ενδυνάμωση και τον εκσυγχρονισμό των δημοκρατικών της θεσμών.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή των γεγονότων που επηρέασαν και διαμόρφωσαν τις σχέσεις στρατού και πολιτείας κατά τη διάρκεια διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ την περίοδο 1981 – 1996, την περίοδο της διακυβέρνησης υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου. Η ιδέα και η προβληματική προήλθε από το έργο του επιβλέποντος καθηγητή της εργασίας μου αναφορικά με το ρόλο των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή Ελλάδας και Τουρκίας τη χρονική περίοδο 1945 – 1980. Θέληση δική μου ήταν να αποκρυπτογραφηθούν οι σχέσεις στρατού – πολιτείας και τα μετέπειτα χρόνια, ιδιαίτερα της διακυβέρνησης της χώρας από τον Α. Παπανδρέου, περίοδος που σηματοδεύτηκε από κοινωνικές αλλαγές και ελληνοτουρκικές αντιπαραθέσεις. Η εργασία χωρίζεται σε τρία κεφάλαια, όπου το

καθένα περιλαμβάνει τις τρεις περιόδους διακυβέρνησης. Το πρώτο αφορά την περίοδο της πρώτης τετραετίας, 1981 – 1985, περίοδος η οποία χαρακτηρίζεται ως περίοδος προσέγγισης και αλλαγής βασικών καταστάσεων στην ελληνική κοινωνία και συνάμα στις σχέσεις στρατού και πολιτείας. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά την περίοδο 1985 – 1989, η οποία με τη σειρά της χαρακτηρίζεται ως περίοδος προσαρμογής και εξέλιξης των σχέσεων στρατού – πολιτείας υπό τη διακυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ. Το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο αφορά την περίοδο της τελευταίας διακυβέρνησης της χώρας υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου, περίοδος έντονων σχέσεων μεταξύ πολιτείας και στρατού με γεγονότα που αναφέρονται, αλλά συνάμα και περίοδος εδραίωσης των δημοκρατικών θεσμών σε επίπεδο μη άμεσων παρεμβάσεων του στρατού σε κρίσιμες περιστάσεις. Τέλος, η εργασία κλείνει με τον επίλογο όπου εξάγονται τα πρώτα συμπεράσματα και γίνεται μια αποτίμηση των κεφαλαίων που καταγράφονται στις παρακάτω σελίδες.

1^ο κεφάλαιο: Περίοδος 1981 - 1985

Στο κεφάλαιο αυτό πρόκειται να παρουσιαστούν οι σχέσεις του Ανδρέα Παπανδρέου με τους αξιωματικούς και γενικότερα τις ένοπλες δυνάμεις, οι σχέσεις Παπανδρέου - Καραμανλή και ρόλος του ιδίου στις σχέσεις στρατού – ΠΑΣΟΚ, τα μέτρα που πήρε ο ίδιος και η κυβέρνησή του απέναντι στον στρατό, καθώς και τις αλλαγές που επέφερε, στοιχεία του αν ο Παπανδρέου φοβόταν επικείμενες αντιδράσεις από το στράτευμα και τέλος γενικότερα οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ που περιέχουν στοιχεία εθνικά, οικονομικά και νομικά απέναντι στον στρατό.

Ενότητα 1.1: Οι σχέσεις Παπανδρέου με τον στρατό

Οι εκλογές του Οκτωβρίου του 1981 ανέδειξαν το ΠΑΣΟΚ ως κυβέρνηση και συγχρόνως το πρώτο σοσιαλιστικό κόμμα στην σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας που κερδίζει τις εκλογές. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε την ύστατη δοκιμασία για την σταθερότητα των δημοκρατικών θεσμών στην Ελλάδα. Τα σχόλια του Ευρωπαϊκού τύπου για τη νίκη του ΠΑΣΟΚ ήταν ευμενή και ιδιαίτερα για τη σύνθεση της κυβέρνησης την οποία χαρακτήρισαν ομοιογενή και μετριοπαθή ενώ οι Times της Ν. Υόρκης επεσήμαναν ότι η ανάληψη του υπουργείου Άμυνας από τον ίδιο τον πρωθυπουργό θα ικανοποιούσε και τις ένοπλες δυνάμεις γιατί θα τύχουν

ιδιαίτερης φροντίδας αλλά και τη δημοκρατική παράταξη που δεν θα αντιμετώπιζε κινδύνους από ακραία και τυχοδιωκτικά στοιχεία στο στράτευμα. Όμως στην πραγματικότητα θα ήταν βαρύ και δύσκολο το έργο που θα αναλάμβανε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, δεδομένου του κλίματος δυσπιστίας και εχθρότητας με την οποία αντιμετώπιζαν το ΠΑΣΟΚ και τον Ανδρέα Παπανδρέου ορισμένοι κύκλοι της δύσης και των ΗΠΑ, αλλά και το ντόπιο κατεστημένο που διατηρούσε ισχυρές προσβάσεις στα δυναμικά ερείσματα της εξουσίας όπως ήταν οι Ένοπλες Δυνάμεις, τα Σώματα Ασφαλείας, το Διπλωματικό Σώμα και γενικά ο κρατικός μηχανισμός.¹ Είναι γεγονός ότι η ανάληψη του υπουργείου Άμυνας από τον ίδιο τον Παπανδρέου την περίοδο 1981-1986 με υφυπουργό τον Ιωάννη Δροσογιάννη, πρόσωπο εμπιστοσύνης του, δίνει το στίγμα της θέλησής του να διαχειρίζεται ο ίδιος τις καταστάσεις σε ένα τμήμα της κοινωνίας που αποτελεί ύψιστη σημασία για την διατήρηση των δημοκρατικών θεσμών και την προστασία της κυβέρνησής του. Ο Ανδρέας Παπανδρέου είχε συναίσθηση του γεγονότος ότι ορκιζόμενος ως πρωθυπουργός, θα έμπαινε ταυτόχρονα σε ένα ναρκοπέδιο, από το οποίο δεν αρκούσε η λαϊκή εντολή για να βγει αλώβητος ο ίδιος και το πολίτευμα. Επίσης, η σημαντική παρουσία και ο ρόλος του Κ. Καραμανλή στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας βοήθησε τη νέα κυβέρνηση ως προς την προστασία της έναντι της δεξιάς κριτικής και των ενόπλων δυνάμεων. Η στάση του Προέδρου της Δημοκρατίας και οι σχέσεις του με τον Α. Παπανδρέου θα παρουσιαστούν εκτενέστερα παρακάτω. Σημαντικό σημείο ως προς τη θετική εικόνα του ΠΑΣΟΚ σε πολλούς αξιωματικούς αποτέλεσε η ιδιαίτερα δυναμική στάση έναντι των μεγάλων δυνάμεων και η ανυποχώρητη στάση της κυβέρνησης έναντι της Τουρκίας. Η αμυντική πολιτική της κυβέρνησης Παπανδρέου δεν απείχε σημαντικά από αυτή των προκατόχων του παρά τις προεκλογικές εξαγγελίες του για την απόσυρση της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ και την ολοκληρωτική απομάκρυνση των βάσεων από το ελληνικό έδαφος.

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα επέστρεψε στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ το 1980, οι σχέσεις της με τη συμμαχία παρέμεναν τεταμένες. Σύντομα μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Α. Παπανδρέου ζήτησε από το ΝΑΤΟ να εγγυηθεί τα ελληνικά σύνορα έναντι κάθε απειλής, από οποιαδήποτε κατεύθυνση και αν αυτή προερχόταν. Ήταν σαφής ο υπαινιγμός για την προστασία έναντι πιθανής απειλής από την Τουρκία. Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ πάγωσε εν μέρει τη συμφωνία Ρότζερς του

¹ Γ. Χαραλαμπίδης, 2002, σελ. 300

Οκτωβρίου 1980, σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα επανερχόταν στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, αλλά δεν απέσυρε τη χώρα από τη συμμαχία. Η Ελλάδα επανειλημμένως ακύρωσε τη συμμετοχή της σε Νατοϊκές ασκήσεις στο Αιγαίο, αρνούμενη να δεχθεί την εξαίρεση του εναέριου χώρου της Λήμνου από τα σενάρια του NATO, κάτι που αποτελούσε επίμονη απαίτηση της Τουρκίας. Σε προσπάθειά του να ξεπεράσει το αδιέξοδο της Λήμνου, ο Παπανδρέου δοκίμασε μια νέα προσέγγιση στα τέλη του 1984.²

Στο διμερές μέτωπο, οι διαπραγματεύσεις τις οποίες είχε ξεκινήσει το 1975 ο πρωθυπουργός Καραμανλής σχετικά με το μέλλον των αμερικανικών εγκαταστάσεων στην Ελλάδα, έκλεισαν με τον Παπανδρέου καθώς τον Σεπτέμβριο του 1983 υπεγράφη Συμφωνία Αμυντικής και Οικονομικής Συνεργασίας (Defense and Economic Cooperation Agreement, DECA) η οποία αντικατέστησε την αμυντική συνεργασία του 1953 και άλλες διμερείς συμφωνίες ασφαλείας. Η νέα συμφωνία περιόριζε κάποια από τα προνόμια των αμερικανικών δυνάμεων στην Ελλάδα, τα οποία απολάμβαναν οι ΗΠΑ τα τελευταία τριάντα χρόνια. Έλληνες και Αμερικανοί αξιωματικοί διαφώνησαν σχετικά με την ερμηνεία του τελευταίου άρθρου της συμφωνίας το οποίο δήλωνε πως η όλη διευθέτηση υπόκειται σε ημερομηνία λήξης στις 30 Δεκεμβρίου του 1988. Ο Παπανδρέου δήλωσε πως σύμφωνα με την DECA θα αποσύρονταν οι αμερικανικές βάσεις, ενώ οι Αμερικανοί επίσημοι υποστήριζαν πως το κείμενο της συνθήκης δεν δήλωνε σαφώς το εάν ύστερα από πέντε χρόνια, θα τερματιζόνταν τα προνόμια ή θα ήταν δυνατό να τερματιστούν, σύμφωνα με την φρασεολογία της συμφωνίας.

Η ενότητα των ενόπλων δυνάμεων κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970 διασφαλίστηκε από τις συνθήκες υπό τις οποίες επήλθε η κατάρρευση της επτάχρονης δικτατορίας καθώς και από τη συνεχή τουρκική απειλή. Μεταξύ του 1974 και του 1981 η συντριπτική πλειοψηφία των αξιωματικών του στρατού και του ναυτικού παρέμενε στη συντηρητική παράταξη, χωρίς να εμπλέκεται σε κομματικά ζητήματα, ενώ η πολεμική αεροπορία φαινόταν να είναι το πιο πολιτικοποιημένο από τα τρία όπλα. Ύστερα από το 1981, το ΠΑΣΟΚ δεν αποθάρρυνε τους οπαδούς του στο στρατό από το να διαδηλώνουν τις κομματικές τους προτιμήσεις. Ωστόσο, το γεγονός ότι στις ανώτατες βαθμίδες του στρατού δεν υπήρχαν υποστηρικτές του ΠΑΣΟΚ, η πρώτη θητεία του Α. Παπανδρέου δεν γνώρισε κομματικοποιημένη στρατιωτική

² Θ. Βερέμης, 1999, σελ. 278

ηγεσία. Ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ, ναύαρχος Θεόδωρος Ντεγιάννης, ήταν μετριοπαθής πολιτικά και οι άλλοι αρχηγοί γενικών επιτελείων ήταν συντηρητικών τάσεων. Παρόλα αυτά, το ΠΑΣΟΚ ενθάρρυνε τους οπαδούς του στις κατώτερες βαθμίδες με την αποστράτευση σημαντικού αριθμού αξιωματικών ανώτερων και μεσαίων βαθμών.³

Παρότι ο Ανδρέας Παπανδρέου ασκούσε έντονη κριτική στους συντηρητικούς αξιωματικούς, φρόντιζε να κάνει πάντα τη διάκριση μεταξύ των λίγων προδοτών και της μεγάλης πλειοψηφίας των πατριωτών αξιωματικών. Σε αρκετές περιπτώσεις άφησε να εννοηθεί πως οι αξιωματικοί ανήκαν στο λαό και είχαν οδηγηθεί σε λάθος δρόμο από τους διεφθαρμένους πολιτικούς. Την στάση του αυτή έρχεται να υπογραμμίσει και ο Ιωάννης Δροσογιάννης, υφυπουργός Άμυνας στην πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, σε συνέντευξή του ότι ο Α. Παπανδρέου αντιμετώπιζε με μεγάλη συμπάθεια τους αξιωματικούς. Χαρακτηριστικά ανέφερε: «Με συμπάθεια τους έβλεπε, με πολύ μεγάλη συμπάθεια. Φρόντιζε, όμως, η ευμενής μεταχείριση των αξιωματικών να μην αντιστρατεύεται και τους άλλους υπαλλήλους, ώστε να τους φέρει σε αντιπαράθεση.»⁴ Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι η προαναφερόμενη αντιπαράθεση αφορούσε την αντιπαράθεση του ίδιου με τον τότε υπουργό παιδείας Απόστολο Κακλαμάνη αναφορικά με τα στεγαστικά επιδόματα των στρατιωτικών. Ο Δροσογιάννης επέμενε και εξέφραζε στον Παπανδρέου ότι η καταβολή επιδόματος στους υπαξιωματικούς ήταν απαραίτητη προκειμένου η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ να λάβει θετικό πρόσημο από το σώμα των αξιωματικών. Πίστευε, όπως και ο ίδιος ο Παπανδρέου ότι η σπονδυλική στήλη του στρατού είναι οι υπαξιωματικοί. Αλλά όπως σημειώνει υπήρχαν πολλές εσωτερικές αντιδράσεις καθώς οι αξιωματικοί δεν αντιμετωπίζονταν θετικά από το σύνολο σχεδόν των Ελλήνων πολιτών λόγω της επτάχρονης δικτατορίας.

Ο πρωθυπουργός, ως υπουργός Άμυνας κατά την πρώτη του θητεία, αντικατέστησε ορισμένους ανώτερους αξιωματικούς στις ένοπλες δυνάμεις και στα σώματα ασφαλείας με άνδρες πιστούς στο άτομό του. Η στάση του Παπανδρέου ως προς τα εθνικά θέματα και τα πύρινα και πατριωτικά συνθήματα όπως «Η Ελλάδα στους Έλληνες» είχαν θετική αποτίμηση σε ορισμένους αξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων. Με αυτόν τον τρόπο, είχε υποστηρικτές και ένας από αυτούς ήταν και ο πτέραρχος Νίκος Κουρής. Διορίστηκε αρχηγός του γενικού επιτελείου αεροπορίας

³ Θ. Βερέμης, 1999, σελ. 282

⁴ Α. Κακαράς, 2013

τον Ιανουάριο του 1982, ενώ τον Δεκέμβριο του 1984, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αποφάσισε να προβεί σε αλλαγή του αρχηγού ΓΕΕΘΑ και τον επέλεξε για τη θέση αυτή. Η επιλογή και η κίνηση της κυβέρνησης συνάντησε αρχικά αντιδράσεις ακόμα και από τον ίδιο τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κ. Καραμανλή. Την έναρξη αρμονικών σχέσεων με τις ένοπλες δυνάμεις από τον πρωθυπουργό Παπανδρέου τονίζει ο ίδιος ο πτέραρχος Κουρής αναφορικά με μια επίσκεψη και ομιλία του πρωθυπουργού σε σημερινή της Σκύρου όπου ο Κουρής αναφέρει: «Οι ομιλίες του Ανδρέα ήταν απολαυστικές. Τα λόγια του σαγήνευαν τους ακροατές του, ανεξάρτητα από τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Ήταν ομιλίες πατριωτικές, με εθνικό περιεχόμενο, που ενθουσίαζαν το ακροατήριο».⁵ Επίσης, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο πρωθυπουργός πραγματοποιούσε αρκετές επισκέψεις σε μονάδες όλων των όπλων δείχνοντας έμπρακτα το ενδιαφέρον του ιδίου και της κυβέρνησής του για τα στρατιωτικά και αμυντικά θέματα της χώρας.

Παράλληλα, ως προς την τακτική του διορισμού απόστρατων αξιωματικών σε υπουργικές θέσεις, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι αρχικά, το ΠΑΣΟΚ δεν επανέφερε απόστρατους, αλλά επέλεξε από τους υπάρχοντες αξιωματικούς τη νέα στρατιωτική ηγεσία. Στην κυβερνητική θητεία της περιόδου 1981 – 1989 το ΠΑΣΟΚ εφάρμοσε μεικτή πολιτική αξιοκρατίας και πολιτικού κριτηρίου στις προαγωγές των ανώτατων αξιωματικών.⁶ Βέβαια, τόσο το ΠΑΣΟΚ το 1981 όσο και οι προηγούμενες κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας, συμπεριέλαβαν στα μέλη τους αξιωματικούς με αντιδικτατορικό παρελθόν συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην αποκατάσταση του κύρους του στρατού στα μάτια της κοινωνίας. Η αρχή έγινε από τη κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας με τον απόστρατο στρατηγό Ιωάννη Κατσαδήμα ως υφυπουργό Άμυνας και τον Σόλωνα Γκίκα ως υπουργό Δημόσιας Τάξης. Την τακτική αυτή διατήρησε και το ΠΑΣΟΚ με τον Ιωάννη Χαραλαμπόπουλο ως υφυπουργό Άμυνας και τον Αντώνη Δροσογιάννη ως υφυπουργό. Η άλλη όψη της επανένταξης του στρατού στην κοινωνία των μη στρατιωτικών, ήταν η βαθμιαία ανάμειξη της κομματικής πολιτικής στις προαγωγές και τις αποστρατεύσεις. Το 1982, ο αρχηγός του πολεμικού ναυτικού, ναύαρχος Οδυσσέας Καπέτος, συγκρούστηκε με τον υφυπουργό Άμυνας Δροσογιάννη, όσο αφορά στους διορισμούς των ανώτερων αξιωματικών οι οποίες γίνονταν με πολιτικά κριτήρια και παραιτήθηκε έχοντας παραμείνει στη θέση του για λιγότερο από δύο μήνες. Μέχρι τα τέλη της δεύτερης τετραετίας του ΠΑΣΟΚ, το

⁵ Ν. Κουρής, 2010, σελ. 36

⁶ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 363

20% των αξιωματικών του στρατού, του ναυτικού και το ήμισυ περίπου των αξιωματικών της αεροπορίας ήταν οπαδοί του ΠΑΣΟΚ.⁷

Ενότητα 1.2: Ο ρόλος του Κωνσταντίνου Καραμανλή και οι σχέσεις του με τον Ανδρέα Παπανδρέου

Η νίκη του ΠΑΣΟΚ τον Οκτώβριο του 1981 αποτέλεσε την απαρχή μιας δύσκολης συγκατοίκησης στα ανώτατα αξιώματα της πολιτειακής οργάνωσης της χώρας μεταξύ του προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Καραμανλή και του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου. Ο φόβος ενός νέου στρατιωτικού πραξικοπήματος δεν ήταν μόνο ένα μεταπολιτευτικό σύνδρομο, κατάλοιπο του τραύματος του 1967. Ως απειλή, επιστρατεύθηκε το 1981 από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, για να διασφαλιστεί η αθέτηση των επαγγελιών του ΠΑΣΟΚ για ριζικές αλλαγές. Κατά πάσα πιθανότητα, ο Παπανδρέου δεν χρειαζόταν βέβαια και πολλά για να βάλει νερό στο (προεκλογικό) κρασί του, που έτσι κι αλλιώς είχε αραιωθεί αρκετά καθ' οδό προς τις ιστορικές κάλπες της 18ης Οκτωβρίου 1981. Η επίκληση όμως του κινδύνου επέμβασης του στρατού, και μάλιστα απ' τον ανώτατο άρχοντα και «ρυθμιστή του πολιτεύματος», είναι αποκαλυπτική για τις συνθήκες περιορισμένης λαϊκής κυριαρχίας κάτω από τις οποίες πραγματοποιήθηκε η σημαντικότερη πολιτική αλλαγή μετά το 1974. Ο Παπανδρέου αναγνώριζε τη συμβολή και το ενδιαφέρον του Κωνσταντίνου Καραμανλή για την εδραίωση της ομαλής πολιτικής ζωής στην Ελλάδα, ύστερα από την κατάρρευση της επτάχρονης δικτατορίας. Πίστευε ότι ο Καραμανλής θα συνεργαζόταν με την κυβέρνηση της χώρας και τον πρωθυπουργό προς την κατεύθυνση της εδραίωσης των δημοκρατικών θεσμών και του ήπιου κλίματος, απαλλαγμένος από τις προκαταλήψεις που τροφοδοτούσαν οι παραταξιακές και προσωπικές τους αντιπαραθέσεις στο παρελθόν. Ο πρωθυπουργός με κάθε δυνατή υποχώρηση προσπάθησε να δημιουργήσει αρμονική σχέση με τον πρόεδρο Καραμανλή παρά το γεγονός ότι οι προεδρικές υπερεξουσίες που προέβλεπε το Σύνταγμα του 1975 δεν έπαυαν να τον προβληματίζουν. Είχε συνειδητοποιήσει απολύτως ότι σε αυτές, πλέον, θα προσέβλεπαν και στην αξιοποίηση του Καραμανλή οι αντίπαλοι του ΠΑΣΟΚ, για τη φθορά και ανατροπή σε κάποια κατάλληλη στιγμή της κυβέρνησης. Παρακάτω πρόκειται ορισμένες ενδείξεις της ισχύος του Καραμανλή και της μεγάλης επιρροής στο στράτευμα ως μέσο εξαναγκασμού της κυβέρνησης Παπανδρέου να μην προβεί στις ριζικές αλλαγές.

⁷ Θ. Βερέμης, 1999, σελ. 282

Δύο μέρες μετά τις εκλογές, ο Καραμανλής καλεί τον Παπανδρέου δίνοντάς του εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Ταυτόχρονα, ωστόσο, φροντίζει να του καταστήσει σαφή τα όρια στα οποία μπορεί να κινηθεί: «Τον πληροφορήσα ότι το βράδυ της εκλογής η ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων μου διεμήνυσε την απόφασή της να παραιτηθεί, με το επιχείρημα ότι δεν μπορούσε να εγγυηθεί την πειθαρχία των Ενόπλων Δυνάμεων, στην περίπτωση που η νέα Κυβέρνηση θα έθετε σε εφαρμογή τις προεκλογικές της διακηρύξεις και ιδίως εκείνες που έχουν σχέση με την εσωτερική και εξωτερική ασφάλεια της χώρας. Και τον πληροφορήσα, επίσης, ότι αξίωσα από την ηγεσία να παραμείνει στη θέση της - πράγμα που εγένετο - με τη διαβεβαίωση ότι ο νέος πρωθυπουργός θα αποφύγει να κάνει πράγματα τα οποία θα εκθέσουν τη χώρα σε κινδύνους.»⁸

Η τηλεφωνική συζήτηση του Καραμανλή με τον αρχηγό ΓΕΕΘΑ στρατηγό Γκράτσιο το βράδυ των εκλογών του 1981 μέσω της οποίας όχι μόνο διαγράφεται η δυσaréσκεια στις ένοπλες δυνάμεις από την εκλογή του ΠΑΣΟΚ, αλλά και η πολιτική ισχύς του Καραμανλή να απαγορεύσει την ενδεχόμενη παραίτηση των ανώτατων αξιωματικών προς διευκόλυνση των χειρισμών του για τη μη εφαρμογή του προγράμματος της κυβέρνησης όσο αφορά τις ένοπλες δυνάμεις. Η τηλεφωνική επικοινωνία Καραμανλή – Γκράτσιου είχε ως κύριο περιεχόμενο το ζήτημα της παραίτησης των αρχηγών των επιτελείων με την αιτιολογία ότι δεν μπορούσαν να αναλάβουν την ευθύνη έναντι των ενόπλων δυνάμεων στην περίπτωση που η κυβέρνηση Παπανδρέου θα έθετε σε εφαρμογή την πολιτική που είχε εξαγγείλει προεκλογικά. Ο Καραμανλής, όπως αναφέρει στα απομνημονεύματά του, ζήτησε να μεταφερθεί η εντολή της παραμονής όλων των αρχηγών στις θέσεις τους, διότι αυτό επέβαλλε η δημοκρατική τάξη διευκολύνοντας παράλληλα τις επιδιώξεις του Καραμανλή αναφορικά με τους χειρισμούς του έναντι του Παπανδρέου. Παράλληλα, ο πρόεδρος της Δημοκρατίας πίστευε ότι η παραίτηση των ανώτατων αξιωματικών θα ήταν αποτελεσματικότερη εάν χρησιμοποιούνταν ως διαμαρτυρία στην περίπτωση που η κυβέρνηση θα έπαιρνε μέτρα «που θα εξέθεταν τη χώρα σε κινδύνους ή θα διατάρασσαν την τάξη στις ένοπλες δυνάμεις».⁹ Οι «χειρισμοί» του Καραμανλή στέφθηκαν από επιτυχία όπως ο ίδιος σημειώνει: «Ο κ. Παπανδρέου εξεπλάγη, μ' ευχαρίστησε και με βεβαίωσε ότι δεν προτίθεται να διαταράξει την κατάσταση στο στράτευμα, διότι αντιλαμβάνεται ότι αυτό είναι το συμφέρον και του τόπου και το

⁸ Κ. Σβολόπουλος, 1997, σελ. 138

⁹ Μαρτυρία Α. Κακλαμάνη στο Β. Παναγιωτόπουλος, 2006, σελ. 112

δικό του. Εν συνεχεία μου είπε ότι ξέρει ότι αποδίδω ιδιαίτερη σημασία εις τα υπουργεία Εξωτερικών και Εθνικής Αμύνης και γι' αυτό ήθελε να μου πει σε ποιούς σκέπτεται να τα εμπιστευθεί, για να του πω κι εγώ τη γνώμη μου». ¹⁰ Είναι απόλυτα σημαντικό να αναφερθεί μετά και από την προηγούμενη αναφορά ορισμένων γεγονότων ότι επήλθε, ουσιαστικά, ιστορικός συμβιβασμός μεταξύ Παπανδρέου και Καραμανλή για τα όρια της πολιτικής αλλαγής. Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό για την όλη διαδικασία προσέγγισης προέδρου της Δημοκρατίας και πρωθυπουργού είναι ένα σημείωμα του Πέτρου Μολυβιάτη, γενικό γραμματέα της προεδρίας, για τη συνομιλία του με τον νέο πρωθυπουργό στις 13/11/1981: «Ο κ. Παπανδρέου αναφέρθηκε στις Ένοπλες Δυνάμεις, λέγοντας ότι είναι ικανοποιημένος από την κατάσταση που επικρατεί σ' αυτές και από τη συνεργασία του με την ηγεσία τους. Παρατήρησα ότι γενικά είναι καλή η κατάσταση των Ενόπλων Δυνάμεων, αλλά πρόσφατα υπήρξε κάποια δυσφορία στον Στρατό όταν ετέθη το θέμα της αναγνώρισης της Εθνικής Αντιστάσεως και του επαναπατρισμού των προσφύγων. Ο κ. Παπανδρέου απήντησε ότι είχε διαισθανθεί και ο ίδιος τη δυσφορία αυτή και με βεβαίωση ότι πάντως δεν πρόκειται να επαναπατρισθούν οι πρόσφυγες των Σκοπίων γιατί η Κυβέρνησή του δεν θέλει με κανένα τρόπο να δημιουργήσει μια νέα μειονότητα». ¹¹

Οι σχέσεις Καραμανλή – Παπανδρέου έφτασαν στην κορύφωσή τους στα τέλη της πρώτης τετραετίας του ΠΑΣΟΚ, όπου τέθηκε ζήτημα αλλαγής προέδρου της Δημοκρατίας. Οι κυριότεροι παράγοντες που επηρέασαν και διαμόρφωσαν την πολιτική απόφαση του πρωθυπουργού Παπανδρέου να μην επιλέξει για δεύτερη συνεχή φορά τον Καραμανλή ως πρόεδρο και αντί αυτού να προτείνει τον Χρήστο Σαρτζετάκη, άνθρωπο της εμπιστοσύνης του, ήταν οι προεδρικές εξουσίες του Συντάγματος του 1975 και οι κινήσεις του ίδιου του προέδρου. Ο Καραμανλής έβλεπε τις προεδρικές του εξουσίες ως ανάχωμα έναντι της πολιτικής της κυβέρνησης του Ανδρέα Παπανδρέου, ώστε οι διαθέσεις και τα σχέδια ορισμένων κύκλων της Νέας Δημοκρατίας επένδυαν πάνω στη λογική αυτή και τις υπερεξουσίες του Καραμανλή για την επιστροφή τους στην εξουσία. Η ανανέωση της θητείας Καραμανλή, εάν διατηρούσε τις υπερεξουσίες του Συντάγματος του 1975, θα ισοδυναμούσε με απεμπόληση της νέας λαϊκής εντολής που προσδοκούσε το ΠΑΣΟΚ, αφού η εφαρμογή της θα τελούσε υπό την αίρεση, εάν και πότε ο

¹⁰ Κ. Σβολόπουλος, 1997, σελ. 138

¹¹ Ομοίως, σελ. 225-226

Καραμανλής θα ασκούσε τις εξουσίες του και την ύπαρξη ή μη σημαντικού λόγου για να συγκρουστεί με την κυβέρνηση. Η κορύφωση ήρθε με τις εντεινόμενες παρεμβάσεις του Καραμανλή στις διάφορες μεταβολές στις ένοπλες δυνάμεις, αλλά και τους διάυλους που επεδίωκαν να διατηρούν με τον στρατό διάφοροι συνεργάτες του, ώστε να υποχρεωθεί ο Παπανδρέου, ύστερα από ομιλία του Καραμανλή στη Λέσχη Αξιωματικών Θεσσαλονίκης, και για πρώτη φορά στα τέσσερα χρόνια της συγκατοίκησής τους, να απευθύνει στον Καραμανλή επιστολή, συνοδευόμενη από εμπειριστατωμένο κείμενο του καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου Γ. Κασιμάτη, νομικού συμβούλου του πρωθυπουργού, στην οποία επισημαίνει την κατ' εξακολούθηση υπέρβαση της συνταγματικής νομιμότητας.¹² Ήδη, όμως, το θέμα της ανανέωσης της θητείας Καραμανλή έπαιρνε πειστική μορφή για τον Παπανδρέου. Είναι γεγονός ότι είχε προσπαθήσει να θίξει το θέμα των προεδρικών υπερεξουσιών στον Καραμανλή, το οποίο μετά και την προσωπική του εμπειρία, τον απασχολούσε όχι μόνο σε σχέση με τον Καραμανλή, αλλά και οποιονδήποτε στο μέλλον. Στις 7 Μαρτίου του 1985 συντελέστηκε και επίσημα η διαφαινόμενη «ρήξη» Παπανδρέου – Καραμανλή αναφορικά με τις ενδεχόμενες αλλαγές στα σχετικά άρθρα του Συντάγματος που οδήγησε στην επιλογή νέου προσώπου για την θέση του προέδρου της Δημοκρατίας. Ο Παπανδρέου δεν ήθελε νέα θητεία Καραμανλή με υπερεξουσίες, ούτε ο Καραμανλής χωρίς αυτές.

Ενότητα 1.3: Φόβοι Παπανδρέου και μέτρα πολιτικής - Γεγονότα που επιβεβαιώνουν τους φόβους ανατροπής της κυβέρνησης – Έλεγχος στρατού

Η εκλογική νίκη του ΠΑΣΟΚ το 1981 υπήρξε τομή εξίσου σημαντική με τη Μεταπολίτευση του 1974: για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία, τη διακυβέρνηση της χώρας αναλάμβανε ένα σοσιαλιστικό (κι όχι απλά μη δεξιό) κόμμα, επαγγελλόμενο ριζοσπαστικές κοινωνικές αλλαγές και δραστικό αναπροσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής. Η «ανησυχία» της στρατιωτικής ηγεσίας για μια τέτοια εξέλιξη θα χρησιμοποιηθεί, πριν και μετά τις εκλογές, ως ένα πειστικό επιχείρημα για τον περιορισμό των όποιων αλλαγών. Ο φόβος ενός στρατιωτικού πραξικοπήματος δεν εξαλείφθηκε από τη μια μέρα στην άλλη. Μέχρι την απομάκρυνση του Κωνσταντίνου Καραμανλή από την προεδρία της Δημοκρατίας, το Μάρτιο του 1985, έγιναν γνωστές τρεις τουλάχιστον κινητοποιήσεις για την απόκρουση ενδεχόμενου

¹² Μαρτυρία Α. Κακλαμάνη στο Β. Παναγιωτόπουλος, 2006, σελ. 113

πραξικοπήματος. Αρχικά, θα παρουσιαστούν οι ασκήσεις ετοιμότητας για την αποτροπή ενδεχόμενων πραξικοπημάτων που επιβεβαιώνουν τους φόβους του πρωθυπουργού Α. Παπανδρέου για συνωμοτικές κινήσεις στο στράτευμα, καθώς και οι προσπάθειες και τα μέτρα που η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και ο ίδιος ο Παπανδρέου πήρε, μέσω των ασκήσεων αυτών, για τον έλεγχο του στρατού.

Ο πρώτη πήρε τη μορφή 4ωρης νυχτερινής «αιφνιδιαστικής άσκησης ετοιμότητας» του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας τη νύχτα της 1ης Ιουνίου 1982. Την κήρυξη του συναγερμού έκανε από το σπίτι του ο υφυπουργός Άμυνας Αντώνης Δροσογιάννης, ο Παπανδρέου έφτασε τα μεσάνυχτα στο Πεντάγωνο, όπου και παρέμεινε όλη τη νύχτα, ενώ το σπίτι του στο Καστρί είχε περικυκλωθεί από ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις. Στην ΕΡΤ και τον ΟΤΕ εγκαταστάθηκαν ταγματάρχες ως «σύνδεσμοι», ενώ ματαιώθηκε «λόγω καιρού» μια προγραμματισμένη επίσκεψη του πρωθυπουργού στο στρατόπεδο των ειδικών δυνάμεων στο Μεγάλο Πεύκο. Επίσημως επρόκειτο για άσκηση «έναντι εξωτερικής απειλής», ημιεπίσημα ωστόσο διέρρευσε ότι σκοπός ήταν η «προστασία του πολιτεύματος» από απροσδιόριστες κινήσεις.

Η δεύτερη απόπειρα – άσκηση ετοιμότητας ενάντια μιας ενδεχόμενης ανατροπής του πολιτεύματος διαδραματίστηκε το Σαββατοκύριακο της 26^{ης} και 27^{ης} Φεβρουαρίου του 1983, η οποία ήταν η εντυπωσιακότερη από τις οποίες πραγματοποιήθηκαν. Επιγραμματικά, το απόγευμα του Σαββάτου τέθηκαν σε επιφυλακή τα σώματα ασφαλείας, το βράδυ εγκαταστάθηκαν στο Πεντάγωνο οι υπουργοί Προεδρίας, Εσωτερικών, Δημόσιας Τάξης κι Εμπορικής Ναυτιλίας, ενώ ο υφυπουργός Άμυνας Πausανίας Ζακολίκος στάλθηκε μέσα στη νύχτα για επιθεώρηση των μονάδων της Βορείου Ελλάδας. Την επομένη η άσκηση επεκτάθηκε στο στρατό, ενημερώθηκαν τα κόμματα και αξιωματικοί εγκαταστάθηκαν στην ΕΡΤ και τον ΟΤΕ. Ακολούθησε η αποστρατεία 29 στρατηγών, 52 ταξιάρχων και 100 συνταγματαρχών. Σύμφωνα με το φιλοκυβερνητικό Τύπο, υπήρξαν πληροφορίες για «κινήσεις» στρατιωτικών στο Μεγάλο Πεύκο, την Ξάνθη (Δ΄ Σ.Σ.), την Αλεξανδρούπολη και την Ορεστιάδα (31ο Σ.Π.), καθώς και φήμες για συλλήψεις αξιωματικών. Για αποτυχημένο πραξικόπημα μίλησαν και ευρωπαϊκά ραδιοτηλεοπτικά δίκτυα (RTF, DW, BBC). Επίσημως, ανακοινώθηκε ότι επρόκειτο - ξανά- για «άσκηση ετοιμότητας». Το χρονικό της δεύτερης άσκησης του 1983 θα παρουσιαστεί παρακάτω.

Αρχικά, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ είχε ενημερωθεί από τον σταθμάρχη της CIA πως υπήρχαν πληροφορίες ότι το βράδυ της 27^{ης} Φεβρουαρίου του 1983 θα γινόταν απόπειρα συλλήψεως του προέδρου και του πρωθυπουργού, καταλήψεως του Πενταγώνου και στρατιωτικών κέντρων. Το σχετικό απόρρητο έγγραφο το οποίο εστάλη στην κυβέρνηση ήταν το εξής:

«ΑΠΟΡΡΗΤΟ

26 Φεβρουαρίου 1983

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Πιθανή απόπειρα πραξικοπήματος

1. Λάβαμε την παρακάτω αναφορά από το εξωτερικό, αλλά δεν έχουμε τρόπο να προσδιορίσουμε τη φερεγγυότητά της.

2. Απόπειρα πραξικοπήματος θα λάβει χώρα τις πρώτες πρωινές ώρες της Δευτέρας 28 Φεβρουαρίου. Αξιωματικοί των ενόπλων δυνάμεων θα συγκεντρωθούν σε διάφορα σημεία τη νύχτα της Κυριακής 27 Φεβρουαρίου και θα προσπαθήσουν να ελέγξουν το αρχηγείο των ενόπλων δυνάμεων στο Πεντάγωνο κατά τις πρώτες πρωινές ώρες της Δευτέρας 28 Φεβρουαρίου. Τανκς από την Αυλώνα θα υποστηρίξουν αυτή την προσπάθεια. Η αστυνομία και στρατιωτικές μονάδες θα προσπαθήσουν να συλλάβουν τον Πρόεδρο, τον Πρωθυπουργό και άλλους. Ο τέως βασιλιάς είναι κατά κάποιον τρόπο αναμειγμένος.

3. Λυπούμαστε που δεν έχουμε περαιτέρω πληροφορίες». ¹³

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η συγκυρία κατά την οποία επιδόθηκε η παραπάνω «προειδοποίηση» δεν φαίνεται, τέλος, καθόλου τυχαία. Μόλις είχε ολοκληρωθεί η επίσκεψη του Σοβιετικού πρωθυπουργού Νικολάι Τιχόνοφ στην Αθήνα (21-24/2), η πρώτη του είδους στην ελληνική ιστορία. Οι ελληνοαμερικανικές διαπραγματεύσεις για τις βάσεις βρίσκονταν επίσης σε κρίσιμη καμπή, με την κυβέρνηση Παπανδρέου να απαιτεί σαν ενοίκιο τη διασφάλιση ετήσιας στρατιωτικής βοήθειας 1 δισ. δολαρίων, αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους και προνομιακή μεταχείριση των ελληνικών εξαγωγών στις ΗΠΑ – όρους που η Ουάσινγκτον αρνούσαν επίμονα να ικανοποιήσει.

¹³ non paper του σταθμάρχη της CIA προς τον Αντρέα Παπανδρέου στο Τ. Κωστόπουλος, 2016

Η λαϊκή κινητοποίηση ενάντια στο ενδεχόμενο απόπειρας πραξικοπήματος αποτέλεσε γεγονός που διαφοροποίησε την απόπειρα του 1983 από εκείνες των προηγούμενων χρόνων. Η κινητοποίηση των οργανωμένων δυνάμεων του ΠΑΣΟΚ και της Αριστεράς προκάλεσε αίσθηση και έκπληξη στις δυνάμεις της κεντροδεξιάς παράταξης, της Νέας Δημοκρατίας. Σύμφωνα με το σημείωμα Μολυβιάτη, μετά την ενημέρωσή του ο Καραμανλής σύστησε τηλεφωνικά στον Παπανδρέου «να μην αποδοθεί υπερβολική σημασία στις πληροφορίες (παρόμοιες των οποίων είχε πολύ συχνά και ο ίδιος ως πρωθυπουργός) και να μη ληφθούν εξαιρετικά ή εμφανή μέτρα. Το μόνο που θα μπορούσε να γίνει θα ήταν μια διακριτική ενίσχυση της φρουρήσεως του προέδρου και του πρωθυπουργού, αφού αυτοί εφέροντο ως στόχοι». ¹⁴ Οι συμβουλές του όμως δεν εισακούστηκαν, πιθανότατα επειδή ο πρόεδρος της Δημοκρατίας είχε ήδη καταφύγει επανειλημμένα στο φόβητρο του στρατού για να αποτρέψει ανεπιθύμητες μεταρρυθμίσεις.

Η κυβερνητική αντίδραση κλιμακώθηκε σε τρεις φάσεις: Το Σάββατο 26 Φεβρουαρίου κηρύχθηκε επιφυλακή στα Σώματα Ασφαλείας και το επόμενο βράδυ επεκτάθηκε στις ένοπλες δυνάμεις. Κάποια στρατόπεδα κυκλώθηκαν διακριτικά από τη χωροφυλακή, ο δε υφυπουργός Άμυνας Πανσανίας Ζακολίκος στάλθηκε το βράδυ στη Θεσσαλονίκη για επιθεώρηση των στρατιωτικών μονάδων της Β. Ελλάδας. Στο μεσοδιάστημα οι ηγεσίες των δύο ΚΚΕ ειδοποιήθηκαν να πάρουν τα μέτρα τους, ενώ ο μηχανισμός του ΠΑΣΟΚ κινητοποιήθηκε για να ελέγξει κρίσιμες κρατικές υπηρεσίες, να προστατέψει τα κομματικά γραφεία και να εποπτεύει τις κατά τόπους στρατιωτικές μονάδες. Η κυβέρνηση προσπάθησε προς τα τέλη της άσκησης να αποκλιμακώσει την ιδιαίτερα κρίσιμη κατάσταση διαψεύδοντας τις φήμες σύμφωνα με τον λόγο του κυβερνητικού εκπροσώπου Δημήτρη Μαρούδα ότι «δεν υφίσταται κανένας λόγος ανησυχίας, δεν πρέπει να δίνονται οποιεσδήποτε προεκτάσεις και ερμηνείες» σ' ένα «σύνηθες γεγονός», όπως η τρέχουσα «άσκηση περιορισμένης ετοιμότητας». Ταυτόχρονα έγινε γνωστό ότι πρωθυπουργός δεινούσε με τον Αμερικανό πρέσβη Μόντιγκλ Στερνς, που έμεινε στο Καστρί ως αργά τη νύχτα. Την επομένη, ο εκπρόσωπος του State Department θα δηλώσει επίσημα πως «οι ΗΠΑ είναι αντίθετες σε κάθε προσπάθεια ανατροπής της δημοκρατικής κυβέρνησης της

¹⁴ Σημείωμα Π. Μολυβιάτη στο Τ. Κωστόπουλος, 2016

Ελλάδας», μολονότι «δεν είναι ακόμη σαφές τι ακριβώς συνέβη το Σαββατοκύριακο».¹⁵

Η αντίδραση της αξιωματικής αντιπολίτευσης και του ίδιου του προέδρου της Δημοκρατίας, μετά το τέλος του ενδεχόμενου πραξικοπήματος και της άσκησης ετοιμότητας, ήταν δριμύτατη. Ο εκνευρισμός του Κωνσταντίνου Καραμανλή αποτυπώνεται και στο σημείωμα με τη δική του εκδοχή για την επόμενη συνάντησή του με τον πρωθυπουργό την 1/3/1983: «Αφού συζητήσαμε ολίγον το φημολογηθέν πραξικόπημα και διαπιστώσαμε ότι οι σχετικές διαδόσεις ήταν αβάσιμες, του είπα ότι υπήρξε μεγάλο σφάλμα από μέρους του να αγνοήσει τις συστάσεις μου και να μεγαλοποιήσει το θέμα με αδικαιολόγητες κινητοποιήσεις. Το παρεδέχθη και μου έδωσε εξηγήσεις για την υπερβολική νευρική της Κυβερνήσεως.»¹⁶

Ακόμη επιθετικότερη ήταν η Ν.Δ. με τον κοινοβουλευτικό της εκπρόσωπο Κωνσταντίνο Μητσοτάκη και 20 βουλευτές να καταθέτουν επερώτηση στο κοινοβούλιο, υποστηρίζοντας πως «η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ κατέλυσε το έννομο κράτος, που στηρίζεται στο Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας, και το υποκατέστησε από το κράτος του κόμματος»: «Η περιορισμένη επιφυλακή που διατάχτηκε στα Σώματα Ασφαλείας και στις Ένοπλες Δυνάμεις ήταν κατά τη φρασεολογία κυβερνητικών εφημερίδων “επιφυλακή πυρήνων”. Αυτό σημαίνει επιφυλακή που έγινε με προσωπικά κριτήρια των πράγματι ή υποτιθέμενων ημετέρων. Και ταυτόχρονα τα κόμματα της Άκρας Αριστεράς και προπαντός το ΠΑΣΟΚ, με εντολή ή τουλάχιστον ανοχή του προέδρου της κυβέρνησεως, κατέλαβαν με οργανωμένους πυρήνες τα νευραλγικά κέντρα του κράτους και σε μερικές περιπτώσεις ήλεγξαν ακόμη και τις εξόδους στρατιωτικών μονάδων»· ενέργεια που «αποτελεί άρνηση της Δημοκρατίας και απροκάλυπτη και ωμή εφαρμογή ολοκληρωτικών μεθόδων», γεννά δε την «εύλογη υπόνοια» «ότι μπορεί να ήταν» και «δοκιμή επιβολής Δικτατορίας από το Κυβερνών Κόμμα.»¹⁷

Μετά και το τέλος της δεύτερης απόπειρας – άσκησης ενάντια σε ένα ενδεχόμενο πραξικόπημα έπαψαν και οι επικλήσεις της «ανησυχίας» του στρατού από τον πρόεδρο της Δημοκρατίας. Εξίσου ξαφνικά σταμάτησαν, όμως, και οι δημόσιες αναφορές του Παπανδρέου στην απαίτηση «ενοικίου» 1 δις. για τις αμερικανικές βάσεις. Η λαϊκή κινητοποίηση για την προστασία της δημοκρατίας

¹⁵ Τ. Κωστόπουλος, 2016

¹⁶ Ομοίως

¹⁷ Πρακτικά Βουλής, 4/3/1983, σελ.4625 στο Τ. Κωστόπουλος, 2016

παραχώρησε, επίσης, τη θέση της σε πιο επαγγελματικούς μηχανισμούς: η τρίτη και τελευταία «άσκηση» της δεκαετίας υπήχθη θεσμικά στο υφιστάμενο «σχέδιο Ξενοκράτης» το οποίο έλαβε μέρος στα τέλη του 1984.

Η επιβεβαίωση και η αποτίμηση της αρχικής μου επιλογής να ξεκινήσω την ενότητα αυτή με την αναφορά των τριών ασκήσεων ετοιμότητας προς αποφυγή ενδεχόμενου πραξικοπήματος ως μέτρα πολιτικής της κυβέρνησης Παπανδρέου για τον έλεγχο, τελικά, του στρατού είναι η παρουσίαση της μαρτυρίας του Γεωργίου Μαύρου, βουλευτή επικρατείας του ΠΑΣΟΚ μετά το 1981, αναφορικά με την ενημέρωση που είχε από την ίδια την κυβέρνηση, το απόγευμα της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1983 για την άσκηση ετοιμότητας.

Δύο μέρες μετά, ενημέρωσε με τη σειρά του τον Βούλγαρο πρέσβη Νικολάι Τοντόροφ. Η μαρτυρία του Γ. Μαύρου, όπως καταγράφηκε στο ημερολόγιο του τελευταίου:

«1. Αναφέρεται με ειρωνεία στον ίδιο τον όρο “άσκηση”. Γι’ αυτόν ήταν επίδειξη δύναμης του Α. Παπανδρέου -ν’ αποδείξει ότι ελέγχει την κατάσταση στη χώρα, του στρατού συμπεριλαμβανομένου. Εκτός αυτού, πως είναι έτοιμος να αντιπαρατεθεί σε ενέργειες αυτού του είδους· ότι δεν μπορούν, μ’ άλλα λόγια, να κάνουν ατιμώρητα απόπειρες πραξικοπήματος. Αυτό είναι το νόημα της κινητοποίησης της Αριστεράς, συμπεριλαμβανομένου του ΚΚΕ.

2. Αυτή η επίδειξη πρέπει να τοποθετηθεί στο πλαίσιο των σχέσεων Καραμανλή – Παπανδρέου. Ο Καραμανλής αντιτίθεται αλλά και καθυστερεί, τρενάρει την υπογραφή των διαταγμάτων. Ο Γ. Μαύρος μού έφερε ως παράδειγμα ότι ο στρατηγός Βορηάς, που ο Παπανδρέου αποστράτευσε, διατηρήθηκε από τον Καραμανλή στην προεδρική αυλή. Στόχος του είναι να διατηρήσει τις σχέσεις του με το σώμα των ανώτατων αξιωματικών και να συντηρήσει την πεποίθηση ότι ο στρατός απολαμβάνει της ευμένειάς του.

3. Τούτη τη φορά, ωστόσο, ο Κ. Καραμανλής έδωσε αμέσως τη συγκατάθεσή του για τις αποστρατείες. Ο Α. Παπανδρέου επέμεινε ν’ απαλλαγούν των καθηκόντων τους οι φιλοβασιλικοί ανώτατοι αξιωματικοί και ν’ αντικατασταθούν από άλλους πιο ελευθερόφρονες, για να εξισορροπηθεί η επιρροή στον στρατό των φιλοβασιλικών που κατέχουν δεσπόζουσα θέση από την εποχή του Μεταξά.

Ενδεχόμενη άρνηση του προέδρου Καραμανλή θα προκαλούσε οξύτατη κρίση, η οποία δεν θα μπορούσε να λήξει παρά με κατατρόπωσή του, λόγω της απόλυτης πλειοψηφίας του ΠΑΣΟΚ στη Βουλή. Αυτό είναι, σύμφωνα με το Γ. Μαύρο, και το μεγάλο λάθος του Παπανδρέου. Έπρεπε αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας να περάσει στη Βουλή νόμο για την αφαίρεση των έκτακτων εξουσιών του προέδρου, για να μην καταλήγει κάθε φορά σε τέτοια μέτρα, που αναστατώνουν την ελληνική κοινωνία».¹⁸

Στη συνέχεια της ενότητας αυτής θα παρουσιαστούν ορισμένα μέτρα πολιτικής που πάρθηκαν ως προς τον έλεγχο των ενόπλων δυνάμεων και μαρτυρίες σημαντικών προσώπων της περιόδου εκείνης αναφορικά με τους φόβους της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ καθώς και οι αντιδράσεις και οι κινήσεις της κυβέρνησης ως προς την καταπολέμηση διάφορων συνωμοτικών κινήσεων. Το καλοκαίρι του 1982, ψηφίστηκε ο νόμος 1288/1982, με τον οποίο έγινε η αποστρατικοποίηση του δεύτερου καναλιού της Ελληνικής Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης (YENEΔ) που ανήκε στις ένοπλες δυνάμεις. Υπό το ΠΑΣΟΚ η εποπτεία του πέρασε στα χέρια του υπουργείου Προεδρίας της κυβέρνησης, που ήταν αρμόδιο για το άλλο τηλεοπτικό κανάλι και τη δημόσια ραδιοφωνία από τα μέσα της δεκαετίας του 1960. Η απόσπαση της YENEΔ από τη στρατιωτική εξουσία ήταν βήμα εκδημοκρατισμού καθώς και ένα από τα μέτρα του Ανδρέα Παπανδρέου για τον έλεγχο του στρατού και την απομάκρυνση των ενόπλων δυνάμεων από τη σφαίρα της ενημέρωσης. Παράλληλα, ο ίδιος ο πρωθυπουργός Παπανδρέου θέλησε να ενισχύσει την κορυφή της κυβέρνησης με το νόμο 1299/1982, ο οποίος αφορούσε το προσωπικό υποστήριξης του. Ειδικότερα, δημιουργήθηκε μια σειρά από Γραφεία του Πρωθυπουργού, τα οποία λειτουργούσαν υπό την αιγίδα του γενικότερου πολιτικού γραφείου του πρωθυπουργού. Οι τίτλοι τους αποκαλύπτουν μία υπερδομή που είχε επιβληθεί στη δομή της κεντρικής διοίκησης: νομικό, διπλωματικό, οικονομικό, γραφείο ασφαλείας το οποίο ήταν υπεύθυνο για την προσωπική ασφάλεια του πρωθυπουργού καθώς και στρατιωτικό γραφείο. Ήταν μια πολιτική κίνηση του Παπανδρέου που έδειξε στοιχεία φόβου μιας απόπειρας ανατρεπτικής κίνησης, καθώς και στοιχεία προσπάθειας ελέγχου των ενόπλων δυνάμεων.

Συνωμοτικές κινήσεις για την αμφισβήτηση και ανατροπή τόσο του πολιτεύματος όσο και της κυβέρνησης αναφέρονται σε βιβλίο του Γιάννη

¹⁸ Μαρτυρία Γ. Μαύρου στο προσωπικό ημερολόγιο του Νικολάι Τοντόροφ «1966-1998», Σόφια 2007, στο Τ. Κωστόπουλος, 2016

Χαραλαμπόπουλου, ο οποίος κάνει μια εκτενή αναφορά για τα ζητήματα ύπαρξης συνωμοτών καθώς και για τα μέτρα που πάρθηκαν από την κυβέρνηση. Την περίοδο 1981 – 1986, παρά το γεγονός ότι η άποψη που επικρατούσε στην στρατιωτική ηγεσία ότι ήταν αδύνατη η εκδήλωση ανατρεπτικής κίνησης τόσο ο πρωθυπουργός και υπουργός Εθνικής Άμυνας Ανδρέας Παπανδρέου όσο και ο αναπληρωτής υπουργός Αντώνης Δροσογιάννης έκριναν αναγκαία τη λήψη ορισμένων μέτρων ασφαλείας προκειμένου να προστατευθούν κάποιοι ευαίσθητοι στόχοι από κάθε ενδεχόμενο. Τέτοιοι ευαίσθητοι στόχοι θεωρήθηκαν το συγκρότημα του υπουργείου Άμυνας και των γενικών επιτελείων καθώς και η σχολή Ευελπίδων στη Βάρη. Για το συγκρότημα του υπουργείου είχαν παρθεί ορισμένα μέτρα για την αντιμετώπιση εξωτερικής προσβολής αλλά και μέτρα για την αντιμετώπιση προσβολής από την κατεύθυνση ορισμένου Γενικού Επιτελείου στο οποίο υπήρχαν υποψίες ότι υπηρετούσαν μνημένοι αξιωματικοί στην ανατρεπτική κίνηση. Έτσι, ενισχύθηκαν οι εξωτερικές πύλες του στρατοπέδου, βελτιώθηκε ο περιμετρικός φωτισμός και τοποθετήθηκαν κάμερες σε επίκαιρες θέσεις, ώστε να μεταφέρεται η εικόνα σε κεντρική αίθουσα του επιτελείου που λειτουργούσε σε 24ωρη βάση. Αναπτύχθηκαν επίσης ελαφρά αντιαεροπορικά όπλα για την αντιμετώπιση επίθεσης από ελικόπτερα.

Εδώ είναι χρήσιμο να τονιστεί ότι θα γίνει μια αναφορά από μαρτυρία του ίδιου του υπουργού Χαραλαμπόπουλου σε ζητήματα ύπαρξης συνωμοτών που υπερβαίνουν τη χρονική διάρκεια του κεφαλαίου αυτού μόνο και μόνο για να επισφραγιστούν οι προηγούμενες αναφορές για τα μέτρα πολιτικής της κυβέρνησης Παπανδρέου ενάντια σε απόπειρα πραξικοπήματος. Ο Γιάννης Χαραλαμπόπουλος αναλαμβάνοντας το υπουργείο Άμυνας τον Απρίλιο του 1986, έλαβε ενημέρωση από τον αρχηγό ΓΕΕΘΑ Νίκο Κουρή και τον αρχηγό ΓΕΣ αντιστράτηγο Επαμεινώνδα Πενθερουδάκη για την ύπαρξη ανατρεπτικών κινήσεων και την περιοδική εμφάνιση της απειλής πραξικοπήματος που συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από το ΠΑΣΟΚ. Από τις αρμόδιες υπηρεσίες εντωμεταξύ είχε εντοπισθεί ο ηγετικός πυρήνας των συνωμοτών και οι δραστηριότητες μιας φίλο-δικτατορικής οργάνωσης τόσο στην Ελλάδα όσο και στο Λονδίνο. Ο τότε διευθυντής του 2^{ου} γραφείου του ΓΕΣ ταξίαρχος Κασιμάτης είχε στρατολογήσει έναν ανώτερο απόστρατο αξιωματικό του πεζικού που συμμετείχε ενεργά στη συνωμοτική οργάνωση, ο οποίος αναζητώντας βοήθεια για να αντιμετωπίσει ένα πολύ σοβαρό οικογενειακό πρόβλημα προσφέρθηκε να γίνει πληροφοριοδότης του 2^{ου} γραφείου του ΓΕΣ, αφού προηγουμένως του παρασχέθηκε η βοήθεια που είχε ανάγκη. Έτσι,

άρχισε μια σειρά συναντήσεων μαζί του και οι συνομιλίες που είχε με τον Κασιμάτη καταγράφονταν σε κασέτες και αφορούσαν πληροφορίες για τις δραστηριότητες της οργάνωσης, τα σχέδιά της, τη στρατολόγηση στελεχών εν ενεργεία καθώς και τις αποκαλυπτικές τηλεφωνικές συνδιαλέξεις που είχε με τον έμπιστο σύμβουλο του Κωνσταντίνου ταγματάρχη Μιχάλη Αρναούτη, ο οποίος συμμετείχε ενεργά στη συνωμοσία και συντόνιζε την όλη προετοιμασία της κίνησης για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος και την επαναφορά του Κωνσταντίνου στο θρόνο.

Η άμεση ανάμιξη του Αρναούτη στην εκκολαπτόμενη ανατρεπτική κίνηση αποκαλύπτεται κατά τον πλέον αδιάψευστο τρόπο από τις συνομιλίες που είχε από το Λονδίνο με τον εν λόγω πληροφοριοδότη του ΓΕΣ και ιδιαίτερα από τη μακρά και άκρως αποκαλυπτική συνομιλία της 25^{ης} Σεπτεμβρίου του 1985. Τις συνομιλίες αυτές είχε την ευκαιρία ο υπουργός να ακούσει από κασέτες που διέθετε το 2^ο γραφείο του ΓΕΣ.¹⁹ Για την αντιμετώπιση κάθε ενδεχόμενου, ο υπουργός Χαραλαμπίδης έδωσε συγκεκριμένες εντολές να ενισχυθούν όλα τα μέτρα ασφαλείας και να είναι ορατά ώστε να λειτουργήσουν αποτρεπτικά και να υπάρχει συνεχής επαγρύπνηση και παρακολούθηση των στόχων που είχαν επισημανθεί. Στις 7 Μαΐου 1987, ο πρωθυπουργός Παπανδρέου έστειλε την ακόλουθη επιστολή:

Πρωθυπουργός 7-5-87

Γιάννη,

Ο Μιχάλης θα σου δώσει λεπτομέρειες. Για μένα – από τις πληροφορίες που έχω – ΘΑ ΓΙΝΕΙ (και πριν από τις 15). Θέλω να προχωρήσεις αμέσως σε όλα τα μέτρα όποιες και να είναι οι εντυπώσεις στο κοινό. Έχουμε τεράστια ευθύνη. Πιστεύω πως πρέπει να αναθέσεις το συντονισμό στο ΝΙΚΟ, κάτω από την εποπτεία σου.

Με φιλία και εκτίμηση, Α.Γ.Π.²⁰

Ο πρωθυπουργός με τον οποίο ο υπουργός Εθνικής Άμυνας είχε μία κατ' ιδίαν συνάντηση μετά τη λήψη της επιστολής, αναφέρθηκε για τις πληροφορίες που είχε από αξιόπιστη πηγή του εξωτερικού με τις οποίες συνέπιπταν και οι πληροφορίες των υπηρεσιών ασφαλείας του υπουργείου Δημόσιας Τάξης ότι επίκειται εκδήλωση ανατρεπτικής κίνησης δίνοντας εντολή να ληφθούν τα αναγκαία μέτρα. Μετά από την

¹⁹ Γ. Χαραλαμπίδης, 2002, σελ. 373-374

²⁰ Γ. Χαραλαμπίδης, 2002, σελ. 375

εξέλιξη αυτή τα μέτρα ασφαλείας που είχαν ήδη ληφθεί συμπληρώθηκαν με την εγκατάσταση ενός αριθμού αρμάτων μάχης μέσα στον περίβολο του συγκροτήματος του υπουργείου Άμυνας και με την ενίσχυση των μέτρων ασφαλείας σε όλες τις μονάδες εντός της Αθήνας και ιδιαίτερα της σχολής Ευελπίδων, για την οποία υπήρχαν πληροφορίες ότι θα χρησιμοποιούνταν ως μονάδα κρούσης από τους συνωμότες.

Ενότητα 1.4: Οικονομικά, εθνικά και νομικά στοιχεία της πολιτικής ΠΑΣΟΚ αναφορικά με τις ένοπλες δυνάμεις

Στην ενότητα αυτή πρόκειται να παρουσιαστούν αρχικά τα οικονομικά και εθνικά στοιχεία που περιλαμβάνουν προαγωγές, συνταξιοδοτήσεις και παροχές των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων καθώς και ζητήματα των εξοπλισμών, ενώ, τέλος, πρόκειται να παρουσιαστούν διάφορα νομικά στοιχεία αναφορικά με νόμους και διατάξεις που σχετίζονται με αλλαγές στις ένοπλες δυνάμεις.

Η κυβέρνηση Ανδρέα Παπανδρέου διαφοροποίησε τις πηγές εξοπλισμών και προσπάθησε να δημιουργήσει πολεμική βιομηχανία, στο επίπεδο της συναρμολόγησης εξαρτημάτων ή της παραγωγής ανταλλακτικών. Ήδη, τον Μάρτιο του 1982, ο υφυπουργός Άμυνας Γεώργιος Πέτσος είχε σχετικές επαφές στη Γαλλία και εν συνεχεία με τη Γερμανία και τη Μεγάλη Βρετανία, αναζητώντας τη συνεργασία τους στην προμήθεια του εξοπλισμού και στην ανάπτυξη εθνικής αμυντικής βιομηχανίας. Η ελληνική κυβέρνηση σχεδίαζε από τότε να αγοράσει τζετ και ταλαντευόταν ανάμεσα στα αμερικανικά F16, τα γαλλικά Mirage 2000 και τα Tornado, που κατασκευάζονταν από κοινοπραξία της Γερμανίας, της Βρετανίας και της Ιταλίας. Από τη γαλλική κυβέρνηση υπήρξε θερμή ανταπόκριση. Πρέπει να σημειωθεί ότι στους δέκα πρώτους μήνες της διακυβέρνησης της χώρας από το ΠΑΣΟΚ, επισκέφθηκαν την Ελλάδα εννέα μέλη του Γαλλικού υπουργικού συμβουλίου, συμπεριλαμβανομένου του πρωθυπουργού, με επιστέγασμα την επίσκεψη του προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας Φρανσουά Μιτεράν στα τέλη Αυγούστου του 1982.²¹ Η προσπάθεια βελτίωσης και αναβάθμισης της αμυντικής ικανότητας των ενόπλων δυνάμεων βασίστηκε όχι μόνο στη σημαντική διάθεση πόρων αλλά και στην έμφαση που δόθηκε στην ορθολογική οργάνωση, στην συντονισμένη δράση των κλάδων και στην εντατικοποίηση της εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδα. Παράλληλα, βασίστηκε στο υψηλό φρόνημα του έμπυχου δυναμικού και

²¹ Ε. Χεκμιόγλου στο Β. Παναγιωτόπουλος, 2006, σελ. 83

στην αφοσίωση στο καθήκον των στελεχών μονίμων και εφέδρων, των στρατεύσιμων και του πολιτικού προσωπικού.²²

Στο σημείο αυτό πρόκειται να παρουσιαστούν ορισμένα στοιχεία που αφορούν την «αγορά του αιώνα», όπως ονομάστηκε η προμήθεια νέων πολεμικών αεροσκαφών, που κόστισε περίπου έξι δισεκατομμύρια δολάρια. Παρακάτω πρόκειται να παρουσιαστεί το χρονικό της αγοράς των αεροσκαφών με όλες τις αποφάσεις που πάρθηκαν και τις ενέργειες που έγιναν. Ως προς την προμήθεια πολεμικών αεροσκαφών, με απόφαση του Ανώτατου Αεροπορικού Συμβουλίου στις 9 Φεβρουαρίου 1982 προσδιορίστηκε ο αριθμός 100-130 αεροσκαφών σύγχρονου τύπου που έπρεπε να αποκτηθούν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Με απόφαση της συνεδρίασης της 1^{ης} Ιουνίου 1982 του ΑΣΕΑ(Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Άμυνας) εξουσιοδοτήθηκε το ΓΕΑ(Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας) να προχωρήσει στις απαιτούμενες ενέργειες για την προμήθεια 100-130 μαχητικών αεροσκαφών. Τον ίδιο μήνα συγκροτήθηκε Επιτροπή Διαπραγματεύσεων για την προμήθεια νέων μαχητικών αεροσκαφών, η οποία πραγματοποίησε μακρές και επίπονες διαπραγματεύσεις με εκπροσώπους των εταιρειών και αντίστοιχες κυβερνητικές αντιπροσωπείες. Κατά τη συνεδρίαση της 17^{ης} Ιουνίου του Ανωτάτου Συμβουλίου επί της εισηγητικής έκθεσης της παραπάνω επιτροπής αποφασίστηκαν ομόφωνα τα ακόλουθα:

- Ότι το αεροσκάφος F18A υπερτερεί των άλλων αεροσκαφών στον επιχειρησιακό και τεχνικό τομέα και ακολουθούν κατά σειρά το F16GD και το M2000. Το Tornado δεν ανταποκρίνεται στην απαίτηση του διπλού ρόλου , ενώ υπερτερεί όλων των παραπάνω στο ρόλο αέρος-εδάφους.
- Ότι το αεροσκάφος F16GD υπερτερεί στον τομέα υποστήριξης και ακολουθούν κατά σειρά το F18A και το M2000.
- Από πλευράς κόστους, υποστήριξης και λειτουργίας των αεροσκαφών στη διάρκεια του κύκλου ζωής της την πολεμική αεροπορία, το F16GD και το M2000 βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα έναντι του F18A και του Tornado, που ακολουθούν με σημαντική διαφορά. Από πλευράς οικονομικών προσφορών, το F16GD είναι το φθηνότερο, ακολουθεί με μικρή διαφορά το M2000 και με σημαντική διαφορά το F18A και το Tornado.

²² Γ. Χαραλαμπίδης, 2002, σελ. 352

Στη συνεδρίαση της 3^{ης} Μαΐου 1984 του ΚΥΣΕΑ αποφασίστηκε να ζητηθούν συμπληρωματικές προσφορές για 40 και 80 αεροσκάφη M2000 και F16 αντίστοιχα, επειδή οι προηγούμενες ήταν για 60 και 100. Κατά τη συνεδρίαση της 31^{ης} Ιουλίου 1984 του ΚΥΣΕΑ αποφασίστηκε ο αποκλεισμός του Tornado για περαιτέρω διαπραγματεύσεις, επειδή δεν ανταποκρίνεται στην ταυτότητα του διπλού ρόλου του νέου μαχητικού αεροσκάφους, που είχε αποφασιστεί από το ανώτατο συμβούλιο αεροπορίας. Από την εξέταση που έγινε από πλευράς πολεμικής αεροπορίας για την επιλογή αεροσκαφών βάσει επιχειρησιακών και τεχνικών κριτηρίων, προέκυψαν τα ακόλουθα:

- Στην ικανότητα του διπλού ρόλου . το αεροσκάφος F18A καλύπτει πλήρως την απαίτηση, ανταποκρίνεται εξίσου καλά και στους δύο ρόλους, επειδή έτσι σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε εξαρχής.
- Τα αεροσκάφη M2000 και F16 καλύπτουν επίσης την απαίτηση, με υπεροχή στο ρόλο της αναχαίτισης.

Στην τελική επιλογή των αεροσκαφών βαρύνουσα σημασία είχε και η προσπάθεια για επίτευξη αντισταθμιστικών ωφελημάτων που οι εταιρείες θα εξασφάλιζαν στην Ελλάδα έναντι της αγοράς των αεροσκαφών. Έτσι κατά τις διαπραγματεύσεις ζητήθηκαν αντίστοιχες προσφορές στους παρακάτω τρεις τομείς: συμμετοχή της εγχώριας βιομηχανίας στην παραγωγή του νέου μαχητικού αεροσκάφους, παραγωγή και πώληση λοιπού πολεμικού υλικού και λοιπές μορφές οικονομικής δραστηριότητας²³. Μετά από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις, στις 6 Μαρτίου 1985, το ΚΥΣΕΑ, υπό την προεδρία του Ανδρέα Παπανδρέου, και τη συμμετοχή των αρχηγών των ενόπλων δυνάμεων, αποφάσισε την αγορά 80 πολεμικών αεροσκαφών με δυνατότητα αγοράς 20 επιπλέον. Ειδικότερα, αγοράστηκαν 40 Mirage 2000 Γαλλικής προέλευσης και 40 F16 Αμερικανικής προέλευσης.

Πέρα από την ενίσχυση της πολεμικής αεροπορίας, το πολεμικό ναυτικό ενισχύθηκε με τη σειρά του με την προμήθεια τεσσάρων φρεγατών MEKO 200 Γερμανικής προέλευσης, όπου η μία κατασκευάστηκε στη Γερμανία και οι τρεις στην Ελλάδα. Παράλληλα, αγοράστηκαν πέντε αρματαγωγά ελληνικής σχεδίασης, δύο περιπολικά ανοικτής θαλάσσης και ικανού αριθμού βοηθητικών πλοίων. Ο στρατός

²³ Ν. Κουρής, 1999, σελ. 120-122

ξηράς ενισχύθηκε με 360 Αμερικανικά άρματα μάχης M48, A5, με 320 τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού Τομπ Λεωνίδας Ελληνικής κατασκευής, με 2000 αντιαεροπορικά Στίγγερ, 55 πολυβόλα 155χιλ., 100 άρματα μάχης Leopard 2, 200 συστήματα ελέγχου πυρός, 60 κέντρα διεύθυνσης πυρός, 65 μηχανήματα μηχανικού και διάφορα άλλα πολεμικά υλικά.²⁴

Ως προς τα ζητήματα προαγωγών και αποχωρήσεων, όπως προαναφέρθηκε, υπήρξαν πολλοί επικριτές της κυβέρνησης Παπανδρέου για τον μεγάλο αριθμό αλλαγών στις ανώτερες τάξεις του σώματος των αξιωματικών από τότε που το ΠΑΣΟΚ ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας. Κατά συνέπεια, η κυβέρνηση επικρίθηκε ότι προβαίνει σε αλλαγές προσωπικού στις ένοπλες δυνάμεις βάσει πολιτικών και όχι επαγγελματικών κριτηρίων. Πράγματι, λίγο μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Παπανδρέου αντικατέστησε όλους τους αρχηγούς υπηρεσίας του και μεγάλο μέρος του γενικού του προσωπικού. Αποσύρθηκαν, επίσης, περίπου 131 συνταγματάρχες το 1982 - ένα τέταρτο έως ένα τρίτο του συνόλου στις δυνάμεις εδάφους. Η εφημερίδα «Καθημερινή», μία από τις πιο αξιόπιστες ελληνικές εφημερίδες, σημείωσε, ότι ο αριθμός των αλλαγών προσωπικού ήταν εντυπωσιακός αλλά δεν απείχε σημαντικά από τα προηγούμενα χρόνια. Αυτό υποστηρίζεται και από στοιχεία που εξέδωσε το υπουργείο Άμυνας της περιόδου εκείνης.

Για να συμπληρώσει τις κορυφαίες θέσεις των ενόπλων δυνάμεων, ο Παπανδρέου - όπως και οι προκάτοχοί του - χρησιμοποίησε το καθιερωμένο σύστημα επιλογής για να προωθήσει αξιωματικούς των οποίων τα αρχεία τους υποδείκνυαν ότι ήταν τουλάχιστον ουδέτεροι απέναντι στην κυβέρνησή του. Οι επιλογές του, στο μεγαλύτερο μέρος τους, αφορούσαν αξιωματικούς που είχαν κερδίσει το σεβασμό και είχαν ανέλθει μέσα από τις βαθμολογικές θέσεις κάτω από τα άγρυπνα βλέμματα των προηγούμενων διοικήσεων. Το ιστορικό των γενικών υπαλλήλων της κυβέρνησης Παπανδρέου δείχνει ότι ήταν ισχυροί αντί-κομμουνιστές και, παράλληλα, σταθερά προσηλωμένοι στη δυτική συμμαχία. Σύμφωνα με το νόμο του 1977 ο οποίος αναδιάρθρωσε τις ένοπλες δυνάμεις και ήταν προϊόν της κυβέρνησης Καραμανλή, ο Παπανδρέου μπόρεσε για πρώτη φορά να διορίσει αξιωματικό του πολεμικού ναυτικού ως αρχηγό του γενικού επιτελείου Εθνικής Άμυνας, το ναύαρχο του πολεμικού ναυτικού Θεόδωρο Ντεγιάννη, το 1982. Από όλους τους ανώτατους αξιωματικούς των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν αυτός που ενέπνεε την μεγαλύτερη

²⁴ Γ. Χαραλαμπίδης, 2002, σελ. 352

εμπιστοσύνη για τα δημοκρατικά του φρονήματα στην νεοεκλεγείσα κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου. Επίσης, ο πρωθυπουργός για τη θέση του αρχηγού ΓΕΕΘΑ μπόρεσε να επιλέξει και από το σώμα της πολεμικής αεροπορίας το Νίκο Κουρή, αρχηγό του επιτελείου της αεροπορίας και έμπιστό του, το 1984. Μέχρι τότε, ο Παπανδρέου είχε να αντιμετωπίσει μόνο μία μεγάλη κρίση προσωπικού το 1982. Ειδικότερα, ο αρχηγός του ναυτικού, Οδυσσέας-Νικήτας Καπέτος, παραιτήθηκε μετά από τρεις μήνες στη θέση του σε μια διαμάχη για τον έλεγχο των αποστολών και ο πρωθυπουργός απέρριψε τρεις ανώτερους αξιωματικούς του πολεμικού ναυτικού για να διορίσει έναν σχετικά άπειρο αξιωματικό, τον Νικόλαο Παππά, στη θέση του αρχηγού του γενικού επιτελείου ναυτικού. Η απόφαση αυτή προκάλεσε κριτική και αντιδράσεις στις τάξεις της αξιωματικής αντιπολίτευσης και στον συντηρητικό Τύπο.

Ως προς τα ζητήματα των παροχών και αμοιβών, ο Παπανδρέου προσπάθησε να κερδίσει την εμπιστοσύνη του στρατού, εισάγοντας ένα ικανοποιητικό πακέτο παροχών που, αν και όχι τόσο μεγάλο, ενίσχυσε το ηθικό, ενώ παράλληλα βελτίωσε τις συνθήκες διαβίωσης τόσο των αξιωματικών όσο και του στρατολογημένου προσωπικού. Η κυβέρνηση καθόρισε τα επιδόματα στέγης των αξιωματικών στις αρχές του 1982-1983 που κυμαίνονταν από 14.500 έως 49.500 δρχ. το μήνα, με τετραπλασιαστικές προσαρμογές ως προς το κόστος ζωής ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, το βαθμό και τα έτη υπηρεσίας. Λίγο αργότερα, η κυβέρνηση άρχισε να παρέχει ιατρικά οφέλη -συμπεριλαμβανομένης της νοσοκομειακής περίθαλψης, της μητρότητας και της οδοντιατρικής περίθαλψης-για άμεσους συγγενείς των προσληφθέντων που δεν καλύπτονταν από άλλο ασφαλιστικό πρόγραμμα. Τον Ιούλιο του 1983 τέθηκε σε ισχύ μια νέα κλίμακα αμοιβών για τους στρατιωτικούς. Οι άγαμοι στρατιώτες λάμβαναν από 2.000 έως 3.780 δρχ. μηνιαίως, ανάλογα με τον βαθμό τους, ενώ οι παντρεμένοι συνάδελφοί τους αποκόμιζαν χρηματικά οφέλη της τάξεως των 12.800 με 32.300 δρχ., ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών. Η νέα κλίμακα αμοιβής αντιπροσώπευε αύξηση 500% και πρόσθεσε περίπου 3,5 δις δρχ. στον προϋπολογισμό του 1983.

Ως προς τα ζητήματα της εισόδου νέων ατόμων στις ένοπλες δυνάμεις, από τότε που η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ανέβηκε στην εξουσία, ο Παπανδρέου έπρεπε να εξισορροπήσει τις απαιτήσεις της αριστεράς για τον εκδημοκρατισμό των ενόπλων δυνάμεων ενάντια στις σιωπηρές πιέσεις του σώματος των αξιωματικών να διατηρηθεί η συντηρητική ταυτότητα των ενόπλων δυνάμεων. Κάτω από το καθεστώς των συνταγματαρχών, η είσοδος στις στρατιωτικές ακαδημίες ελέγχθηκε αυστηρά και

μόνο οι στρατιωτικοί που κρίθηκαν πολιτικά αξιόπιστοι έγιναν δεκτοί. Η κυβέρνηση Καραμανλή έκανε κάποιες μεταρρυθμίσεις στις διαδικασίες πρόσληψης μετά το 1974 ώστε να εμποδίσει την είσοδο στους ακραίους και υποστηρικτές του δικτατορικού καθεστώτος. Η κυβέρνηση Παπανδρέου άρχισε να εφαρμόζει αλλαγές σε αυτές τις διαδικασίες που θα άνοιγαν τις στρατιωτικές ακαδημίες σε μια πιο πολιτικά διαφοροποιημένη ομάδα προσληφθέντων. Με κοινοβουλευτική τροπολογία που ψηφίστηκε τον Σεπτέμβριο του 1983, αυξήθηκε το εύρος των εισερχομένων από όλες τις κοινωνικές τάξεις, ενώ, παράλληλα, τα παιδιά των αξιωματικών και στρατιωτικών που σκοτώθηκαν στη γραμμή του καθήκοντος και τα παιδιά και οι αδελφοί των βετεράνων του πολέμου με αναπηρία είναι πλέον δεκτοί με βάση τις επιδόσεις του γυμνασίου και όχι ως εισαγωγική εξέταση. Με βάση τα μέτρα αυτά που υιοθετήθηκαν, είναι σαφές ότι ο Παπανδρέου θέλει να ανοίξει τις στρατιωτικές ακαδημίες σε άτομα που υποστηρίζουν την κυβέρνησή του, αλλά ταυτόχρονα να κρατήσει έξω τους κομμουνιστές - εν μέρει επειδή είναι οι πιο επίμονοι εγχώριοι αντίπαλοί του και εν μέρει λόγω της εισόδου τους που θα δημιουργούσε αναταράξεις στους συντηρητικούς του στρατεύματος. Το περιθώριο ελιγμών του Παπανδρέου για την εξισορρόπηση των απαιτήσεων της αριστεράς και των ανησυχιών των συντηρητικών όσο αφορά την πολιτική προσλήψεων είναι ιδιαίτερα στενό.²⁵

Τέλος, ως προς τα νομικά στοιχεία της πολιτικής του Παπανδρέου, ο νόμος 1253/83, που ενέταξε τις Στρατιωτικές Σχολές στο σύστημα των πανελληνίων εξετάσεων αποτέλεσε την κορωνίδα της πολιτικής της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, καθώς έγιναν προσπάθειες καταπολέμησης του νεποτισμού με την κατάργηση των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων και την είσοδο πλέον νέων ατόμων που δεν προέρχονταν από ένα μόνο συγκεκριμένο πολιτικό χώρο. Παράλληλα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 καταργήθηκαν στις στρατιωτικές σχολές οι δηλώσεις αφοσιώσεως στο καθεστώς και οι εξετάσεις εισαγωγής ακολουθούν τα πρότυπα των εξετάσεων εισαγωγής στις υπόλοιπες ανώτατες σχολές της χώρας. Το περιεχόμενο της διδασκαλίας στις στρατιωτικές ακαδημίες έχει σημαντικά εκσυγχρονισθεί, ενώ ενθαρρύνεται η ανοικτή συζήτηση στις τάξεις των ιδρυμάτων αυτών. Ως προς τα ατομικά δικαιώματα του προσωπικού του στρατεύματος καταβλήθηκαν σημαντικές προσπάθειες εν ώρα υπηρεσίας καθώς και εκτός αυτής. Στην περίπτωση αυτή, χάρη στην ασυνήθιστα νεωτεριστική δραστηριότητα των δικαστηρίων, κυρίως του

²⁵ Απόρρητο έγγραφο της CIA για Παπανδρέου και στρατό, 1983, σελ. 7

Συμβουλίου του Κράτους, οι στρατιωτικές πρακτικές του παρελθόντος εγκαταλείφθηκαν σταδιακά και έχουν εκσυγχρονισθεί σημαντικά οι εσωτερικοί κανονισμοί προκειμένου να αντικατοπτρίζουν την αλλαγή στη νοοτροπία και στα ήθη μιας εξελισσόμενης κοινωνίας. Επίσης, άλλα νομικά ζητήματα της περιόδου συνοψίζονται στις εξής νομοθετικές παρεμβάσεις: με το νόμο 1233/1982 προωθήθηκαν ορισμένες ρυθμίσεις στο Ν.Δ. 178/1969 περί «ιεραρχίας, προαγωγών και τοποθετήσεων των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων» με ιδιαίτερη μέριμνα στις προαγωγές υποναύαρχων και αντιπλοίαρχων κατά τις έκτακτες κρίσεις του 1982 – 1983. Ο νόμος 1294/1982 αφορούσε τη συμπλήρωση διατάξεων της νομοθεσίας περί Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων που αναφέρονται στην εισαγωγή σπουδαστών στη Σχολή. Κυριότερη αλλαγή ήταν η επιπλέον εισαγωγή σε ποσοστό 20% από τους υπόλοιπους επιτυχόντες μονίμων υπαξιωματικών του στρατού ξηράς. Ο νόμος 1354/1983 εστίασε στη ρύθμιση θεμάτων εκπαίδευσης στην πολεμική αεροπορία όπου καθορίστηκαν η οργάνωση – λειτουργία της Σχολής Πολέμου Αεροπορίας, τα προσόντα και οι διαδικασίες επιλογής των σπουδαστών, η διδακτέα ύλη και το πρόγραμμα εκπαίδευσης και, τέλος, ζητήματα διδακτικού προσωπικού. Ο νόμος 1357/1983 αφορούσε τη χορήγηση πτητικού επιδόματος στο στρατιωτικό προσωπικό(υπό προϋποθέσεις) των ενόπλων δυνάμεων. Τέλος, ο νόμος 1378/1983 αφορούσε την αποκατάσταση των αξιωματικών και υπαξιωματικών της Δίκης των Αεροπόρων καθιστώντας τους αθώους και θύματα ψευδών κατηγοριών και αποκαθιστώντας τους ηθικά και βαθμολογικά στις τάξεις της πολεμικής αεροπορίας.

2^ο Κεφάλαιο

Περίοδος 1985-1989

Οι εκλογές της 2ας Ιουνίου του 1985 διατηρούν για δεύτερη συνεχή φορά το ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση και τον Ανδρέα Παπανδρέου ως πρωθυπουργό. Η πρώτη περίοδος διακυβέρνησης αναφορικά με τις σχέσεις στρατού και πολιτείας χαρακτηρίζεται ως περίοδος προσαρμογής τόσο του ΠΑΣΟΚ στην πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα όσο και του στρατού στη νέα πολιτική διαμόρφωσή του και του εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού του. Η περίοδος 1981-1985 χαρακτηρίστηκε από μεγάλες αλλαγές στο στράτευμα και τις ένοπλες δυνάμεις γενικότερα, αλλά και από τους φόβους τόσο του Ανδρέα Παπανδρέου ως προς το στράτευμα όσο και του στρατού ως προς τη νέα, σοσιαλιστική κυβέρνηση. Οι ανησυχίες του στρατεύματος

για τη νέα ριζοσπαστική πολιτική του ΠΑΣΟΚ ως προς το ΝΑΤΟ και τις ένοπλες δυνάμεις, οι ανησυχίες της νέας κυβέρνησης για τον βαθμό δημοκρατικής συνοχής του στρατεύματος και την προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος, οι αλλαγές στην ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων, η επιδοματική – εξοπλιστική πολιτική για τον κατευνασμό των αντιδράσεων του στρατού, οι ασκήσεις ετοιμότητας που χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο ελέγχου του στρατεύματος από την κυβέρνηση Παπανδρέου και αντίδρασης στις απόπειρες πραξικοπήματος, ο ρόλος του Καραμανλή στις σχέσεις στρατού – κυβέρνησης, αλλά και η πατριωτική στάση του πρωθυπουργού στα μεγάλα εθνικά θέματα, σηματοδότησαν τις σχέσεις στρατού και πολιτείας κατά την πρώτη περίοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία. Σχέσεις φόβου αλλά και κοινής συμπόρευσης στα μεγάλα εθνικά ζητήματα και στις μεγάλες ανάγκες της αμυντικής πολιτικής της χώρας.

Η έναρξη της δεύτερης περιόδου της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ το 1985 σηματοδεύτηκε από την αλλαγή στην προεδρία της Δημοκρατίας του Κωνσταντίνου Καραμανλή με τον Χρήστο Σαρτζετάκη, πρόσωπο της εμπιστοσύνης του πρωθυπουργού Παπανδρέου τον Μάρτιο του 1985. Η αλλαγή στην ηγεσία του ανώτατου «άρχοντα» του πολιτεύματος προκάλεσε αρχικά ανησυχίες στις τάξεις των ενόπλων δυνάμεων, χωρίς όμως να δημιουργήσει αναταράξεις και αντιδράσεις στο σώμα των αξιωματικών. Είναι αλήθεια ότι ο πολιτικός αιφνιδιασμός του Παπανδρέου αποτέλεσε καθοριστικός παράγοντας μη αντίδρασης εκ μέρους του στρατεύματος. Καθοριστικός στόχος της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ στην έναρξη της δεύτερης περιόδου 1985 – 1989 ήταν η αναθεώρηση του Συντάγματος που τελικά πραγματοποιήθηκε το 1986 με σκοπό την μείωση των υπερεξουσιών του προέδρου και της ανάμειξής του με εθνικά και στρατιωτικά ζητήματα. Λεπτομερέστερη αναφορά ως προς την αναθεώρηση θα γίνει στο παρακάτω κείμενο. Τα θεμέλια των αρμονικών σχέσεων στρατού και πολιτείας είχαν ήδη τεθεί, παρά τις όποιες ανησυχίες. Σημείο κλειδί της περιόδου 1985 – 1989 αποτέλεσε η ελληνοτουρκική κρίση του 1987 και ο χειρισμός της από την κυβέρνηση Παπανδρέου. Τα αποτελέσματα ήταν τόσο η τόνωση του εθνικού αισθήματος και η ανύψωση στα «μάτια» των αξιωματικών της προσωπικότητας του πρωθυπουργού, όσο και ο σεβασμός στις εντολές και στους χειρισμούς της πολιτικής ηγεσίας από τους ανώτατους αξιωματικούς. Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει λόγος για την αναθεώρηση του Συντάγματος του 1986 που μείωσε τις υπερεξουσίες του προέδρου της Δημοκρατίας, στοιχεία οικονομικού και εξοπλιστικού περιεχομένου και αναφορά όλων των

στοιχείων της ελληνοτουρκικής κρίσης του 1987, γεγονός σταθμό στην γενικότερη υφή των σχέσεων στρατού και πολιτείας.

Ενότητα 2.1: Αναθεώρηση Συντάγματος

Όπως προαναφέρθηκε, στις 9 Μαρτίου του 1985, ο Ανδρέας Παπανδρέου αποφάσισε να προτείνει ως υποψήφιο για την προεδρία τον αεροπαγίτη Χρήστο Σαρτζετάκη αντί του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Κατά τον Παπανδρέου, η θητεία του Καραμανλή υπήρξε άψογη, αλλά το Σύνταγμα έπρεπε να τροποποιηθεί διότι οποιοσδήποτε πρόεδρος θα μπορούσε στο μέλλον να ασκήσει τις προβλεπόμενες ενισχυμένες εξουσίες και να μετατραπεί σε κομματικό παράγοντα. Η μοναδική λύση ήταν η αναθεώρηση των άρθρων του Συντάγματος που αφορούσαν τις αρμοδιότητες και τις εξουσίες του προέδρου της Δημοκρατίας. Στο πλαίσιο ενός αναθεωρημένου Συντάγματος – που θα έδινε μεγαλύτερες εξουσίες στη Βουλή, μειώνοντας αντίστοιχα τις αρμοδιότητες του αρχηγού του κράτους, δεν ήταν δυνατό να θητεύσει ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο δημιουργός του Συντάγματος του 1975. Η εξωτερική πολιτική δεν πρέπει να ήταν αμέτοχη προς τις εξελίξεις αυτές. Η είδηση ότι ο Κωνσταντίνος Καραμανλής δεν θα ήταν αρχηγός του κράτους προκάλεσε αιφνιδιασμό όχι μόνο στην Αθήνα και ιδιαίτερα στις ένοπλες δυνάμεις, αλλά και στην Ουάσινγκτον.

Η επείγουσα αναθεώρηση του Συντάγματος ερμηνεύεται σε μεγάλο βαθμό από την εξέλιξη των διεθνών σχέσεων της χώρας. Το εγχείρημα του Ανδρέα Παπανδρέου να πειστούν οι ΗΠΑ, ώστε να μεταβάλουν τη μεροληπτική στάση τους έναντι της Τουρκίας, δημιούργησε συνθήκες υπονόμευσής του στο εσωτερικό της χώρας. Ο έλεγχος του κράτους από την κυβέρνηση – που είχε ως προϋπόθεση την απάλειψη των κινδύνων που θα μπορούσε να προκαλέσει ένας μη ελεγχόμενος ανώτατος άρχοντας – ήταν αναγκαίος από την άποψη της άσκησης της εξωτερικής πολιτικής²⁶. Παράλληλα, η συνέχιση της θητείας Καραμανλή με τις προϋπάρχουσες εξουσίες του, θα εμπόδιζε το έργο του Παπανδρέου ως προς την διαχείριση του κράτους, τον έλεγχο του και τον έλεγχο του στρατεύματος. Μια διαφαινόμενη ρήξη Καραμανλή – Παπανδρέου ίσως να είχε αρνητικές συνέπειες στη συνοχή του στρατεύματος, καθώς μην ξεχνάμε το γεγονός της υψηλής απήχησης του Καραμανλή στις τάξεις των αξιωματικών. Επομένως, η επιλογή Σαρτζετάκη και η αναθεώρηση του Συντάγματος θεωρήθηκε επιβεβλημένη για τις στρατηγικές επιλογές της

²⁶ Ε. Χεκιμόγλου στο Β. Παναγιωτόπουλος, 2006, σελ. 109

κυβέρνησης Παπανδρέου. Παρόλα αυτά, οι αξιωματικοί δεν προέβλεψαν αντίδραση στην αναθεώρηση που πρότεινε και κατοχύρωσε η κυβέρνηση και είχε στόχο τη σημαντική μείωση της εξουσίας του προέδρου και αρχηγού των ενόπλων δυνάμεων και την αύξηση των εξουσιών του πρωθυπουργού και του κοινοβουλίου.

Η τελική πράξη της αναθεώρησης του Συντάγματος πραγματοποιήθηκε στις 7 Μαρτίου 1986. Το αναθεωρημένο Σύνταγμα τέθηκε σε εφαρμογή από τις 14 Μαρτίου 1986. Οι νέες ρυθμίσεις αφορούσαν τα εξής:

- Την κατάργηση της ευχέρειας του προέδρου της Δημοκρατίας να επιλέγει πρωθυπουργό, αν το κόμμα που κυβερνούσε έχανε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Με την αναγκαστική προσφυγή στις κάλπες μπορούσαν να αποφευχθούν φαινόμενα σαν του 1965.
- Την καθιέρωση ειδικής κυβέρνησης για την πραγματοποίηση εκλογών, είτε οικουμενικής αν όλα τα κόμματα συμφωνούν, είτε της μεγαλύτερης δυνατής αποδοχής, με πρωθυπουργό ανώτατο δικαστικό λειτουργό. Αποφεύγονταν έτσι προεκλογικές μεθοδεύσεις, των οποίων η Ελλάδα είχε πικρή πείρα.
- Την κατάργηση της αρμοδιότητας του προέδρου της Δημοκρατίας να παύει την κυβέρνηση.
- Την κατάργηση του θεσμού του Συμβουλίου της Δημοκρατίας, ο οποίος δεν είχε μεν εφαρμοστεί, αλλά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί κατά τρόπο αντικοινοβουλευτικό.
- Την κατάργηση της εξουσίας του προέδρου της Δημοκρατίας να διαλύει την Βουλή, όταν διαπίστωνε την «προφανή δυσαρμονία» της σύνθεσής της προς το λαϊκό αίσθημα. Η εξουσία αυτή θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εναντίον ενός λαοπρόβλητου ηγέτη σε στιγμές εθνικής κρίσης.
- Την καθιέρωση δύο μορφών δημοψηφίσματος: ενός συμβουλευτικού για κρίσιμα εθνικά θέματα και ενός κυρωτικού για νομοσχέδια που έχουν ψηφιστεί ήδη από τη Βουλή και αναφέρονται σε σοβαρά κοινωνικά ζητήματα.
- Την καθιέρωση ονομαστικής ψηφοφορίας για την εκλογή του προέδρου της Δημοκρατίας.
- Την κατάργηση του θεσμού των οργανωτικών διαταγμάτων, μέσω των οποίων ο πρόεδρος θα μπορούσε ενδεχομένως να παρέμβει σε θέματα εσωτερικής κατάστασης της διοίκησης, ενώ μεταφέρθηκε στη αποκλειστική δικαιοδοσία της Βουλής η απόφαση για χορήγηση αμνηστίας.

- Για την εξαγγελία διαγγελμάτων προς το λαό, ο πρόεδρος οφείλει να έχει πλέον τη σύμφωνη γνώμη του πρωθυπουργού²⁷.

Το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1986 άφησε άθικτη τη συγκεντρωμένη στο πρόσωπο του πρωθυπουργού εκτελεστική εξουσία, χωρίς να προβλέψει κάποιο εξισορροπητικό θεσμό.

Ενότητα 2.2: Οικονομικά, εξοπλιστικά και νομικά στοιχεία

Κυρίαρχο ζήτημα της περιόδου 1985-1989 για την Ελλάδα και την αμυντική της πολιτική ήταν η ισορροπία εξοπλισμών με την Τουρκία. Η Ελλάδα προσδέθηκε στο δόγμα της αναλογίας 7 προς 10 στην αμερικανική βοήθεια για τις δύο χώρες. Η Τουρκία ωστόσο λάμβανε επίσης καθαρή βοήθεια και όχι μόνο πιστώσεις για την αγορά στρατιωτικού υλικού, πέραν της αναλογίας 7 προς 10. Σταδιακά η αναλογία καταστρατηγήθηκε και για το λόγο αυτό η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και ο Παπανδρέου δεν μπορούσαν να καυχούνται ότι με τη σκληρή στάση εξασφάλιζαν τα αμυντικά συμφέροντα της χώρας. Από το 1985 η αμυντική διάταξη των ελληνικών δυνάμεων άλλαξε ριζικά. Η αντίληψη ότι η Τουρκία αποτελούσε τη μεγαλύτερη απειλή για την ελληνική επικράτεια είχε ήδη παγιωθεί από την κυβέρνηση Καραμανλή. Η στάση αυτή εγγράφηκε στο νέο αμυντικό δόγμα του 1985, με το οποίο η Ελλάδα θέλησε να θεσμοθετήσει τις αλλαγές που προσαρμόζονταν στη διάταξη των αμυντικών δυνάμεων.

Στα πλαίσια της νέας πολιτικής Εθνικής Άμυνας που εγκρίθηκε από το Κυβερνητικό Συμβούλιο Εξωτερικών και Άμυνας (ΚΥΣΕΑ) το 1985, υιοθετήθηκε το νέο ελληνικό αμυντικό δόγμα που προέβλεπε ότι η μελλοντική ανάπτυξη – διάρθρωση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων θα προσδιοριζόταν και θα διαμορφωνόταν βάσει της τουρκικής απειλής, η οποία αποκρυσταλλωνόταν στην ανάπτυξη της «τουρκικής στρατιάς του Αιγαίου» κατά μήκος των ακτών απέναντι από τα ελληνικά νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στην θέσπιση ενός ανάλογου τουρκικού δόγματος από τις αρχές του 1978. Η στρατιωτική ηγεσία άρχισε να θέτει σε εφαρμογή την εθνική στρατηγική, της οποίας βασικός στόχος είναι η ανάπτυξη μιας αξιόπιστης αποτρεπτικής δύναμης με την συγκρότηση στρατιωτικών δυνάμεων υψηλής μαχητικής αξίας και αποδοτικότητας, μέσα στις δυνατότητες της ελληνικής

²⁷ Ε. Χεκμιόγλου στο Β. Παναγιωτόπουλος, 2006, σελ. 109

οικονομίας, και τους περιορισμούς που επιβάλλει η δημογραφική κατάσταση της χώρας. Οι ένοπλες δυνάμεις πρέπει να είναι καλά οργανωμένες και να διαθέτουν σύγχρονο εξοπλισμό, ώστε κανένας επίδοξος επιβουλέας δεν θα επιχειρήσει να πραγματοποιήσει τα επιθετικά του σχέδια αν το προσδοκώμενο όφελος είναι πολύ μικρότερο από το πιθανό κόστος και από τις καταστροφικές για εκείνον συνέπειες, από μια ενδεχόμενη πολεμική σύγκρουση με την Ελλάδα. Με βάση τις κατευθυντήριες γραμμές της πολιτικής εθνικής άμυνας, εντατικοποιήθηκε η εκπαίδευση του στρατεύματος σε όλα τα επίπεδα και πραγματοποιήθηκε η διεξαγωγή πολλών διακλαδικών ασκήσεων μεσαίας και μεγάλης κλίμακας στις ευαίσθητες περιοχές της χώρας και ιδιαίτερα στο Ανατολικό Αιγαίο και στις απειλούμενες περιοχές. Η αύξηση της στρατιωτικής παρουσίας στο Αιγαίο από πλευράς Ελλάδας, θα είναι πάντοτε αναγκαία για να σηματοδοτεί την αποφασιστικότητα του Έθνους να διασφαλίσει την εδαφική ακεραιότητα και τα νόμιμα συμφέροντα της χώρας από κάθε αμφισβήτηση και απειλή²⁸.

Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αύξησε τις αμυντικές δαπάνες. Χαρακτηριστικό δείγμα αποτελεί το γεγονός ότι το 1986, το ελληνικό ΑΕΠ αντιστοιχούσε στο 62% του τουρκικού, ενώ οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες ισοδυναμούσαν με το 85% των αντίστοιχων τουρκικών ή πιο συγκεκριμένα η Ελλάδα δαπανούσε το 6,1% του ΑΕΠ για αμυντικές δαπάνες, ενώ η Τουρκία το 4,8% του ΑΕΠ της. Παράλληλα, η Ελλάδα έδινε μεγάλη έμφαση στην ποιοτική βελτίωση των αμυντικών συστημάτων. Τον Ιανουάριο του 1986, συνήρθε συνθήκη μεταξύ των ΗΠΑ και της Ελλάδας για την προστασία της στρατιωτικής τεχνολογίας, η οποία υπήρξε το πρώτο βήμα για την πώληση 40 αεροσκαφών τύπου F16 στην Ελλάδα. Η απόφαση από ελληνικής πλευράς είχε ληφθεί την άνοιξη του 1985, αλλά η αμερικανική κυβέρνηση απαίτησε να υπογράψει η Ελλάδα τη λεγόμενη γενική συμφωνία για την ασφάλεια των στρατιωτικών πληροφοριών, δεδομένου ότι το αμερικανικό υπουργείο Άμυνας εξέφρασε επιφυλάξεις κατά πόσο η Ελλάδα ήταν σε θέση να αποτρέψει την πρόσβαση των Σοβιετικών στα τεχνολογικά μυστικά. Πάντως, η ελληνική κυβέρνηση διευκρίνισε ότι θα αγόραζε τα αεροπλάνα απευθείας από την κατασκευάστρια General Dynamics, και όχι μέσω της κυβέρνησης των ΗΠΑ²⁹. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει την πολιτική στρατηγική της Εθνικής Άμυνας στην ποιοτική βελτίωση των εξοπλισμών ήταν μια συγκεκριμένη αναφορά του

²⁸ Γ. Χαραλαμπίδης, 2002, σελ. 351

²⁹ Ε. Χεκμιόγλου στο Β. Παναγιωτόπουλος, 2006, σελ. 99

πρωθυπουργού Α. Παπανδρέου σε ομιλία του στο ελληνικό κοινοβούλιο, τον Ιανουάριο του 1987 ότι «ο ανταγωνισμός μας με την Τουρκία σε ποσοτικό επίπεδο δεν οδηγεί πουθενά. Θα έπρεπε πρωταρχικά να δοθεί έμφαση στην ποιοτική βελτίωση του αμυντικού μας συστήματος στο σύνολό του».

Επίσης, το 1988 εγκρίθηκε από το ΚΥΣΕΑ το πρώτο ενιαίο μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα ανάπτυξης και εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων για την πενταετία 1988 – 1992. Το κόστος του προγράμματος αυτού σε συνάλλαγμα συνυπολογιζομένων και των ανειλημμένων υποχρεώσεων από προμήθειες του παρελθόντος, πλησίαζε ένα δις δολάρια ετησίως, δεδομένου ότι το όλο πρόγραμμα στηρίχθηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου σε προμήθειες οπλικών συστημάτων από το εξωτερικό. Σε ότι αφορά το εξοπλιστικό πρόγραμμα του πολεμικού ναυτικού έγινε για πρώτη φορά, σε αυτή την έκταση, η ανάθεση της ναυπήγησης πολεμικών πλοίων υπερσύγχρονης τεχνολογίας στην Ελληνική Ναυπηγοεπισκευαστική Βιομηχανία (Ελληνικά Ναυπηγεία και Ναυπηγεία Σαλαμίνας). Η απόφαση αυτή πάρθηκε μετά από εμπεριστατωμένη μελέτη και ήταν αποτέλεσμα της εμπιστοσύνης της κυβέρνησης στις δυνατότητες της Ελληνικής Ναυπηγικής Βιομηχανίας. Αναμφίβολα ήταν μια επιλογή τολμηρή, όχι όμως και παρακινδυνευμένη δεδομένου ότι τα Ελληνικά Ναυπηγεία στα πλαίσια μιας πολύχρονης συνεργασίας με το πολεμικό ναυτικό είχαν αποκτήσει μεγάλη κατασκευαστική εμπειρία σε επίπεδο υψηλής τεχνολογίας. Επειδή οι εξοπλισμοί απαιτούσαν μεγάλα κονδύλια που δεν ήταν δυνατόν να καλυφθούν σε βραχύ χρονικό διάστημα, καθιερώθηκαν κυλιόμενα πενταετή προγράμματα για τους τρεις κλάδους των ενόπλων δυνάμεων³⁰.

Ως προς τα νομικά ζητήματα της περιόδου αυτής, υπήρξαν οι εξής σημαντικές ενέργειες από πλευράς κυβέρνησης: Με το νόμο 1680/1987 περί «Τροποποίησης διατάξεων για τους έφεδρους αξιωματικούς, τους αξιωματικούς αεροπορίας στρατού ειδικής νομιμότητας και άλλες διατάξεις» δόθηκε ιδιαίτερη μέριμνα ως προς την αύξηση των ετών υπηρεσίας έως ότου φτάσουν στα συντάξιμα έτη υπηρεσίας. Ο νόμος 1683/1987 με τίτλο «Τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων του ν. 660/1977 περί υπουργείου Εθνικής Αμύνης και των οργάνων ανώτατης διοικήσεως και ελέγχου των ενόπλων δυνάμεων και του νομοθετικού διατάγματος 178/1969 περί ιεραρχίας, προαγωγών και τοποθετήσεων των μονίμων αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων», είχε τα εξής άρθρα: το άρθρο 1 αφορούσε ζητήματα αναπλήρωσης των

³⁰ Γ. Χαραλαμπόπουλος, 2002, σελ. 352

Αρχηγών Επιτελείων των κλάδων από τον αμέσως νεώτερο αξιωματικό του κλάδου τους σε περίπτωση κωλύματος ή απουσίας άνω των 10 ημερών. Το άρθρο 2 αφορούσε την αντικατάσταση διάταξης του νομοθετικού διατάγματος 178/1969 με το ζήτημα της σύνθεσης του Συμβουλίου Αρχηγών Γενικών Επιτελείων (ΣΑΓΕ), που όριζε τον αρχηγό ΓΕΕΘΑ ως πρόεδρο και τους αρχηγούς στρατού, ναυτικού και αεροπορίας ως μέλη με τη συμμετοχή τους να είναι υποχρεωτική. Τέλος, το άρθρο 3 αφορούσε τις καταργούμενες διατάξεις ορισμένων άρθρων του ν. 660/1977. Επίσης, ο νόμος 1643/1988 είχε ως κύριο θέμα τις μισθολογικές ρυθμίσεις και την καταβολή επιδομάτων στους στρατιωτικούς των ενόπλων δυνάμεων και των αντίστοιχων της Ελληνικής Αστυνομίας, του Πυροσβεστικού Σώματος και του Λιμενικού Σώματος. Το άρθρο 1 καθόριζε τον βασικό μισθό (σε δρχ.) κατά βαθμό ως εξής:

- Δόκιμοι αστυφύλακα και αντίστοιχων: 4.000
- Πρότακτου Πολεμικού Ναυτικού: 10.000
- Μόνιμου στρατιώτη και αντίστοιχων: 14.000
- Δεκανέα και αντίστοιχων: 16.000
- Λοχία και αντίστοιχων: από 29.000 έως 31.500 ανάλογα τα έτη υπηρεσίας σε αυτό το βαθμό
- Επιλοχία και αντίστοιχων: από 31.000 έως 33.500 ομοίως
- Αρχιλοχία και αντίστοιχων: από 33.000 έως 35.500 ομοίως
- Ανθυπασιπιστή και αντίστοιχων: από 35.000 έως 37.500 ομοίως
- Ανθυπολοχαγού και αντίστοιχων: 41.000
- Υπολοχαγού και αντίστοιχων: 43.000
- Λοχαγού και αντίστοιχων: 46.000
- Ταγματάρχη και αντίστοιχων: 50.000
- Αντισυνταγματάρχη και αντίστοιχων: 55.000
- Συνταγματάρχη και αντίστοιχων: 63.000
- Ταξίαρχου και αντίστοιχων: 80.000
- Υποστρατήγου και αντίστοιχων: 90.000
- Αρχηγού Πυροσβεστικού Σώματος: 95.000
- Αντιστράτηγου και αντίστοιχων: 102.000
- Αντιστράτηγου – αρχηγός γενικού επιτελείου: 107.000

- Στρατηγού: 117.000³¹

Τέλος, το άρθρο 2 του νόμου αυτού αφορούσε τα εξής επιδόματα: χρόνου υπηρεσίας, εξομάλυνσης διαφορών μισθολογίου(οριζόμενο κατά μήνα και βαθμό), οικογενειακών βαρών, εορτών και αδειάς, ανθυγιεινής και επικινδύνου εργασίας, στολής, ευδόκιμης παραμονής και κινδύνου(πτητικό, πτώσεως αλεξιπτωτιστών, υποβρύχιων καταστροφών κ.α.).

Ενότητα 2.3: Ελληνοτουρκική κρίση Μαρτίου 1987

Στην ενότητα αυτή πρόκειται να γίνει αναλυτική παρουσίαση όλων των στοιχείων και δεδομένων που αφορούν την κρίση του 1987. Ειδικότερα, πρόκειται να παρουσιαστούν τα αίτια της κρίσης, οι κινήσεις Ελλάδας – Τουρκίας, οι αντιδράσεις NATO και Η.Π.Α., οι χειρισμοί της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, οι ομιλίες και χειρισμοί του πρωθυπουργού Παπανδρέου και τα αποτελέσματα – συμπεράσματα της κρίσης. Σημείο κλειδί για τις σχέσεις στρατού και όλων των ενόπλων δυνάμεων με την πολιτεία αποτέλεσε η άμεση και αποφασιστική κινητοποίηση της κυβέρνησης και ιδιαίτερα του πρωθυπουργού ο οποίος και συντόνιζε τις όλες κινήσεις. Η συντονισμένη δράση ενόπλων δυνάμεων και πολιτείας αποτέλεσε το έναυσμα των αρμονικών και αρίστων σχέσεων, καθώς οι αξιωματικοί έδειξαν ικανοποιημένοι τόσο από τα αποτελέσματα της κρίσης όσο και από την αντίδραση της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ.

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις γνώρισαν μεγάλη δοκιμασία τον Μάρτιο του 1987 εξαιτίας της όξυνσης του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας, σε συνδυασμό με την πίεση που ασκούσαν οι ΗΠΑ προς την Ελλάδα για το ζήτημα των βάσεων. Την εποχή εκείνη το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας αφορούσε την οριοθέτησή της σε δύο συγκεκριμένα σημεία, και όχι σε όλο το Αιγαίο. Τα σημεία αυτά ήταν: πρώτον, η θαλάσσια προέκταση της συνοριακής γραμμής του Έβρου, και δεύτερον τα νησιά του Βορείου και Ανατολικού Αιγαίου και των Δωδεκανήσων, τα οποία βρίσκονταν κοντά στην τουρκική ακτή. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται τα πιθανώς πλούσια πετρελαϊκά κοιτάσματα «Σταυρός» και «Μπάμπουρας». Από τα τέλη του 1986, η ελληνική κυβέρνηση είχε έρθει σε επαφή με σοβιετική εταιρεία για την αξιοποίηση των εν λόγω κοιτασμάτων. Το γεγονός αυτό πυροδότησε την ένταση με την Τουρκία να κατηγορεί την Ελλάδα για επεκτατικές βλέψεις υπενθυμίζοντας την ύπαρξη του

³¹ Πηγή Φ.Ε.Κ., 1988, σελ. 2947

άρθρου 6 της συμφωνίας της Βέρνης που υπέγραψε η κυβέρνηση Καραμανλή το 1976. Η συμφωνία προέβλεπε ότι Ελλάδα και Τουρκία θα απείχαν από κάθε πρωτοβουλία ή πράξη αναφορικά με την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου. Ταυτοχρόνως, η ελληνική κυβέρνηση ασκούσε πίεση στην αμερικανική κυβέρνηση – με μοχλό τη σύμβαση για τις βάσεις – προκειμένου να πειθαναγκαστεί η Τουρκία να πάψει την αδιάλλακτη στάση της. Στις 19 Φεβρουαρίου 1987 η ελληνική κυβέρνηση ανακοινώνει ότι προτίθεται να αποκτήσει τον έλεγχο των κοιτασμάτων της Θάσου και την Εταιρεία Πετρελαίου Βορείου Αιγαίου, που βρίσκονται σε μια εθνικά ευαίσθητη περιοχή. Αμέσως τα ενδιαφερόμενα μέλη εκφράζουν ανησυχίες και προβαίνουν σε διαβήματα προς την ελληνική κυβέρνηση. Η Τουρκία έχει στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή και επιδιώκει την κατανομή της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου με βάση την αρχή της εθνοδικίας και όχι το δίκαιο της θάλασσας. Στις αρχές Μαρτίου του 1987, ο Ανδρέας Παπανδρέου κατηγόρησε την Ουάσινγκτον ότι ευνοούσε την Τουρκία εις βάρος της Ελλάδας και προειδοποίησε ότι αν δεν σημειωνόταν αλλαγή πολιτικής ήταν διατεθειμένος να κλείσει το ραδιοσταθμό της «Φωνής της Αμερικής»³².

Σε αυτό το εκρηκτικά φορτισμένο κλίμα που είχε δημιουργηθεί στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, η Τουρκία κλιμακώνοντας ακόμη περισσότερο τις προκλήσεις, προχώρησε σε ωκεανογραφικές έρευνες στο Αιγαίο με την έξοδο στις 19 Μαρτίου του ωκεανογραφικού πλοίου «PIRIREIS» το οποίο έφθασε σε απόσταση μόλις 12 μιλίων από τις ακτές του Άθω, συνοδευόμενο από δύο τουρκικά πλοία. Ακολούθησε το δρομολόγιο Ίμβρος – Λήμνος – Σαμοθράκη – Άθως – ανατολικά Σκύρου – Ελλήσποντος. Δίπλα του βρίσκονταν πλοία του ελληνικού πολεμικού ναυτικού ενώ κατά καιρούς πετούσαν στην περιοχή αεροσκάφη ναυτικής συνεργασίας τύπου Albatross. Οι κινήσεις της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας ήταν άμεσες. Αρχικά, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας Γ. Χαραλαμπίδης ενημερώθηκε από τον ΑΓΕΕΘΑ Ν. Κουρή για την εξέλιξη της τουρκικής πρόκλησης, ενώ ο πρωθυπουργός παρακολουθούσε σε καθημερινή βάση την κατάσταση. Το υπουργείο Εξωτερικών αντέδρασε άμεσα, καθώς ο υπουργός Κ. Παπούλιας κάλεσε τους πρέσβεις της Ε.Ο.Κ. και του ΝΑΤΟ και τους ενημέρωσε για την κρίσιμη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί, και για την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να αντιμετωπίσει την τουρκική παρέμβαση λαμβάνοντας όλα τα απαραίτητα

³² Ε. Χεκμιόγλου στο Β. Παναγιωτόπουλος, 2006, σελ. 102

στρατιωτικά μέσα. Ο πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου συγκάλεσε μακρά σύσκεψη στην οποία συμμετείχαν οι υπουργός Εθνικής Άμυνας, υπουργός Εξωτερικών και ο ΑΓΕΕΘΑ. Αποφασίστηκε ομόφωνα μετά από αναλυτική εξέταση και εκτίμηση όλων των δεδομένων ότι η Ελλάδα δεν θα ανεχθεί καμία παραβίαση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων, ούτε θα επιτρέψει τη δημιουργία τετελεσμένων εκ μέρους της Τουρκίας εις βάρος της και ότι είναι έτοιμη και αποφασισμένη να αντιμετωπίσει δυναμικά την Τουρκία, αν χρειαστεί, για να προασπίσει τα νόμιμα κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας³³. Στη σημαντική αυτή σύσκεψη αποφασίστηκε επίσης ο υπουργός Εξωτερικών Παπούλιας να διαβιβάσει τις αποφάσεις της ελληνικής κυβέρνησης στον υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ George Schultz και στον γενικό γραμματέα του NATO λόρδο Peter Carrington στους οποίους να καταστήσει σαφές ότι η Ελλάδα δεν θα ανεχθεί τις προκλητικές ενέργειες και τις απειλές της Τουρκίας ότι λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέτρα και ότι δεν θα φέρει καμία απολύτως ευθύνη για τις συνέπειες που μπορεί να έχει η επιδείνωση της κατάστασης.

Από την άλλη μεριά, η τουρκική κυβέρνηση ενημερώνοντας τους πρέσβεις των χωρών του NATO και της ΕΟΚ, κατηγορήσε την Ελλάδα για επιθετική και επεκτατική πολιτική εις βάρος της Τουρκίας στο Αιγαίο, για τον παράνομο εξοπλισμό των νησιών και για τα προβλήματα που δημιουργεί στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, παραβιάζοντας τη συμφωνία της Βέρνης. Όμως την ίδια στιγμή που η Τουρκία κατηγορούσε την Ελλάδα για παραβίαση της συμφωνίας της Βέρνης, εκχώρησε άδεια στην κρατική εταιρεία πετρελαίου για τη διενέργεια ερευνών σε περιοχές της ελληνικής υφαλοκρηπίδας στο Ανατολικό Αιγαίο, ενώ ταυτόχρονα το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας στις 26 Μαρτίου 1987 υπό την προεδρία του προέδρου της Τουρκίας στρατηγού Κενάν Εβρέν παρουσία και όλης της στρατιωτικής ηγεσίας, αποφάσισαν την έξοδο του SISMIC για την πραγματοποίηση σειсмоγραφικών ερευνών εκτός των τουρκικών χωρικών υδάτων ανατολικά της Θάσου³⁴. Παράλληλα, σε στρατιωτικό επίπεδο, η Τουρκία κινητοποιείται και οι μονάδες της 1^{ης} στρατιάς στα ελληνοτουρκικά σύνορα του Έβρου και της 4^{ης} στρατιάς του Αιγαίου έχουν τεθεί σε επιφυλακή και βρίσκονται σε άμεση ετοιμότητα, ενώ ο τουρκικός στόλος συγκεντρώνεται στη θάλασσα του Μαρμαρά και η τουρκική αεροπορία πραγματοποιεί μετασταθμεύσεις αεροπορικών μονάδων, έτοιμη να δράσει σε περίπτωση πολεμικής εμπλοκής.

³³ Γ. Χαραλαμπόπουλος, 2002, σελ. 358

³⁴ Γ. Χαραλαμπόπουλος, 2002, σελ. 359

Μόλις έγινε γνωστή η απόφαση για την έξοδο του Sismic, στις 26 Μαρτίου 1987, ο Έλληνας πρωθυπουργός κάλεσε στο σπίτι του στο Καστρί τον αρχηγό ΓΕΕΘΑ, τον υπουργό και υφυπουργό Εθνικής Άμυνας και τον υφυπουργό Εξωτερικών όπου και πραγματοποιήθηκε σύσκεψη για τις επόμενες κινήσεις. Αποφασίστηκαν τα εξής:

- Να χρησιμοποιηθεί στρατιωτική δύναμη για παρεμπόδιση των σεισμικών ερευνών του Sismic στην ελληνική υφαλοκρηπίδα.
- Να ανασταλεί η λειτουργία της αμερικανικής βάσης επικοινωνιών στη Νέα Μάκρη.
- Να μεταβεί ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Παπούλιας στη Σόφια για πολιτικές διαβουλεύσεις με τον Βούλγαρο ηγέτη Todor Zikof παραδίδοντάς του το σχετικό έγγραφο από τον πρωθυπουργό:

«Αγαπητέ σύντροφε, πρόεδρε Ζίφκοφ,

Ο υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Κάρολος Παπούλιας, σας μεταφέρει επείγον προσωπικό μήνυμα. Η επιθετικότητα της Τουρκίας έχει προσλάβει διαστάσεις που ίσως οδηγήσουν σε πολεμική σύρραξη. Υπάρχει ίσως ολίγος χρόνος ακόμη για να ανατραπεί ένα τέτοιο καταλυτικό γεγονός για τα Βαλκάνια και την Ευρώπη. Γνωρίζω άριστα τη θέση σας για ειρήνη στην περιοχή – όπως γνωρίζω και την αποφασιστικότητά σας στην αντιμετώπιση μιας τέτοιας απειλής. Η φιλία μας και η εγκάρδια συνεργασία μας θα συνεχιστεί και στο μέλλον – και θα εκτιμήσω ιδιαίτερα τις σκέψεις σας πάνω σ’ αυτές τις επικίνδυνες εξελίξεις.

Φιλικότατα, Α.Γ.Π.»³⁵ Η θετική αντίδραση του προέδρου Ζίφκοφ έγινε πράξη στέλνοντας μια μηχανοκίνητη μεραρχία, επιπλέον του στρατού που βρισκόταν στα βουλγαροτουρκικά σύνορα, δίνοντας την ανοχή και την στήριξη στην Ελλάδα να αποσύρει όσο στρατό χρειάζεται.

- Να προταθεί στην Τουρκία κοινή προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης για οροθέτηση της υφαλοκρηπίδας³⁶.

³⁵ Μαρτυρία Κάρολου Παπούλια στο Γιάννη Διακογιάννη στο Β. Παναγιωτόπουλος, 2006, σελ. 104 – 105.

³⁶ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 305

Εκείνη τη μέρα οι αρμόδιες υπηρεσίες του υπουργείου Εξωτερικών τροφοδότησαν όλες τις πρεσβείες με το ιστορικό της κρίσης, τα ελληνικά επιχειρήματα και την προειδοποίηση ότι η Ελλάδα θα απαντούσε δυναμικά μόλις η Τουρκία αποτολμούσε να χτυπήσει την ελληνική υφαλοκρηπίδα. Παράλληλα άρχισαν να καταφθάνουν στο υπουργείο οι ξένοι πρεσβευτές. Είχαν κληθεί με την πολιτικό-γεωγραφική σειρά: Κοινοτικοί, Νατοϊκοί, Άραβες, Ανατολικοί. Ο Γ. Καυής κάλεσε τον Τούρκο πρεσβευτή Ακιμάν και του υπαγόρευσε την εξής δημόσια δήλωση: «Η κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας καλεί την κυβέρνηση της Τουρκικής Δημοκρατίας να αποδεχθεί όπως, με αμοιβαία συμφωνία μεταξύ των δύο κυβερνήσεων, το θέμα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας παραπεμφθεί στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης». Η τοποθέτηση αυτή –η οποία απείχε από το σλόγκαν «εάν, πού και πότε θα κάνει γεωτρήσεις, αποτελεί κυριαρχικό δικαίωμα της Ελλάδας»– εντυπωσίασε τον γενικό γραμματέα του ΟΗΕ Περέζ ντε Γκουεγιάρ, ενώ οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις απορούσαν γιατί η Τουρκία αρνιόταν την παραπομπή στη Χάγη. Ο Έλληνας πρωθυπουργός συντόνιζε όλες τις κινήσεις παραμένοντας στο γραφείο του επί 24ωρου βάσεως.

Η αντίδραση της κυβέρνησης των ΗΠΑ ήταν άμεση, καθώς προέβη στην ακόλουθη ανακοίνωση: «Οι ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο επικεντρώθηκαν σ' έναν αριθμό ζητημάτων περιλαμβανομένης της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας, των χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου, του ελέγχου πτήσεων, των νατοϊκών διευθετήσεων διοικήσεως και ελέγχου και της στρατικοποίησης ορισμένων νησιών. Προσφάτως, η ένταση κλιμακώθηκε επί του θέματος των δικαιωμάτων έρευνας για πετρέλαιο στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου. Οι ΗΠΑ αναγνωρίζουν ότι τα προβλήματα του Αιγαίου εμπεριέχουν σοβαρά θέματα και για τις δυο χώρες. Εκφράζουμε την λύπη μας για την κλιμάκωση της έντασης μεταξύ των δύο φίλων και συμμάχων χωρών και συνιστούμε και προς τις δυο πλευρές να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση και να αποφύγουν ενέργειες ή δηλώσεις που θα μπορούσαν να οξύνουν την κατάσταση...». Η ανακοίνωση αναφερόταν σε όλες τις πτυχές των διαφορών στο Αιγαίο, κρατώντας ουδέτερη στάση απέναντι στον έξοδο του «Πίρι Ρέις»³⁷.

Την επομένη, στις 27 Μαρτίου 1987 όπου και το Sismic ξεκίνησε συνοδευόμενο από τουρκικά πλοία για έρευνες στην θαλάσσια περιοχή

³⁷ Κ. Μάρδας, 2013

«Μπάμπουρα», συνεδρίασε το ΚΥΣΕΑ στο Εθνικό Κέντρο Επιχειρήσεων του ΓΕΕΘΑ υπό την προεδρία του Παπανδρέου προς επικύρωση των πολιτικών αποφάσεων που είχαν ληφθεί ένα εικοσιτετράωρο νωρίτερα. Μετά τη συνεδρίαση του ΚΥΣΕΑ, συγκλήθηκε υπουργικό συμβούλιο, όπου ο πρωθυπουργός ανέπτυξε τις θέσεις της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση της κρίσης τονίζοντας μεταξύ άλλων τα εξής: «..Επειδή η Τουρκία τονίζει διαρκώς ότι επιζητεί διάλογο θα ήθελα να τονίσω ότι το μόνο νομικό θέμα που υπάρχει είναι η υφαλοκρηπίδα δηλαδή η οριοθέτησή της και όχι η διανομή της. Υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ διανομής που γίνεται με βάση πολιτικό-στρατιωτικούς συσχετισμούς δυνάμεων και της οριοθέτησης που είναι καθαρά μια νομική πράξη. Η στρατιωτική ετοιμότητα της χώρας μας είναι ικανή αυτή τη στιγμή να δώσει πολύ σκληρό μάθημα, εάν επρόκειτο πράγματι να προχωρήσουν σε επιθετική ενέργεια οι γείτονες. Η ειρήνη μπορεί να διασφαλιστεί μόνο όταν είσαι αποφασισμένος και έτοιμος να αντιμετωπίσεις την απειλή..» Με εντολή του πρωθυπουργού ενημερώθηκε ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Χ. Σαρτζετάκης καθώς και οι αρχηγοί όλων των κομμάτων για τη στρατιωτική ετοιμότητα της χώρας.

Η γενική κινητοποίηση των ενόπλων δυνάμεων ήταν άμεση την οποία κατηύθυνε ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ Νίκος Κουρής με τη συνεργασία των αρχηγών των τριών κλάδων, του αρχηγού ΓΕΣ Σταμάτη Βελλίδη, του αρχηγού ΓΕΝ Λεωνίδα Βασιλικόπουλου και του Ηλία Ψωμά ο οποίος αντικαθιστούσε τον αρχηγό ΓΕΝ Νίκο Στάππα. Τις πρωινές ώρες της 27^{ης} Μαρτίου ο ελληνικός στόλος απέπλευσε από τις βάσεις του με κατεύθυνση το Βόρειο και Κεντρικό Αιγαίο. Ταυτόχρονα, ξεκίνησε μερική επιστράτευση και κλήθηκε ένας σημαντικός αριθμός εφέδρων, ενώ αεροπλάνα της Ολυμπιακής μετέφεραν εφέδρους σε νησιά του Αιγαίου για τη συμπλήρωση των μονάδων και σημαντικές ενισχύσεις από τεθωρακισμένα και πυροβολικό προωθήθηκαν σε ευαίσθητες περιοχές των συνόρων. Σε κατάσταση άμεσης ετοιμότητας τέθηκε ολόκληρη η πολεμική αεροπορία και μοίρες πολεμικών αεροσκαφών προωθήθηκαν από την ηπειρωτική Ελλάδα σε προκαθορισμένες θέσεις για να εξασφαλίσουν την αεράμυνα του Αιγαίου. Πέρα από την Τουρκική και Ελληνική αντίδραση, το μεσημέρι της ίδιας μέρας συνεδρίασε η Στρατιωτική Επιτροπή του ΝΑΤΟ σε επίπεδο μόνιμων αντιπροσώπων, όπου ο Έλληνας αντιπρόσωπος πτέραρχος Παπαευσταθίου αποσαφήνισε την ελληνική θέση για ετοιμότητα στρατιωτικής υπεράσπισης των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας. Έπειτα, συνήλθε το Συμβούλιο Μόνιμων Αντιπροσώπων του ΝΑΤΟ υπό την προεδρία του γενικού γραμματεία λόρδου Carrington, όπου Ελλάδα και Τουρκία

αψιμάχησαν. Το απόγευμα της 27^{ης} Μαρτίου έγινε αναστολή της λειτουργίας της βάσης στη Νέα Μάκρη διακόπτοντας την παρακολούθηση εκ μέρους των Αμερικανών των ελληνικών στρατιωτικών ενεργειών.

Ο απόλυτος συντονισμός της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας ως προς την αντίδραση της Ελλάδας στην τουρκική πρόκληση δεν άφησαν περιθώρια για παρερμηνείες ως προς την αμετακίνητη θέση της Ελλάδας να αντιμετωπίσει με τη χρήση όπλων την τουρκική επιβουλή. Ο Τούρκος πρωθυπουργός από το Λονδίνο όπου έφθασε επιστρέφοντας από τις ΗΠΑ και αμέσως μετά από διαβουλεύσεις με την Βρετανική κυβέρνηση δήλωσε αργά το βράδυ της 27^{ης} Μαρτίου, ότι η Τουρκία δεν θα προχωρήσει στη διενέργεια ερευνών σε αμφισβητούμενες περιοχές της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου αν πράξει το ίδιο και η Ελλάδα και ότι στην περίπτωση αυτή το Sismic και ο πολεμικός στόλος δεν θα εξέλθουν εκτός των τουρκικών χωρικών υδάτων. Πράγματι, τις πρώτες πρωινές ώρες, στις 28 Μαρτίου 1987, το Sismic εξερχόμενο από τα στενά των Δαρδανελίων με συνοδεία ενός αντιτορπιλικού και ενός κανονιοφόρου, περιόρισε τις κινήσεις του εντός των τουρκικών χωρικών υδάτων και το βράδυ αγκυροβόλησε στην Καλλίπολη. Να σημειωθεί ότι η θέση και οι κινήσεις του Sismic ήταν κάτω από τη συνεχή επιτήρηση πλοίων του πολεμικού ναυτικού και των ραντάρ στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Στα επόμενα εικοσιτετράωρα άρχισε η σταδιακή επιστροφή ορισμένων μονάδων και των τριών κλάδων στις αρχικές τους θέσεις και επίσης σταδιακά μειώθηκαν τα μέτρα ετοιμότητας των ενόπλων δυνάμεων έως ότου ομαλοποιήθηκε πλήρως η κατάσταση. Παράλληλα, το απόγευμα της 28^{ης} Μαρτίου δόθηκε άδεια επαναλειτουργίας της αμερικανικής βάσης της Νέας Μάκρης.

Στο σημείο αυτό πρόκειται να παρουσιαστούν συμπεράσματα και γενικές παρατηρήσεις αναφορικά με την ελληνοτουρκική κρίση με κύριες πηγές από προσωπικές αναφορές του αρχηγού στόλου Χ. Λυμπέρη, του αρχηγού ΓΕΕΘΑ Ν. Κουρή και του υπουργού Εθνικής Άμυνας Γ. Χαραλαμπίδου. Ο ρόλος των επικοινωνιών μεταξύ στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας ως προς τον χειρισμό της κρίσης ήταν πολύ σημαντικός, καθώς η χρήση στρατιωτικής βίας στην κρίση πλην περιπτώσεων αυτοάμυνας είναι καθαρά πολιτική απόφαση. Ο πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου είχε πλήρως αντιληφθεί τους ρόλους και τις αρμοδιότητες κάθε πλευράς – πολιτικών και στρατιωτικών – και δεν είχε αφήσει κανένα περιθώριο τοπικών πρωτοβουλιών έξω από τον πολιτικό έλεγχο, ενώ ταυτόχρονα είχε εμπνεύσει την εμπιστοσύνη στους πολιτικούς χειρισμούς του. Ο αρχηγός στόλου Χ. Λυμπέρης σε

προσωπική του αναφορά προς τον πρωθυπουργό μετά το τέλος της κρίσης αναφέρει τα εξής:

- *«Τα στρατιωτικά κέρδη από την κρίση ήταν η άνοδος του ηθικού, προωθήθηκε η ψυχολογία της πρώτης βολής, διευκρινίσθηκε ο ρόλος του στόλου στην περίοδο κρίσης μέσα και έξω από τον χώρο των ενόπλων δυνάμεων, ενισχύθηκαν οι δεσμοί της στρατιωτικής και της πολιτικής σκέψης, πήραμε διδάγματα για συμπλήρωση της πολεμικής σχεδίασης και είδαμε αδυναμίες..*
- *Στα πολιτικά κέρδη εντάσσεται η ενίσχυση της ελληνικής θέσης διεθνώς ότι απειλείται από την Τουρκία. Φάνηκε ότι δεν είναι μακρινό σενάριο η σύγκρουση στο Αιγαίο. Τραβήχτηκε από την κυβέρνηση μια γραμμή από την οποία δεν μπορεί στο μέλλον να κάνει πίσω. Επισημάνθηκε η αλληλεξάρτηση των ελληνοαμερικανικών σχέσεων από τις εξελίξεις στο Αιγαίο. Φάνηκε πως για την Ελλάδα υπάρχουν ελιγμοί και επιλογές που μπορούν να προωθήσουν τα εθνικά μας θέματα...»³⁸*

Αναφορικά με τα αποτελέσματα της κρίσης και το θετικό αντίκτυπο που είχαν οι κινήσεις της πολιτικής ηγεσίας και ιδιαίτερα του ίδιου του Παπανδρέου ως προς την διαχείρισή της στο σώμα των ανώτατων αξιωματικών, τα λόγια του αρχηγού του ΓΕΝ Λ. Βασιλικόπουλου είναι χαρακτηριστικά: *«Η αντιμετώπιση της κρίσης ήταν απόλυτα επιτυχής»*, και εξηγεί: *«Ο Ανδρέας στηρίχθηκε στο χαρτί των Ενόπλων Δυνάμεων, οι οποίες με την κινητοποίησή τους τον δικαίωσαν. Παρακολούθησε εκ του σύνεγγυς τις εξελίξεις στο Αιγαίο και δεν ζήτησε την παρέμβαση ή την επέμβαση τρίτης δύναμης. Κατέστησε σαφές ότι η Ελλάδα είναι σε θέση να υποστηρίξει τα δικά της»³⁹.*

Ως προς την κρίση του Μαρτίου του 1987, η Τουρκία και η Ελλάδα είχαν διαφορετικές στρατηγικές. Από τη μια μεριά, η Τουρκία επέλεξε την επιθετική στρατηγική των τετελεσμένων στη διαχείριση της κρίσης. Έθεσε το δίλημμα προς την Ελλάδα: ή υποχωρεί από τη θέση της και δέχεται καθεστώς αμφισβητούμενων περιοχών υφαλοκρηπίδας ή επιλέγεται κλιμάκωση της κρίσης. Η Τουρκία έκρινε λανθασμένα ότι η Ελλάδα δεν θα αντιδράσει δυναμικά, αιφνιδιάστηκε και τελικά υποχώρησε. Από την άλλη, η Ελλάδα επέλεξε την αμυντική στρατηγική της χάραξης γραμμής πέραν της οποίας ακολουθεί σύγκρουση. Η ελληνική κυβέρνηση εισήλθε στην κρίση αποφασισμένη να υπερασπιστεί τα νόμιμα κυριαρχικά δικαιώματα της

³⁸ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 336 - 337

³⁹ Ι. Ηλιάδη, 2010

Ελλάδας. Πέρασε στην Τουρκία το δίλημμα επιλογής μεταξύ σεβασμού της γραμμής ή άλλως ακολουθεί σύγκρουση. Η Ελλάδα δεν αιφνιδιάστηκε. Υπήρχε πολεμική σχεδίαση για αντιμετώπιση ενός τέτοιου σεναρίου⁴⁰. Το πρότυπο μοντέλο διαχείρισης της κρίσης από ελληνικής πλευράς ήταν καθαρά πρωθυπουργοκεντρικό. Ο Ανδρέας Παπανδρέου ήταν το κλειδί στη διαχείριση της κρίσης, όπου η προσωπικότητά του διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο και όχι η γραφειοκρατία, η οποία είχε λειτουργικά κενά. Κατόρθωσε ως ηγέτης να επιβληθεί στο πολιτικό περιβάλλον, να μιλήσει ισότιμα με τις ΗΠΑ, να εμπνεύσει τις ένοπλες δυνάμεις, να δείξει σεβασμό στους θεσμούς του ΚΥΣΕΑ, του υπουργικού συμβουλίου, της διακομματικής διαβούλευσης και της ενημέρωσης του προέδρου της Δημοκρατίας. Συσπείρωσε το εσωτερικό πολιτικό και κοινωνικό μέτωπο, ενώ, παράλληλα, ενέπλεξε τις ένοπλες δυνάμεις στην κρίση με σαφή πολιτικό σκοπό και κανόνες εμπλοκής. Οι ένοπλες δυνάμεις είχαν «λυμένα» τα χέρια ως προς την διαχείριση της κρίσης. Χαρακτηριστική ήταν η ομιλία του πρωθυπουργού στις 8 Απριλίου 1987 προς την κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ όπου εξήρε τις ικανότητες των ενόπλων δυνάμεων: *«Θα παρεμποδίζαμε το Sismic. Αυτό δεν μπορεί παρά να σήμαινε ρήξη, σύγκρουση, πόλεμο. Αυτή η κουβέντα η δική μου δεν θα είχε καμία σημασία και, αντίθετα, θα γινόταν μπούμερανγκ, εάν δεν υπήρχαν οι ένοπλες δυνάμεις της χώρας μας. Όχι υπήρχαν απλώς, εάν δεν ήταν σε ετοιμότητα, ώστε την ώρα της κρίσης να έχουμε πλήρη ανάπτυξη του πολεμικού ναυτικού και της πολεμικής αεροπορίας και σε άλλες είκοσι τέσσερις ώρες να έχει κλείσει και το θέμα του στρατού..»*⁴¹ Ο Παπανδρέου βασιζόμενος στην ισχύ των ενόπλων δυνάμεων και στην ενότητα λαού και στρατού διαχειρίστηκε τολμηρά και αποφασιστικά την κρίση.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, η επιλογή να αναφερθώ με κάθε λεπτομέρεια στην ελληνοτουρκική κρίση του 1987 έγινε με σκοπό να δειχθεί η αποφασιστικότητα που επέδειξαν η πολιτεία και ο στρατός ως προς τη διαχείριση της κρίσης. Αποφασιστικότητα που αποτέλεσε το σημείο κλειδί των σχέσεων στρατού και πολιτείας, καθώς η κυβέρνηση και ο ίδιος ο Ανδρέας Παπανδρέου «ανυψώθηκε» στα μάτια των αξιωματικών μέσω της πατριωτικής στάσης. Η εμπιστοσύνη του πρωθυπουργού προς την ισχύ και την ικανότητα των ενόπλων δυνάμεων, η όλη καθοδήγηση προς την διαχείριση των τουρκικών ενεργειών στο Αιγαίο και η άδεια του πρωθυπουργού προς τις ένοπλες δυνάμεις να προχωρήσουν και να απαντήσουν

⁴⁰ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 338

⁴¹ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 338

δυναμικά σε ενδεχόμενη τουρκική παραβίαση των χωρικών υδάτων ενέπνευσε και ένωσε τις ένοπλες δυνάμεις προς ένα κοινό σκοπό. Παράλληλα, οι ανώτατοι αξιωματικοί δεν έκρυψαν την ικανοποίησή τους για τις κινήσεις και τους χειρισμούς της κυβέρνησης τόσο ως προς την πολεμική προπαρασκευή όσο και από τα αποτελέσματα της κρίσης, όπου η Ελλάδα έδειξε αποφασιστικότητα να υπερασπιστεί τα εθνικά και κυριαρχικά δικαιώματά της στο Αιγαίο. Η Τουρκία «άθελά της» σύσφιξε τις σχέσεις στρατού και πολιτείας, ενώ ταυτόχρονα ενδυναμώθηκαν οι δημοκρατικοί θεσμοί της χώρας μέσω της εμπιστοσύνης των ενόπλων δυνάμεων προς την κυβέρνηση και γενικά προς το δημοκρατικό πολίτευμα σε κρίσιμες εθνικές συγκυρίες.

3^ο Κεφάλαιο **Περίοδος 1993 – 1996**

Οι εκλογές της 18^{ης} Ιουνίου του 1989 σηματοδότησαν την επάνοδο της Νέας Δημοκρατίας στην εξουσία σε μια περίοδο κρίσης στην πολιτική σκηνή της χώρας. Η κρίση του 1989 είχε δυσμενείς επιπτώσεις στην εικόνα των πολιτικών με τη δυσαρέσκεια των στρατιωτικών να κορυφώνεται εξαιτίας της μείωσης των εισοδημάτων τους από τον πληθωρισμό. Παρόλα αυτά, δεν προέβησαν σε δημόσιες δηλώσεις και ενσωματώθηκαν στην κοινωνία των πολιτών υπό την έννοια ότι οι στρατιωτικοί εξέφραζαν ιδιωτικά την απογοήτευσή τους για το πολιτικό κατεστημένο της χώρας, αλλά ούτε θέλησαν ούτε μπόρεσαν να επαναλάβουν τις πρακτικές του παρελθόντος. Η έλλειψη θέλησης στο σώμα των αξιωματικών για επέμβαση στα πολιτικά πράγματα της χώρας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, επιβεβαιώνει την ισχυροποίηση των δημοκρατικών θεσμών. Η επάνοδος της Νέας Δημοκρατίας ύστερα από οκτώ χρόνια διακυβέρνησης από το ΠΑΣΟΚ, είχε τα χαρακτηριστικά αντεκδίκησης στα στρατιωτικά ζητήματα και στις στρατιωτικές επιλογές του ΠΑΣΟΚ. Η ιεραρχία της πολεμικής αεροπορίας αποτέλεσε την πρώτη στρατηγική κίνηση της νέας κυβέρνησης με τον υπουργό Εθνικής Άμυνας Ιωάννη Βαρβιτσιώτη να ανακαλεί στην ενεργό δράση τον απόστρατο σμήναρχο Θανάση Σταθιά και να τον διορίζει ως αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας. Η επαναφορά αποστράτων αξιωματικών ήταν ανέκαθεν μέτρο που διατάρασσε την εύρυθμη λειτουργία των προαγωγών και προκαλούσε αρνητικές αντιδράσεις μεταξύ των ενεργείων αξιωματικών. Η επιστροφή του Θ. Σταθιά με διοικητική απόφαση, κηρύχθηκε αντικανονική από το Συμβούλιο της Επικρατείας για τυπικούς λόγους και η

κυβέρνηση Μητσοτάκη υποχρεώθηκε να περάσει νόμο στο κοινοβούλιο ο οποίος νομιμοποιούσε αναδρομικά τον διορισμό του ⁴². Με την κίνηση αυτή η Νέα Δημοκρατία άνοιξε το δρόμο για κατάχρηση της επαναφοράς αποστράτων στην ενεργό δράση. Στο κεφάλαιο αυτό πρόκειται να παρουσιαστούν οι αλλαγές στο στράτευμα, τις οποίες έφερε η νέα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ το 1993 έως και το 1996. Αλλαγές που αφορούν οικονομικά, εθνικά και νομικά ζητήματα της περιόδου αυτής με τελική αναφορά και στην κρίση των Ιμίων του 1996.

Ενότητα 3.1: Ζήτημα ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων.

Η διακυβέρνηση της χώρας από τη Νέα Δημοκρατία που διήρκεσε συνολικά τρεισήμισι χρόνια, Απρίλιος 1990 – Οκτώβριος 1993, έληξε μετά το αποτέλεσμα των εκλογών της 10^{ης} Οκτωβρίου 1993. Το ΠΑΣΟΚ επανήλθε στην κυβέρνηση και προώθησε ορισμένες αλλαγές στις ένοπλες δυνάμεις αναφορικά κατά πρώτο λόγο στο ζήτημα της ηγεσίας και της επαναφοράς αποστράτων, πολιτική πρακτική που συνεχίστηκε από τη προηγούμενη κυβέρνηση. Στις 6 Δεκεμβρίου 1993, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ πρότεινε και ψήφισε το νόμο 2171/1993 που επέτρεπε την ανάκληση αποστράτων αξιωματικών στην ενεργό υπηρεσία εντός έξι μηνών από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Συγκεκριμένα ο νόμος είχε τα ακόλουθα άρθρα:

- Άρθρο 1: Για την κάλυψη των υπηρεσιακών αναγκών των Ενόπλων Δυνάμεων με απόφαση του Κυβερνητικού Συμβουλίου Εξωτερικής πολιτικής και Εθνικής Άμυνας (ΚΥΣΕΑ), που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του υπουργού Εθνικής Άμυνας, μπορεί να επαναφέρονται, εντός έξι μηνών από την ισχύ του παρόντος νόμου, στην κατάσταση της ενέργειας, ως μόνιμοι, ανώτατοι αξιωματικοί των Ενόπλων Δυνάμεων που βρίσκονται σε αποστρατεία. Οι αξιωματικοί που επαναφέρονται στην κατάσταση της ενέργειας θεωρούνται ότι δεν είχαν απομακρυνθεί ποτέ από τις Ένοπλες Δυνάμεις, ο δε εκτός υπηρεσίας χρόνος λογίζεται ως χρόνος πραγματικής υπηρεσίας για όλες τις περιπτώσεις, εκτός από το δικαίωμα της αναδρομικής λήψης αποδοχών. Οι ανωτέρω επανέρχονται στη θέση που είχαν στην οικεία επιτερίδα και καταλαμβάνουν κενές οργανικές θέσεις. Εάν δεν

⁴² Θ. Βερέμης, 1999, σελ. 285

υπάρχουν κενές οργανικές θέσεις, παραμένουν υπεράριθμοι, μέχρις ότου κενωθούν θέσεις τις οποίες και καταλαμβάνουν.

- Άρθρο 2: Από την έναρξη της ισχύος του νόμου αυτού καταργείται η διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 18 του Ν. 1911/1990⁴³.

Το νόμο ακολούθησαν προεδρικά διατάγματα, με τα οποία αντικαταστάθηκε ολόκληρη η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων με απόστρατους αξιωματικούς που ανακαλούνταν στην ενεργό υπηρεσία. Τριάντα συνολικά υψηλόβαθμοι αξιωματικοί ανακλήθηκαν από τον υπουργό Εθνικής Άμυνας Γεράσιμο Αρσένη με την κίνηση αυτή να προκαλεί τη γενική κατακραυγή του στρατεύματος και την παραίτηση δέκα αντιστράτηγων, δύο υποναυάρχων και ενός αρχισμηνάρχου. Οι αξιωματικοί που παραιτήθηκαν μαζί έθεσαν υπό αμφισβήτηση πολιτικές πράξεις νόμιμης κοινοβουλευτικής κυβέρνησης ⁴⁴. Η αντίδραση αυτή των αξιωματικών χαρακτηρίστηκε ως στρατηγική κίνηση για τη μη περαιτέρω επαναφορά αποστράτων η οποία θα δημιουργούσε προβλήματα στην ιεραρχία. Η δυσαρέσκεια στο σώμα των αξιωματικών τόσο για το περιεχόμενο του νόμου αυτού όσο και για τις πολιτικές κινήσεις που ακολούθησαν, προϋπήρχε και από την περίοδο 1990 – 1993 όπου τέθηκε για πρώτη φορά ζήτημα επαναφοράς αποστράτων. Η άμεση κομματική παρέμβαση στα στρατιωτικά ζητήματα την περίοδο 1990 – 1996 προκάλεσαν προβλήματα και αντιδράσεις ως προς την εσωτερική συνοχή των ενόπλων δυνάμεων. Υπήρξε μια εμφανή, καθόλα νόμιμη, κομματικοποίηση του σώματος των αξιωματικών από τις κυβερνήσεις Κ. Μητσοτάκη και Α. Παπανδρέου με αρνητικές συνέπειες κυρίως ως προς το ζήτημα της επιλογής της νέας ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων.

Η απομάκρυνση ικανών αξιωματικών, με αφανή αιτιολογία τις πολιτικές τους πεποιθήσεις την περίοδο 1990 – 1993, οδήγησε τη κυβέρνηση του Α. Παπανδρέου να αναζητήσει μεταξύ των αποστράτων τη στρατιωτική ηγεσία. Η ηγεσία που παραιτήθηκε τον Δεκέμβριο του 1993 είχε κλείσει διετή παραμονή στην αρχηγία των γενικών επιτελείων. Παράλληλα, με τη δική τους συναίνεση και απόφαση αποστρατεύθηκαν ικανοί αξιωματικοί και έτυχαν δυσμενούς μετάθεσης αξιωματικοί, χαρακτηρισμένοι ως πολιτικά αντίθετοι, ενώ, δε, η ηγεσία είχε χαρακτηριστεί από τον Α. Παπανδρέου ως ενδοτική στα θέματα του ΝΑΤΟ. Τα παραπάνω είχαν

⁴³ Πηγή: Φ.Ε.Κ., 1993

⁴⁴ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 364

τροφοδοτήσει θετικά την ψυχολογική προδιάθεση της πολιτικής ηγεσίας της νέας κυβέρνησης για επαναφορά αποστράτων⁴⁵. Ουσιαστικά, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ είχε δύο επιλογές ως προς το ποια πολιτική έπρεπε να ακολουθήσει: η πρώτη θα αφορούσε την επιλογή νέας ηγεσίας από τα ήδη υπάρχουσα στελέχη, κίνηση που θα δυσαρεστούσε το εσωτερικό του ΠΑΣΟΚ, καθώς θα ενέκυπτε στις πολιτικές επιλογές και στις πρακτικές που υιοθέτησε η κυβέρνηση της Ν.Δ. Η δεύτερη επιλογή την οποία και τελικά υιοθέτησε, ήταν η επαναφορά των αποστράτων αξιωματικών. Η επιλογή συνάντησε, όπως προαναφέρθηκε, αντιδράσεις και επικρίσεις στο στράτευμα, αλλά η κατεύθυνση του πρωθυπουργού Παπανδρέου ήταν η αποκατάσταση «αδικιών» και η ισχυροποίηση της πολιτικής εμπιστοσύνης των αξιωματικών προς τη νέα του κυβέρνηση.

Με την επαναφορά, λοιπόν, του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση και την ψήφιση του νόμου 2171/1993 που προέβλεπε την επαναφορά αποστράτων στην ενεργό υπηρεσία, η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων άλλαξε εξ ολοκλήρου. Στη θέση του αρχηγού ΓΕΕΘΑ στρατηγού Δημήτρη Σκαρβέλη, τοποθετήθηκε ο ναύαρχος Χρήστος Λυμπέρης ο οποίος είχε διατελέσει μέλος της πολιτικής επιτροπής του ΠΑΣΟΚ την περίοδο της αποστρατείας του, 1989 – 1993. Στη θέση του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Στρατού Ευστάθιου Καράβελου, τοποθετήθηκε ο στρατηγός Κωνσταντίνος Βούλγαρης, στη θέση του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού Ηρακλή Δρίκου τοποθετήθηκε ο ναύαρχος Ιωάννης Στάγκας, ενώ, τέλος, στη θέση του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας Αθανάσιου Στάγκα τοποθετήθηκε ο αντιπύραρχος Αθανάσιος Τζογάνης. Όλοι ήσαν πολιτικά προσκείμενοι στο ΠΑΣΟΚ και στον Ανδρέα Παπανδρέου. Οι κινήσεις αυτές της νέας κυβέρνησης που προέκυψε από τις εκλογές του Οκτωβρίου 1993 δεν συνάντησαν μόνο εσωτερικές αντιδράσεις από πλευράς αντιπολίτευσης και ενόπλων δυνάμεων. Η αντίδραση του ΝΑΤΟ και των Η.Π.Α. ήταν άμεση, κάτι που διαφαίνεται και στο παρακάτω απόσπασμα από εμπιστευτικό πληροφοριακό σήμα του διοικητή των αμερικανικών ναυτικών δυνάμεων Ευρώπης ναύαρχου Borda, ο οποίος διετέλεσε και νατοϊκός διοικητής της νότιας πτέρυγας του ΝΑΤΟ: *«Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Παπανδρέου διόρισε τον ναύαρχο Λυμπέρη ως νέο ΑΓΕΕΘΑ μετά την παραίτηση του στρατηγού Σκαρβέλη από τη θέση, νωρίτερα αυτή την εβδομάδα. Η ελληνική κυβέρνηση πρέπει να συμπληρώσει τις θέσεις των παραιτηθέντων ΑΓΕΑ Σταθιά και ΑΓΕΝ Δρίκου. Για τον σκοπό αυτό ο*

⁴⁵ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 365

υπουργός Γ. Αρσένης ανακοίνωσε την επαναφορά των τριών αποστρατευθέντων κατά το παρελθόν φιλοπασοκικών αξιωματικών, του αντιναύαρχου Ι. Στάγκα, του στρατηγού Βούλγαρη και του πτεράρχου Τζογάνη. Η παραίτηση του στρατηγού Σκαρβέλη δεν ήταν μη αναμενόμενη και πιθανώς προήλθε από απαίτηση του Παπανδρέου. Το ΠΑΣΟΚ, σύμφωνα με την ελληνική παράδοση πολιτικοποίησης των επιλογών των ανωτάτων αξιωματικών, εξέδωσε σχετικό νόμο για ανάκληση των αποστράτων στην ενέργεια.»⁴⁶

Ενότητα 3.2: Οικονομικά και νομικά ζητήματα.

Την περίοδο 1990 – 1996 οι χαμηλοί μισθοί των στρατιωτικών και κατ' επέκταση οι συντάξεις έγειραν πολλές αντιδράσεις από την πλευρά των αξιωματικών προς τις κυβερνήσεις Νέας Δημοκρατίας και ΠΑΣΟΚ. Οι παραιτήσεις εκ μέρους των στρατιωτικών είχαν αυξηθεί σημαντικά κατά την περίοδο αυτή εξαιτίας του ζητήματος των μισθών και συντάξεων. Στις βουλευτικές εκλογές του 1993 παραιτήθηκαν 78 ιπτάμενοι της πολεμικής αεροπορίας, 38 αξιωματικοί του πολεμικού ναυτικού και 73 αξιωματικοί του στρατού ξηράς, ενώ στις ευρωεκλογές και στις δημοτικές εκλογές του 1994 αυξήθηκαν σημαντικά οι αριθμοί αποχώρησης στελεχών των ενόπλων δυνάμεων.⁴⁷ Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ του 1993 – 1996 αντέδρασε στα ζητήματα μισθών και συντάξεων των στρατιωτικών ιδιαίτερα κατά τα μέσα του 1995 με δύο νομοσχέδια που ρύθμιζαν το μισθοδοτικό και συνταξιοδοτικό σύστημα αλλά και προέβλεπαν χορήγηση επιδομάτων στους στρατιωτικούς.

Ειδικότερα, ο νόμος 2320/1995 προέβλεπε αύξηση συντάξεων στους πολεμικούς συνταξιούχους και στους ανάπηρους ειρηνικής περιόδου στρατιωτικούς μέσω εφάπαξ ενίσχυσης, ενώ παράλληλα δόθηκε έκτακτη εφάπαξ οικονομική ενίσχυση στους συνταξιούχους του ΝΑΤ (Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο). Επίσης, έγιναν κάποιες τροποποιήσεις ως προς τον κώδικα Πολιτικών και Στρατιωτικών Συντάξεων αναφορικά με τα ζητήματα του συντάξιμου μισθού και των συντάξιμων υπηρεσιών, ενώ τέλος έγιναν ρυθμίσεις αναφορικά με τους μισθούς και τα επιδόματα των μη μονίμων στρατιωτικών αλλά και καθορίστηκαν εκ νέου τα επιδόματα στους ανάπηρους πολέμου αξιωματικούς ανάλογα με το βαθμό (ποσοστό) αναπηρίας. Ο νόμος 2340/1995 προέβλεπε τη χορήγηση επιδόματος στους στρατιωτικούς των ενόπλων δυνάμεων και έκτακτου βοηθήματος στους απόστρατους – μερισματούχους.

⁴⁶ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 369

⁴⁷ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 495

Χορηγήθηκε μηνιαίο επίδομα ανάλογα με το βαθμό στους στρατιωτικούς των ενόπλων δυνάμεων. Ειδικότερα:

- Στρατηγός: 50.000 (δρχ.)
- Αντιστράτηγος: 45.000
- Υποστράτηγος: 40.000
- Ταξίαρχος: 35.000
- Συνταγματάρχης: 30.000
- Αντισυνταγματάρχης: 27.000
- Ταγματάρχης: 24.000
- Λοχαγός: 20.000
- Υπολοχαγός: 18.000
- Ανθυπολοχαγός: 15.000
- Αρχιλοχίας: 12.000
- Επιλοχίας: 11.000
- Λοχίας: 9.000
- Δεκανέας: 5.000
- Μόνιμος Στρατιώτης: 4.000⁴⁸

Το επίδομα αυτό χορηγήθηκε ως έκτακτο βοήθημα σε ποσοστό 50% και στους απόστρατους στρατιωτικούς των Ενόπλων Δυνάμεων, οι οποίοι είναι μέτοχοι των Μετοχικών Ταμείων Στρατού, Ναυτικού και Αεροπορίας και στους δικαιούχους μερίσματος εκ μεταβιβάσεως από αυτά, υπολογιζόμενο στο βαθμό επί του οποίου υπολογίζεται το μέρος. Η καταβολή του επιδόματος γινόταν σύμφωνα με το άρθρο 1 του νόμου στους εν ενεργεία στρατιωτικούς με τις μισθολογικές καταστάσεις όπως και οι αποδοχές – επιδόματα, και στους απόστρατους στρατιωτικούς των ενόπλων δυνάμεων με μερίμνα των Γενικών Επιτελείων, σε συνεργασία με τα οικεία ασφαλιστικά ταμεία.

Ως προς τα νομικά ζητήματα, γενικότερα, της περιόδου 1993 – 1996 αναφορικά με τις ένοπλες δυνάμεις, ο νόμος 2292/1995 ο οποίος καθόριζε την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών, αντικατέστησε ορισμένες διατάξεις του αντίστοιχου νόμου 660/1977 δίνοντας περισσότερες αρμοδιότητες στον υπουργό Εθνικής Άμυνας και γενικά περισσότερο έλεγχο των

⁴⁸ Πηγή Φ.Ε.Κ., 1995

ενόπλων δυνάμεων από την κυβέρνηση. Προηγηθέντος του νόμου αυτού, δύο νόμοι, ο 2225/1995 και ο 2295/1995 προσδιόρισαν ζητήματα διαχείρισης αμυντικών εξοπλισμών. Πιο ειδικά, ο νόμος 2265/1995 με τον οποίο εισήχθη ο θεσμός του Συμβουλίου Άμυνας της χώρας (ΣΑΜ) και ενισχύθηκε ο ρόλος του ΑΓΕΕΘΑ, αντιμετώπιστηκε πιο αποτελεσματικά το πρόβλημα ιεράρχησης των αμυντικών εξοπλισμών. Στο Συμβούλιο Αρχηγών Γενικών Επιτελείων (ΣΑΓΕ) συμφωνήθηκε ότι όλα τα εξοπλιστικά προγράμματα θα πρέπει αρχικά να μελετώνται από πλευράς κινδύνου, η δομή των δυνάμεων θα είναι ενιαία και ότι κάθε γενικό επιτελείο θα έχει σε ζώνες προτεραιότητας τα δικά του προγράμματα. Ο ενιαίος πίνακας των προτεραιοτήτων θα καθορίζονταν από το Συμβούλιο Άμυνας με τη συμμετοχή της στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας. Αναφορικά με τη διαχείριση των αμυντικών εξοπλισμών, ο νόμος 2225/1995 προέβλεπε τη συμμετοχή του Συμβουλίου Άμυνας στα θέματα δομής δυνάμεων και εξοπλιστικών προγραμμάτων στις ένοπλες δυνάμεις, τη συγκρότηση της γενικής διεύθυνσης εξοπλισμών με αρμοδιότητες σε ζητήματα αμυντικής βιομηχανίας, έρευνας - τεχνολογίας και τέλος ότι ο ΑΓΕΕΘΑ θα εκφέρει την γνώμη του στη διαμόρφωση προτεραιοτήτων σε θέματα εξοπλιστικών προγραμμάτων και ο υπουργός Εθνικής Άμυνας θα έχει το δικαίωμα υποβολής έκθεσης στο κοινοβούλιο για τις κυριότερες δραστηριότητες των ενόπλων δυνάμεων, τα κύρια εξοπλιστικά προγράμματα και τις αμυντικές δαπάνες σε ετήσια κλίμακα.

Στο σημείο αυτό θα γίνει αναφορά ως προς το νόμο 2292/1995 «Οργάνωση και λειτουργία υπουργείου Εθνικής Άμυνας, διοίκηση και έλεγχος των ενόπλων δυνάμεων και άλλες διατάξεις», με προσέγγιση στις κυριότερες ρυθμίσεις που εισήχθησαν. Ο νόμος 660/1977 παρείχε ελευθερία χειρισμών στο στρατό, την αεροπορία και το ναυτικό σε ορισμένους αποφασιστικούς τομείς και τους επέτρεπε κάποια αυτονομία έναντι του ΓΕΕΘΑ (Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας), το οποίο επανέκτησε ένα τμήμα από τις αρμοδιότητες που είχε στο παρελθόν. Με το νόμο, όμως, του 1995, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας έχει τον τελευταίο λόγο για τα στρατιωτικά ζητήματα, καθώς λογοδοτούν σε εκείνον όλη η ιεραρχία και έχει ταυτόχρονα τους δικούς του, μη στρατιωτικούς, συμβούλους για ζητήματα που καλύπτουν όλο το φάσμα της πολιτικής, από τις προμήθειες έως και τη χάραξη στρατηγικής⁴⁹. Σύμφωνα με το νόμο, ο υπουργός είναι υπεύθυνος για τη διοίκηση και τον έλεγχο των ενόπλων δυνάμεων ασκώντας τη διοίκηση και τον έλεγχο μέσω των

⁴⁹ Θ. Βερέμης, 1999, σελ. 285

αρχηγών των ΓΕΣ, ΓΕΝ, ΓΕΑ και το συντονισμό τους μέσω του ΑΓΕΕΘΑ. Εγκρίνει την Εθνική Στρατηγική, τη Στρατηγική αξιολόγηση της κατάστασης και τις κατευθύνσεις της Αμυντικής Σχεδίασης, που καθορίζουν τους στόχους της Εθνικής Άμυνας, σύμφωνα με την πολιτική Εθνικής Άμυνας που εκάστοτε διαμορφώνεται από το ΚΥΣΕΑ, τις κατευθύνσεις της κυβέρνησης και τις εισηγήσεις των ΣΑΜ και ΣΑΓΕ. Αποφασίζει για τη δομή και οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων και των οργανικών θέσεων των μόνιμων στρατιωτικών και των πολιτικών δημοσίων υπαλλήλων του υπουργείου Εθνικής Άμυνας. Εισηγείται στο ΚΥΣΕΑ τη μακροπρόθεσμη σχεδίαση και το μεσοπρόθεσμο προγραμματισμό εξοπλισμών των ενόπλων δυνάμεων και υποβάλλει σχετική έκθεση καταλληλότητας και εκτίμησης του εναπομένοντος κινδύνου. Παράλληλα, παρίσταται στις συνεδριάσεις του ΣΑΓΕ, εάν το κρίνει σκόπιμο, και προεδρεύει σε αυτό. Σε συνεννόηση με τους αρμόδιους υπουργούς, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας παρέχει τις γενικές κατευθύνσεις για την προπαρασκευή και επεξεργασία των Γενικών Σχεδίων Άμυνας στα παρακάτω σώματα και υπηρεσίες:

- τα σώματα ασφαλείας: Ελληνική Αστυνομία και Πυροσβεστικό Σώμα
- το Λιμενικό Σώμα
- την Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ)
- την Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας

Επίσης, συντονίζει, μέσω της νομικής υπηρεσίας του επιτελείου του, τα νομοθετικά μέτρα που αφορούν τους κλάδους των ενόπλων δυνάμεων και υλοποιεί τις αποφάσεις της κυβέρνησης για τη συμμετοχή προσωπικού ή μονάδων των ενόπλων δυνάμεων σε αποστολές εκτός ελληνικής επικράτειας.

Ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ έχει αυξημένο έλεγχο έναντι των Αρχηγών Επιτελείων, αλλά απώλεσε με το νόμο του 1995 ορισμένες από τις αρμοδιότητες που κατείχε τις οποίες ανέλαβε ο υπουργός Εθνικής Άμυνας. Σύμφωνα με το άρθρο 11 του 2292/1995, ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ προΐσταται του ΓΕΕΘΑ και των υπαγόμενων σε αυτό υπηρεσιών, επιλέγεται από το ΚΥΣΕΑ με πρόταση του υπουργού Εθνικής Άμυνας, μεταξύ των αντιστράτηγων, αντιναυάρχων και αντιπτεράρχων που εναλλάσσονται με αναλογία: δύο αντιστράτηγοι, ένας αντιναύαρχος, ένας αντιπτέραρχος. Ο ΑΓΕΕΘΑ διορίζεται με προεδρικό διάταγμα, με το οποίο και προάγεται σε στρατηγό, ναύαρχο ή πτέραρχο, για χρονική διάρκεια δύο ετών. Επίσης, είναι ο κύριος σύμβουλος του

υπουργού Εθνικής Άμυνας για στρατιωτικά θέματα και ο στρατιωτικός σύμβουλος του ΚΥΣΕΑ, ενώ μετέχει με ψήφο στο ΚΥΣΕΑ, μετέχει στο ΣΑΜ και προεδρεύει στο ΣΑΓΕ. Με απόφαση του υπουργείου Εθνικής Άμυνας, μετά από γνώμη του ΣΑΜ, ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ αναλαμβάνει απευθείας την επιχειρησιακή διοίκηση δυνάμεων των τριών κλάδων των ενόπλων δυνάμεων για αντιμετώπιση στρατιωτικών ενεργειών που στρέφονται κατά της ασφάλειας της χώρας. Υλοποιεί τις αποφάσεις υπουργού Εθνικής Άμυνας και ΣΑΓΕ στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του, ενώ χειρίζεται τα θέματα αμυντικής πολιτικής και συμμαχικών και άλλων διεθνών υποχρεώσεων, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του υπουργού Εθνικής Άμυνας. Σύμφωνα με το άρθρο 22 του παρόντος νόμου, ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ διορίζεται αρχιστράτηγος των ενόπλων δυνάμεων από το ΚΥΣΕΑ, με πρόταση του υπουργού Εθνικής Άμυνας, σε περίοδο πολέμου ή γενικής επιστράτευσης ή σε περίπτωση άμεσης απειλής της εδαφικής ακεραιότητας και της εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας της χώρας λόγω εξωτερικών κινδύνων.

Η πρόβλεψη του νόμου 1995 για είσοδο πολιτικού προσωπικού στο υπουργείο Εθνικής Άμυνας και στα διάφορα τμήματά του, επιβεβαιώνεται από τη συμμετοχή πολιτών στη Γενική Διεύθυνση Εξοπλισμών, η οποία αποτελείται από μια μικτή ομάδα πολιτών και στρατιωτικών που χειρίζεται προγράμματα προμηθειών με το γενικό διευθυντή του οργανισμού αυτού να λογοδοτεί απευθείας στον υπουργό Εθνικής Άμυνας. Επίσης, το Συμβούλιο Άμυνας αποτελείται και από πολίτες και στρατιωτικούς με κυριότερη αρμοδιότητα τη χάραξη αμυντικής πολιτικής. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 28 καταργείται ο νόμος 660/1977 «Περί υπουργείου Εθνικής Άμυνας και των οργάνων της ανώτατης διοίκησης και ελέγχου των Ενόπλων Δυνάμεων», όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε μεταγενέστερα, με εξαίρεση τις διατάξεις που αφορούν στα περί Υπηρεσίας Πολεμικής Βιομηχανίας, οι οποίες διατηρούνται σε ισχύ μέχρι το χρόνο έναρξης των λειτουργιών της Γενικής Διεύθυνσης Εξοπλισμών⁵⁰. Συμπερασματικά, ο νόμος του 1995 ενίσχυσε τον έλεγχο της κυβέρνησης επί των ενόπλων δυνάμεων, συντηρήθηκε ο συγκεντρωτισμός των αρμοδιοτήτων και συνολικά αύξησε τις αρμοδιότητες του υπουργού Εθνικής Άμυνας σε πολλαπλά ζητήματα παρά τις σχετικές αντιδράσεις εκ μέρους του σώματος των αξιωματικών για ζητήματα διαχείρισης κρίσεων και κατανομής αρμοδιοτήτων από την πολιτική ηγεσία.

⁵⁰ Πηγή Φ.Ε.Κ, 1995, σελ. 2987

Ενότητα 3.3: Ελληνοτουρκική κρίση Ιμίων 1996

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι η καταγραφή ορισμένων βασικών σημείων της ελληνοτουρκικής κρίσης στα Ίμια το 1996, χρονικής περιόδου όπου η διακυβέρνηση της Ελλάδας αλλάζει πρόσωπο, με τον Κώστα Σημίτη να διαδέχεται τον ευρισκόμενο στο νοσοκομείο για λόγους υγείας Ανδρέα Παπανδρέου. Μια ελληνοτουρκική κρίση που προκάλεσε αντιδράσεις και διαμαρτυρίες στο σώμα των αξιωματικών και τις ένοπλες δυνάμεις γενικότερα ως προς τη διαχείριση της κρίσης από την κυβέρνηση Σημίτη. Υπήρξαν δυσαρέσκειες, ιδιαίτερα, ως προς τους πολιτικούς χειρισμούς και τα αποτελέσματα της κρίσης που βρήκε την Τουρκία εμφανώς δικαιωμένη για τους χειρισμούς της και την Ελλάδα εμφανώς δυσαρεστημένη όχι τόσο από την στρατιωτική ετοιμότητα και όσο από τον πολιτικό συντονισμό και τη συνοχή της κυβέρνησης. Η κρίση του 1996 μπορεί να μην αποτέλεσε σημείο κλειδί ως προς τη δημιουργία κλίματος αρμονικών σχέσεων μεταξύ στρατού και πολιτείας παρόμοια με εκείνης του 1987, αλλά απέδειξε περίτρανα την έλλειψη θέλησης από το σώμα των αξιωματικών, παρά τη δυσαρέσκειά τους, να μην αντιδράσουν με στρατιωτικά μέσα και να αμφισβητήσουν ευθέως τη συνοχή του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Η κρίση εκδηλώθηκε σε μία περίοδο έντονων εσωτερικών πολιτικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία. Στην Ελλάδα, η ασθένεια του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου δημιούργησε θέματα διακυβέρνησης της χώρας για ένα μεγάλο διάστημα, ενώ η κυβέρνηση Σημίτη που προέκυψε λίγες μέρες πριν την κορύφωση της κρίσης ήταν ακόμη ασυντόνιστη και ανημέρωτη σε θέματα εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής. Στην Τουρκία, η πολιτική κατάσταση ήταν προβληματική και ρευστή, καθώς οι εκλογές του Δεκεμβρίου του 1995 ανέδειξαν πρώτο κόμμα τους Ισλαμιστές του Ερπακάν, ο οποίος δεν ήταν αρεστός στο στρατιωτικό κατεστημένο με συνέπεια την παρατεταμένη κυβερνητική κρίση. Η υπηρεσιακή πρωθυπουργός της περιόδου, Τανσού Τσιλέρ, ανέλαβε τη διακυβέρνηση, ενώ για να ενισχύσει τη θέση της ανάμεσα στα υπόλοιπα κόμματα ενόψει των διαπραγματεύσεων για το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας, εμφανίστηκε προκλητική απειλώντας ευθέως την Ελλάδα σε πολεμική σύγκρουση. Παράλληλα, το στρατιωτικό κατεστημένο θέλοντας να εκτονώσει την εσωτερική πολιτική κρίση με τη συνακόλουθη πολιτική κατάσταση που υπήρχε στην Ελλάδα, στράφηκε προς το εξωτερικό, με στόχο τις Ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο και την προώθηση των επεκτατικών βλέψεων της Τουρκίας. Στην κρίση των Ιμίων καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισαν τα μέσα ενημέρωσης και των δύο χωρών.

Ορισμένες ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές και δημοσιεύματα στον τύπο, κυρίως στην Τουρκία πυροδότησαν την ένταση και συντέλεσαν αναμφισβήτητα στην κλιμάκωση της κρίσης⁵¹. Οι ΗΠΑ στα πλαίσια των προσπαθειών τους για εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων είχαν αναλάβει πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση της εξέτασης όλων των Ελληνοτουρκικών διαφορών ως πακέτο. Οι πρωτοβουλίες αυτές των ΗΠΑ ικανοποιούσαν την Τουρκική διπλωματία η οποία επιθυμούσε να τεθούν όσο το δυνατόν περισσότερα προβλήματα προς συζήτηση σε μια πιθανή τράπεζα διαπραγματεύσεων. Παρακάτω πρόκειται να γίνει μια παρουσίαση του χρονικού της κρίσης και των βασικότερων γεγονότων, καθώς και οι κινήσεις – αντιδράσεις Ελλάδας – Τουρκίας.

Η κρίση που κορυφώθηκε στις 30 και 31 Ιανουαρίου 1996 είχε ξεκινήσει ουσιαστικά τα Χριστούγεννα του 1995, όταν ένα τουρκικό εμπορικό πλοίο προσάραξε στην Ανατολική Ίμια. Ο πλοίαρχος αρνήθηκε τη βοήθεια των ελληνικών ρυμουλκών που έσπευσαν σε βοήθεια ισχυριζόμενος ότι η βραχονησίδα είναι τουρκική και βρίσκεται σε τουρκικά χωρικά ύδατα. Δύο μέρες μετά, στις 27 Δεκεμβρίου, το υπουργείο Εξωτερικών της Τουρκίας σε συνεννόηση με τον Έλληνα πρέσβη συναινεί να χρησιμοποιηθούν ελληνικά ρυμουλκά για την παροχή βοήθειας στο εμπορικό πλοίο. Στις 29 Δεκεμβρίου, επιδίδεται ρηματική διακοίνωση της Άγκυρας προς τον Έλληνα πρέσβη, με την οποία υποστηρίζεται ότι οι δύο βραχονησίδες των Ιμίων είναι τουρκικό έδαφος. Η αντίδραση από ελληνικής πλευράς ήρθε στις 9 Ιανουαρίου 1996 με την οποία απορρίφθηκε ο τουρκικός ισχυρισμός περί κυριαρχίας των Ιμίων, ενώ έξι μέρες αργότερα παραιτήθηκε ο Α. Παπανδρέου από την πρωθυπουργία και στις 19 Ιανουαρίου εκλέχτηκε ο Κ. Σημίτης από την κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ ως πρωθυπουργός. Στις 22 Ιανουαρίου σχηματίστηκε η νέα κυβέρνηση και ταυτόχρονα υψώνεται η ελληνική σημαία με πρωτοβουλία του δημάρχου της Καλύμνου. Ενέργεια που πυροδότησε το κλίμα μεταξύ των δύο χωρών και κατά την προσωπική μου άποψη έδωσε το δικαίωμα στην Τουρκία της αμφισβήτησης των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας στις βραχονησίδες των Ιμίων, καθώς η τοποθέτηση και μόνο ενός εθνικού συμβόλου τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή σε μέρος όπου πριν δεν υπήρχε, σηματοδοτεί την αμφισβήτηση και όχι την επιβεβαίωση των εθνικών συνόρων, σε σημείο που μάλιστα η εδαφική κυριαρχία της Ελλάδας είχε καθοριστεί από τη συμφωνία του 1932 μεταξύ

⁵¹ Γ. Χαραλαμπίδης, 2002, σελ. 417

Ιταλίας και Τουρκίας. Στις 27 Ιανουαρίου, η αντίδραση της Τουρκίας έρχεται μέσω ενός τηλεοπτικού συνεργείου το οποίο αφαιρεί την ελληνική σημαία και τοποθετεί την τουρκική κάτι το οποίο προκάλεσε όχι μόνο την «έκρηξη» της Ελλάδας αλλά και την αποδοκιμασία του τουρκικού υπουργείου Εξωτερικών. Η αντίδραση της Ελλάδας έρχεται την επόμενη μέρα μέσω του πολεμικού ναυτικού. Το περιπολικό ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ αφαιρεί την τουρκική σημαία και επανατοποθετεί την ελληνική. Ως προς την κίνηση αυτή τέθηκαν ζητήματα πολιτικού συντονισμού και πολιτικό-στρατιωτικής συνεργασίας, καθώς η αφαίρεση της τουρκικής σημαίας από άνδρες του πολεμικού ναυτικού πυροδότησε το κλίμα και συνέβαλε σημαντικά στην στρατιωτική κλιμάκωση δίνοντας την ευκαιρία στην τουρκική πλευρά να απαντήσει άμεσα στέλνοντας πολεμικά πλοία στην περιοχή. Η κατάσταση θα ήταν αναμφισβήτητα διαφορετική αν ιδιώτες Έλληνες πολίτες προχωρούσαν στην ενέργεια αυτή και όχι άνδρες του πολεμικού ναυτικού. Η ελληνική κυβέρνηση κλιμακώνοντας στρατιωτικά την κατάσταση εγκλωβίστηκε σε μια πολιτική που θα μπορούσε να οδηγήσει σε πολεμική σύρραξη με την Τουρκία.⁵²

Τις μεσημεριανές ώρες της ίδιας ημέρας σε σύσκεψη της στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας αποφασίστηκε η λήψη στρατιωτικών μέτρων που αποσκοπούσαν στην ετοιμότητα των Ενόπλων Δυνάμεων. Αποφασίστηκε επίσης να παραμείνει η σημαία στα Ανατ. Ίμια και να αποβιβασθεί μια ομάδα βατραχανθρώπων για τη φύλαξή της. Η πολιτική εντολή της ημέρας αυτής ήταν: « Αρχηγέ νύχτα θα τους βγάλεις στην βραχονησίδα και νύχτα θα τους πάρεις πίσω στο πλοίο». ⁵³ Στις 29 Ιανουαρίου που άρχισε η συζήτηση στη Βουλή των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης Σημίτη, η Τουρκία επέδωσε δεύτερη ρηματική διακοίνωση με την οποία αμφισβητούσε την ελληνική κυριαρχία όχι μόνο επί των βραχονησίδων αλλά και ενός μεγάλου αριθμού νησίδων σε όλο το ανατολικό Αιγαίο. Παράλληλα, κάλεσε την Ελλάδα να τερματίσει την παρουσία Ελλήνων στρατιωτών στα Ίμια και να αποσύρει άμεσα όλα τα σύμβολα κυριαρχίας. Την ίδια μέρα συνεκλήθη το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας με ειδική σύνθεση υπό την προεδρία της πρωθυπουργού Τσιλέρ. Στη σύσκεψη, η οποία διήρκεσε τρεις ώρες σε φορτισμένο κλίμα, η πρωθυπουργός και ο υπουργός Εξωτερικών επέμεναν στις στρατιωτικές ενέργειες στην περίπτωση που αποτύγχαναν οι διπλωματικές.

⁵² Γ. Χαραλαμπίδης, 2002, σελ. 418

⁵³ Χ. Λυμπερίδης, 1999, σελ. 560

Στις παρακάτω παραγράφους πρόκειται να παρουσιαστούν τα κυριότερα γεγονότα και οι βασικές ενέργειες Τουρκίας και Ελλάδας κατά τη διάρκεια της κορύφωσης της κρίσης, στις 30 και 31 Ιανουαρίου 1996. Οι χειρισμοί από πλευράς Τουρκίας ήταν οι εξής: αρχικά, ζητήθηκε μέσω του υπουργείου Εξωτερικών από τον Έλληνα πρέσβη η επιστροφή στο προηγούμενο καθεστώς (status quo ante), ενώ και οι ΗΠΑ με τη σειρά τους μέσω του αμερικανού πρέσβη Hunter και κατ' εντολή του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών συνέστησαν στην Ελλάδα την επιστροφή στο προηγούμενο καθεστώς. Το βράδυ της 29^{ης} Ιανουαρίου βρίσκονταν στην ευρύτερη περιοχή των Ιμίων δύο πυραυλάκατοι και τέσσερα σκάφη της Τουρκικής Ακτοφυλακής. Τις πρώτες πρωινές ώρες της 30^{ης} Ιανουαρίου κατέπλευσαν στην περιοχή και δύο φρεγάτες ώστε η παρουσία Ναυτικών Μονάδων να είναι αντίστοιχη των Ελληνικών. Τις μεσημεριανές ώρες τουρκικό πλοίο επιβεβαίωσε την παρουσία Ελλήνων βατραχανθρώπων στην ανατολική βραχονησίδα Ίμια. Το απόγευμα άρχισε η διαμεσολαβητική δραστηριότητα Αμερικανών αξιωματούχων. Στην Άγκυρα οι συνομιλητές των Αμερικανών ήταν η πρωθυπουργός Τσιλέρ, ο υπουργός και υφυπουργός Εξωτερικών Μπαικάλ και Οϋμέν καθώς και ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Ντεμιρέλ. Από την εξέλιξη των γεγονότων προκύπτει ότι η Τουρκική πλευρά δέχθηκε μεν την διαμεσολάβηση αλλά έθεσε και το χρονικό όριο μέσα στο οποίο θα διαρκούσαν οι διαπραγματεύσεις. Η θέση της Τουρκίας όπως μεταφέρθηκε από την Τσιλέρ στον πρόεδρο των ΗΠΑ Κλίντον ήταν: «αυτά τα πλοία θα φύγουν, αυτή η σημαία θα φύγει, αυτός ο στρατιώτης θα φύγει». Μετά την έξοδο του Ελληνικού Στόλου αποφασίσθηκε κατ' αντιστοιχία η αύξηση της παρουσίας και των Τουρκικών Ναυτικών Μονάδων στο Αιγαίο. Έτσι τις βραδινές ώρες εξήλθαν από τα στενά των Δαρδανελίων και κινήθηκαν προς νότο δυο φρεγάτες τρία αντιτορπιλικά και τέσσερις πυραυλάκατοι. Μέχρι αργά το βράδυ ο Χόλμπρουκ, υφυπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ, είχε αμέτρητες επαφές με την πολιτική ηγεσία της Τουρκίας. Οι ΗΠΑ ζητούσαν από την Τουρκία χρόνο έχοντας τη διαβεβαίωση από πλευράς Ελλάδας της απόσυρσης των στρατιωτικών δυνάμεων από την ευρύτερη περιοχή. Μία ώρα πριν τα μεσάνυχτα της 30^{ης} Ιανουαρίου γνωστοποιήθηκε στον Χόλμπρουκ η απόρριψη των Ελληνικών προτάσεων για αποκλιμάκωση της κρίσης καθώς οι Τούρκοι επέμεναν στην αποχώρηση και της σημαίας. Στις τρεις τα ξημερώματα της 31^{ης} Ιανουαρίου ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Μπαικάλ ανακοίνωσε από την τουρκική τηλεόραση την κατάληψη των δυτικών Ιμίων από τούρκους βατραχανθρώπους και την ύψωση της τουρκικής σημαίας.

Οι χειρισμοί από πλευράς Ελλάδας ήταν οι εξής: το πρωί της 30^{ης} Ιανουαρίου ο υπουργός Εθνικής Άμυνας ενέκρινε τις ακόλουθες εισηγήσεις του Συμβουλίου Αρχηγών Γενικών Επιτελείων (ΣΑΓΕ): Να τροποποιηθεί το σχήμα ελέγχου-διοίκησης και ο ΑΓΕΕΘΑ να αναλάβει άμεσα την επιχειρησιακή διοίκηση των ακολούθων δυνάμεων των τριών κλάδων Στρατιά, ΑΣΔΕΝ, ΓΕΝ και ΑΤΑ. Τον επιχειρησιακό έλεγχο θα διατηρούσαν οι επικεφαλής των παραπάνω σχηματισμών. Να συνεχισθεί η Ελληνική ναυτική παρουσία στο Ανατολικό Αιγαίο σε αντίστοιχο επίπεδο της Τουρκικής και να ενισχυθεί η ναυτική περιπολία στην περιοχή των Ιμίων. Η Πολεμική Αεροπορία να εκτελεί από αέρος αναγνωρίσεις για συμπλήρωση της εικόνας επιφανείας. Να αυξηθεί η ετοιμότητα των Ενόπλων Δυνάμεων για αντιμετώπιση στρατιωτικής ενέργειας⁵⁴. Την ίδια μέρα πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στο γραφείο του Πρωθυπουργού στη Βουλή με συμμετοχή των υπουργών Εθνικής Οικονομίας, Άμυνας, Εξωτερικών, Εσωτερικών, Τύπου, και τον ΑΓΕΕΘΑ με κύριο θέμα την αξιολόγηση της κατάστασης και τη λήψη αποφάσεων για τη διαχείριση της κρίσης. Ο πρωθυπουργός Σημίτης ζήτησε ενέργειες αποκλιμάκωσης της κρίσης, ενώ και οι υπουργοί Εξωτερικών και Εθνικής Άμυνας με δηλώσεις τους έθεταν όρους αποκλιμάκωσης και αποφάσισαν την απομάκρυνση των στρατιωτικών δυνάμεων υπό τον όρο να αποσυρθούν πρώτα οι τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις. Παρά' όλα αυτά την ίδια ώρα το ΓΕΕΘΑ διέταξε τα Γενικά Επιτελεία να υλοποιήσουν τις αποφάσεις που είχαν ληφθεί το πρωί της ίδιας ημέρας στο Συμβούλιο Άμυνας υπό τον Γ. Αρσένη ο οποίος δεν θεώρησε σκόπιμο να τις ακυρώσει παρά τις αποφάσεις που πάρθηκαν στη σύσκεψη με τον Πρωθυπουργό. Έτσι, το μεσημέρι απέπλευσαν και αναπτύχθηκαν στο Αιγαίο τρεις φρεγάτες ένα αντιτορπιλικό, τέσσερις πυραυλάκατοι, δύο υποβρύχια, τέσσερα αρματαγωγά, ένα Πετρελαιοφόρο, ένα πλοίο γενικής υποστηρίξεως και ένα πλοίο συλλογής πληροφοριών. Εκείνες τις ώρες άρχισε η διαμεσολαβητική δραστηριότητα των αμερικανών αξιωματούχων την οποία είχε ζητήσει η Ελλάδα, καθώς οι ΗΠΑ είχαν συμφέρον να μην διαφοροποιηθεί το καθεστώς στην περιοχή ώστε να μην διαταραχθούν οι σχέσεις τους ούτε με την Ελλάδα ούτε με την Τουρκία. Στην Αθήνα οι συνομιλητές των Αμερικανών ήταν ο πρωθυπουργός Κ. Σημίτης, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας Γ. Αρσένης και ο υπουργός Εξωτερικών Θ. Πάγκαλος στον οποίο είχε αναθέσει ο πρωθυπουργός την επίτευξη συμφωνίας με τους Τούρκους μέσω του

⁵⁴ Χ. Λυμπέρης, 1999, σελ. 564

Χόλμπρουκ. Ο Ρ. Χόλμπρουκ, υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, προωθούσε την λύση, «όχι πλοία, όχι στρατιώτες, όχι σημαίες και επιστροφή στο status quo ante», με την οποία συμφωνούσαν οι Τούρκοι. Ο Έλληνας διαπραγματευτής Θ. Πάγκαλος συμφωνούσε με την απόσυρση των πλοίων και των στρατιωτών αλλά διαπραγματευόταν το θέμα της σημαίας προφανώς γιατί εκεί διέβλεπε πολιτικό κόστος για την κυβέρνηση. Οι συνεννοήσεις γίνονταν απουσία και εν αγνοία της στρατιωτικής ηγεσίας αλλά και από τα άλλα μέλη της κυβέρνησης. Το βράδυ της 30^{ης} Ιανουαρίου έγινε γνωστό στην πολιτική ηγεσία της μέσω των ΗΠΑ ότι η Τουρκία δεν αποδέχεται τόσο την απομάκρυνση των στρατιωτικών δυνάμεων και των δύο χωρών όσο και την απομάκρυνση του αγήματος από την βραχονησίδα. Επέμεναν στο ζήτημα της ελληνικής σημαίας.

Τα ξημερώματα της 31^{ης} Ιανουαρίου βρήκαν την Ελλάδα σε συνεχείς επαφές και διαπραγματεύσεις με αμερικανούς αξιωματούχους ώστε να βρεθεί λύση, ενώ συγκαλείται η κυβερνητική επιτροπή για το μέλλον των ελληνικών στρατιωτικών κινήσεων. Το ζήτημα της σημαίας εξακολουθεί να βρίσκεται στην επικαιρότητα, καθώς και οι ΗΠΑ επιμένουν να απομακρυνθεί με την ελληνική κυβέρνηση να προβληματίζεται ιδιαίτερα με τον φόβο της πιθανής αντίδρασης των ενόπλων δυνάμεων. Η Τουρκία κλιμακώνει τις κινήσεις της μέσω ελικοπτέρων που προσπάθησαν να προσεγγίσουν εναέρια τη βραχονησίδα των Ιμίων. Στην κυβερνητική σύσκεψη ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ Λυμπέρης επικοινωνήσε με τον υφυπουργό Εθνικής Άμυνας Κουρή και ζήτησε την αντίδραση των στρατιωτικών δυνάμεων σε περίπτωση προσέγγισης τούρκων στρατιωτικών στην περιοχή. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ελικόπτερα ήταν ανθυποβρυχιακά και όχι τύπου BLACK HAWK, όπως είχε ενημερωθεί αρχικά η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, προκαλώντας την αγανάκτηση του πρωθυπουργού προς το πολεμικό ναυτικό. Λίγο αργότερα και συγκεκριμένα στις 03.30 έγινε γνωστό ότι οι Τούρκοι είχαν αποβιβάσει βατραχανθρώπους και είχαν υψώσει την τουρκική σημαία στα δυτικά Ίμια. Παρά το γεγονός ότι ο υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ επιβεβαίωσε την τουρκική ενέργεια στον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών, κρίθηκε σκόπιμο να επιβεβαιωθεί και από την ελληνική πλευρά. Επειδή ο έλεγχος της βραχονησίδας με προβολέα από περιπολικό σκάφος δεν ήταν αποτελεσματικός διατάχθηκε το ΓΕΝ να στείλει το ελικόπτερο της φρεγάτας να ερευνήσει. Το ελικόπτερο επιβεβαίωσε στις 04.50 την ύπαρξη των τούρκων στρατιωτών και της τουρκικής σημαίας και στις 05.00 ενημερώθηκε ο πρωθυπουργός Σημίτης ,ο οποίος είχε ήδη συγκαλέσει το ΚΥΣΕΑ. Στο ΚΥΣΕΑ

συζητήθηκε το ενδεχόμενο της εφαρμογής στρατιωτικών σχεδίων για κρίσιμες καταστάσεις, αλλά η πρόταση απορρίφθηκε γιατί θα μπορούσε να οδηγήσει σε μεγαλύτερη εμπλοκή. Τελικά, το ΚΥΣΕΑ κατέληξε σε συμφωνία απεμπλοκής «όχι πλοία όχι στρατιώτες όχι σημαίες» και επαναφορά στο «status quo ante». Η απόφαση επισφραγίσθηκε με το τραγικό γεγονός της πτώσεως του ελικοπτέρου της φρεγάτας και τον θάνατο των τριών μελών του πληρώματός του.

Τα συμπεράσματα της κρίσης των Ιμίων του 1996 είναι τα εξής: Ως προς τον τρόπο χειρισμού της κρίσης από την Τουρκία διαπιστώνεται ότι το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας συνεδρίασε και αποφάσισε, όπως όφειλε να πράξει, για να αντιμετωπίσει μια επερχόμενη κρίση η έστω μια κρίση που το ίδιο προκάλεσε επιδιώκοντας την εξυπηρέτηση των εθνικών του συμφερόντων. Η Τουρκία ενοποίησε λειτουργικά τις διπλωματικές της επιδιώξεις με τη λειτουργία και τη δράση των στρατιωτικών της μέσων. Από τη μεριά της Ελλάδας το ΚΥΣΕΑ, αρμόδιο όργανο χειρισμού των κρίσεων δεν συνεδρίασε παρά μόνο στο τέλος της κρίσεως για να λάβει την απόφαση της αποχώρησης. Δεν συγκροτήθηκε κανένα Κυβερνητικό Συμβούλιο για να χειρισθεί την κρίση, ενώ δεν χρησιμοποιήθηκε η γνώση και εμπειρία Ελλήνων διπλωματών. Η Ελλάδα δεν προσέφυγε σε κανένα Διεθνή Οργανισμό ούτε και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς αρκέστηκε στην διαμεσολάβηση των Αμερικανών με όχι συντονισμένες πολιτικές⁵⁵. Η απόσυρση της σημαίας από τα Ίμια σύμφωνα με τους όρους απεμπλοκής, παρά τις δεσμεύσεις τόσο του ιδίου του πρωθυπουργού όσο και του υπουργείου Εθνικής Άμυνας στο ελληνικό κοινοβούλιο, ότι η σημαία θα παρέμενε στη βραχονησίδα Ίμια, προκάλεσε αισθήματα απογοήτευσης και αγανάκτησης τόσο στον ελληνικό λαό όσο και στο στράτευμα. Είναι αλήθεια ότι οι χειρισμοί της κυβέρνησης Σημίτη προκάλεσαν τη δυσαρέσκεια και την οργή των ενόπλων δυνάμεων και συνέβαλαν στη μείωση της εμπιστοσύνης των στρατιωτικών αρχών προς την πολιτική ηγεσία. Παρόλα αυτά, οι αξιωματικοί δεν αντέδρασαν, δεν εφάρμοσαν τακτικές του παρελθόντος, παρά ακολούθησαν πιστά τις εντολές που δόθηκαν από την πολιτική ηγεσία, έστω και αν πληγώθηκε το ηθικό τους και άφησε την πικρία της μη δυναμικής στρατιωτικής απάντησης προς τις ενέργειες της τουρκικής πλευράς.

⁵⁵ Σ. Μανουσογιαννάκης, 2012

Επίλογος

Με μια πρώτη ματιά, τα συμπεράσματα που εξάγονται συντελούν στο εξής στοιχείο: η δημοκρατική συνοχή της χώρας από τη μεταπολίτευση και μετά, και η ισχυροποίηση των δημοκρατικών θεσμών αποτέλεσαν σημεία – κλειδιά της προσέγγισης στρατού και πολιτείας, παρά τις όποιες διακυμάνσεις που προέκυψαν στις σχέσεις τους κατά την περίοδο που εξετάζει η παρούσα εργασία. Η πρώτη περίοδος που εξετάστηκε, δηλαδή η πρώτη τετραετία του ΠΑΣΟΚ 1981-1985, ήταν περίοδος ισχυροποίησης τόσο της κυβέρνησης όσο και του πολιτεύματος. Ο Ανδρέας Παπανδρέου αναλαμβάνοντας τη διακυβέρνηση της χώρας γνώριζε τις δυσκολίες που θα αντιμετώπιζε τόσο από το εσωτερικό της χώρας, Καραμανλής και ένοπλες δυνάμεις, όσο και από το εξωτερικό, NATO και Τουρκία. Τα προεκλογικά του συνθήματα άφησαν υπαινιγμούς ως προς το ποια πολιτική θα ακολουθούσε. Φρόντισε, όμως, κατά τη διάρκεια της πρώτης τετραετίας όχι μόνο να μετριάσει αλλά και να αντιστρέψει πλήρως το κλίμα που υπήρχε προς τη κυβέρνησή του. Ως προς την ασφάλεια της κυβέρνησής του φρόντισε να έχει έμπιστα άτομα προς το πρόσωπό του σε θέσεις – κλειδιά, ενώ παράλληλα με τις υποτιθέμενες απόπειρες πραξικοπήματος, πέτυχε τον έλεγχο του στρατού με τις συνεχόμενες ασκήσεις ετοιμότητας και τις επιλογής έμπιστων αξιωματικών στα υψηλότερα κλιμάκια των ενόπλων δυνάμεων. Παράλληλα, με την οικονομική πολιτική που ακολούθησε, αύξησε τους μισθούς και τις συντάξεις των στρατιωτικών, ενώ έδωσε και επιδόματα στέγης και φρόντισε για την νοσοκομειακή τους περίθαλψη. Φρόντισε για την ενίσχυση της άμυνας της χώρας μέσω νέων εξοπλισμών και επίσης υιοθέτησε «επιθετική» πολιτική ως προς τις διάφορες αξιώσεις της Τουρκίας. Όλα αυτά, συνετέλεσαν στην άνοδο της δημοτικότητας του νέου πρωθυπουργού στο σώμα των αξιωματικών. Οι σχέσεις Καραμανλή – Παπανδρέου υπήρξαν ήρεμες, ενώ ο σεβασμός που έτρεφε ο Παπανδρέου στον πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος ταυτόχρονα είχε την υποστήριξη του στρατού, ενίσχυσε περισσότερο την εικόνα του πρωθυπουργού στο εσωτερικό της χώρας. Ως προς τον ξένο παράγοντα, δηλαδή το NATO και οι ΗΠΑ, ο Παπανδρέου μετρίασε τα ριζοσπαστικά συνθήματά του όπως το «Εξω από το NATO», όμως υποστήριξε δυναμικά τις θέσεις του ως προς το ζήτημα της απομάκρυνσης των βάσεων και άσκησε δριμεία κριτική στις ΗΠΑ για την προνομιακή μεταχείριση προς την Τουρκία. Οι θέσεις του αυτές βρήκαν τη θετική ανταπόκριση τόσο της κοινωνίας όσο και ενός μεγάλου μέρους των ενόπλων δυνάμεων, παρά τις όποιες ανησυχίες που υπήρχαν.

Η δεύτερη περίοδος, 1985 – 1989, αποτέλεσε τη συνέχιση των αρμονικών σχέσεων μεταξύ πολιτείας και στρατού παρά τα γεγονότα που σημειώθηκαν σε μία ασταθή πολιτικά περίοδο. Αρχικά, η απομάκρυνση του Κωνσταντίνου Καραμανλή από την προεδρία της Δημοκρατίας και η τοποθέτηση του Χρήστου Σαρτζετάκη, άτομο έμπιστο προς τον πρωθυπουργό, δημιούργησε κάποιες αντιδράσεις στο σώμα των αξιωματικών, αλλά χωρίς καμία παρέμβαση. Με την κίνηση αυτή, ο Παπανδρέου έχοντας και στα σκαριά την αναθεώρηση του Συντάγματος που άλλαξε ριζικά τις αρμοδιότητες του προέδρου της Δημοκρατίας, ισχυροποίησε πολιτικά τη θέση του θέλοντας να προχωρήσει περαιτέρω σε αλλαγές στο στράτευμα που πιθανότατα θα συναντούσαν αντιδράσεις στην προηγούμενη ηγεσία της Δημοκρατίας. Κορυφαίο γεγονός της περιόδου ήταν η ελληνοτουρκική κρίση του 1987, όπου οι χειρισμοί της κυβέρνησης και τα αποτελέσματα της κρίσης, άφησαν θετικές εντυπώσεις στο στράτευμα, λόγω της ιδιαίτερα αποφασιστικής προσέγγισης του Παπανδρέου ως προς την διαχείριση της κρίσης. Τα πολιτικά προβλήματα που προέκυψαν κατά την περίοδο 1989 – 1990 δημιούργησαν δυσαρέσκεις στο σώμα των αξιωματικών κυριότερα ως προς την εμπιστοσύνη τους στο πολιτικό σύστημα αλλά και στην πολιτική που ακολουθήθηκε στα ζητήματα των απόστρατων αξιωματικών. Όμως και πάλι δεν υπήρξε ουσιαστική παρέμβαση στα πολιτικά πράγματα της χώρας, παρά μόνο η συμμετοχή κάποιων αξιωματικών, που αποστρατεύθηκαν από την έλευση της νέας κυβέρνησης του 1990, στα πολιτικά όργανα του ΠΑΣΟΚ.

Η τρίτη και τελευταία περίοδος που εξετάστηκε, ήταν η περίοδος 1993 -1996. Η περίοδος αυτή ήταν πολιτικά έντονη, ενώ οι σχέσεις στρατού και πολιτείας δοκιμάστηκαν αρκετές φορές, καθώς τα ζητήματα της επαναφοράς αποστράτων αξιωματικών στην εν ενεργεία δημιούργησαν ρήξεις στα στελέχη των ενόπλων δυνάμεων. Υπήρξε μια «επίσημη» κομματικοποίηση των ενόπλων δυνάμεων, ιδιαίτερα των ανώτατων αξιωματικών, πολιτική επιλογή που ακολουθήθηκε και από την κυβέρνηση της Ν.Δ. την τριετία 1990 – 1993. Κορυφαίο γεγονός και σε αυτή την χρονική περίοδο υπήρξε μια ελληνοτουρκική αντιπαράθεση στο ζήτημα των βραχονησίδων Ίμια, το 1996. Οι χειρισμοί και τα αποτελέσματα, παρά τον καλύτερο στρατιωτικό χειρισμό σε σχέση με εκείνον του 1987 κατά τη γενική ομολογία των περισσότερων αξιωματικών, δημιούργησαν δυσαρέσκεια στο σώμα των αξιωματικών. Η κρίση αυτή ήταν το επιστέγασμα του πολιτικού ελέγχου επί των ενόπλων δυνάμεων, καθώς οι ένοπλες δυνάμεις δεν παρέκκλιναν των πολιτικών επιλογών ως προς την διαχείριση της κρίσης παρά τη διαφωνία τους και τη δυσαρέσκειά τους. Η

αλλαγή νοοτροπίας στο στράτευμα είχε πλέον σε μεγάλο βαθμό συντελεστεί. Η ισχυροποίηση των δημοκρατικών θεσμών και ο πολιτικός έλεγχος του στρατεύματος ιδιαίτερα σε κρίσιμες περιστάσεις είναι και η επιτυχία της περιόδου διακυβέρνησης 1981 – 1996 που εξετάσαμε μέσα από όλα τα μέτρα πολιτικής που πάρθηκαν, θετικά ή αρνητικά. Ζητούμενο στις σχέσεις στρατού και πολιτείας είναι ο αλληλοσεβασμός και η κατανόηση ότι οι ένοπλες δυνάμεις είναι ο ισχυρότερος θεσμός για την συνοχή του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ο πολιτικός έλεγχος των ενόπλων δυνάμεων ήταν ένα βήμα εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού της χώρας, αλλά η εθνική ενότητα της κοινωνίας στα πλαίσια ενός δημοκρατικού πολιτεύματος, κατά την προσωπική μου γνώμη, είναι το βασικότερο βήμα για τη δημιουργία αρμονικών σχέσεων μεταξύ στρατού και πολιτείας.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Διαδικτυακές πηγές

- www.ethnos.gr, Ηλιάδη Ι. (2010), 1987 – Όταν η Ελλάδα πήγαινε για πόλεμο
- www.thecaller.gr, Κωστόπουλος Τ. (2016), Το πραξικόπημα του 1983 εναντίον του Α. Παπανδρέου που δεν έγινε ποτέ.
- www.iospress.gr, Ανώνυμος (2007), Επίδοξοι πραξικοπηματίες 1974 – 1983, Τα τανκς της Μεταπολίτευσης.
- www.onalert.gr, Κακαράς Α. (2002), Συνέντευξη με τον Αντώνη Δροσογιάννη.
- www.infognomonpolitics.blogspot.gr, Μανουσογιαννάκης Σ. (2012), Διαχείριση Κρίσης, Ίμια
- www.onalert.gr, Μάρδας Κ. (2013), Κρίση στο Αιγαίο 1987.
- www.et.gr, Αναζήτηση Φ.Ε.Κ.
- www.cia.gov. Ανώνυμος (1983), Greece: Papandreou and the Military.

Βιβλιογραφία

- Βερέμης Θ. (1999). Ο στρατός στην Ελληνική Πολιτική. Αθήνα: Εκδοτική.
- Βερέμης Θ. (2016). Ανδρέας Παπανδρέου – Μεγάλες προσδοκίες. Αθήνα: Πατάκης.
- Καραμπελιάς Γ. (2009). Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουρής Ν. (2010). Αποστολή εξετελέσθη. Αθήνα: Λιβάνης.
- Λυμπέρης Χ. (1999). Πορεία σε ταραγμένες θάλασσες. Αθήνα: Ποιότητα.
- Παναγιωτόπουλος Β. (επιμ.) (2005). Ο Ανδρέας Παπανδρέου και η εποχή του. Αθήνα: εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ.
- Σβολόπουλος Κ. (επιμ.) (1997). Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Χαραλαμπίδης Γ. (2002). Κρίσιμα χρόνια για τη Δημοκρατία 1936 – 1996. Αθήνα: Προσκήνιο.

